

ALHID

IRODALOM
MŰVÉSZET
KRITIKA

A tartalomból:

Sinkó Ervin:

Szabadka, 1918 . . .

Laták István elbeszélése

Munk Artúr:

„Köszönöm addig is . . .“

Farkas Béla emlékezete

Magyar klasszikusok

Folklor és irodalom

Könyvszemle

Színház

JANUÁR

XVI. ÉVF.

1953

ÍRÓK • KÖNYVEK • OLVASÓK

A legjobb irodalmi tájékoztatót

A legmegbízhatóbb könyvszolgálatot nyújtja a

Könyvbarátok köre

A könyvbarátok kedvezményei:

20%-os engedmény a könyvek bolti árából;
részletfizetéses könyvbeszerzés;
ingyenes illetménykötet;
árúhitel;
minden könyvvásárlásnál elsőbbségi jog.

Minden könyvbarát díjtalanul megkapja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat új képes könyvjegyzékét, amely egyben irodalmi tájékoztatóul is szolgál.

Újabb világirodalmi és hazai művek sajtó alatt:

A regény mesterei:

Heinlein: Őrjárat a világűrben
Hemingway: Akit a harangok elsratnak
Faulkner: Szentség
Dobrica Csozics: Majd megvirrad már
Bóra Sztankovics: Gúzsbakötött élet
Prezsihov Voranc: Lenn a völgyben
Mikszáth Kálmán: Különös házasság
Burchardus: Lucrezia Borgia
Ívó Andrics: A kisasszony

Tanulmányok:

Sinkó Ervin: A mi második forradalmunk
Herceg János: Papírhajó
Velyko Ribar: A kereszténység történelmi szerepe
E. Szabó György: Essayk és tanulmányok

V e r s e k :

Fehér Ferenc: Jobbágyok unokái
Ács Károly: Kéz a kilincsen
Thurzó Lajos: Tavasz Jánoska elindul

TESTVÉRISÉG-EGYSÉG könyvkiadóvállalat **Noviszád, Nyegos-utca 2.**

Postatakarékszámia 300-T-251

SINKÓ ERVIN:

Szabadka, 1918...

Részlet az „Optimisták” című történelmi regényből I, mely horvát fordításban ebben az évben fog megjelenni.

Ez a történet ezerkilencszáztizennyolc október hónapjának utolsó éjszakájával s az egykori Magyarországnak abban a százezernél több lakost számláló alföldi városában kezdődik, mely voltaképpen óriási poros falu, csak épp hogy volt egy aszfaltírozott, bankokkal, boltokkal és kávéházakkal hívalkodó egyébként szintén szemetes Kossuth utcája, meg egy messzire ellátzó, cifra, emeletes, sőt tornyos városházája, tornyának tetején keresztrel. Ezt a várost akkor Szabadkának hívták és a nyolcablakos sarokház, mely e történet kezdetének színhelye, a tekintélyét tekintve fővárosi professzorokkal is vetélykedő nőgyógyász, a pesti orvosi folyóiratokon kívül, még a bécsi és müncheni szaklapokból is ismert kitűnő orvos, Dr. Seiden volt.

Világos sárgára festett földszintes úriház volt ez. A nagy szárnyas kapujával, ragyogóra fényesített masszív sárgaréz kilincsel, a többnyire csukott spalettáival a csendes mellékutcában a visszavonultságnak és gondozott jólétnek méltóságát érezte, akár maga a ház ura.

Különösen hetivásár idején a távoli tanyákról és a környékről érkező betegekkel, piros huzatos ágyneművel egész kis szekértáborot lehetett látni a ház előtt. Az maga azonban jóformán lakatlan volt. Seiden doktor felesége emberemlékezet óta az év legnagyobb részét pesti ideggyógyintézetekben töltötte, Móric, az egyetlen fiú pedig a háború előtt legtöbbször a fővárosban élt, ahol jogot tanult s mikor a pesti éjszakák megviselték a tüdejét, a nagyobb baj és a háború elől Seiden doktor Davosba küldte az ifjú embert. Móric ott töltötte az 1917-es és 18-as háborús éveket s haza a háború láthatóan közeledő vége hozta.

Igy történt, hogy Seiden doktor ez október végi napokban ebéd után már nem egyedül, hanem a fia kíséretében jelent meg a Városi kávéházban. Móricon nem annyira a svájci levegő hatása, mint inkább a svájci ipartermékek, a cipő meg a ruha imponálás minősége tűnt szembe. Ő maga azonban a keskeny mellével és a sovány kis fején szomorú gondossággal elválasztott gyér barna hajával úgy festett, mint valami serdületlen gimnazista, kit lelkiismeretlen felnőttek éjszakáról éjszakára lumpolni visznek. Seiden doktorra a vékonycimpájú nagy orron kívül csak a keskeny, szorosan csukott ajka emlékeztetett. De míg Seiden

doktornál, az ő telt, némileg szigorú kerek arcában az összeszorított ajak az energikus, magában élő és tevékeny férfira vallott, a közéleti személyiségre, aki tudja saját szavai súlyát és ezért megfontoltan gazdálkodik velük — a mindig gyulladt szemű Móric mintha csak azért szorítaná egymásra a vékony ajkát, hogy úrrá legyen ideges remegésükön.

Seiden doktor amint a kávéház forgó ajtaja előtt félrehúzta a nehéz függőnyt, korrekten szívélyességgel kezelt fogott a fiával s ment a maga, a Kossuth utcára néző nagy ablaknál álló törzsasztalához, ahol néhány vele egykorú úr, nagyobb részt földbirtokosok társaságában minden délután elolvasta a pesti újságokon kívül a Neue Freie Presse-t és a Berliner Tageblatt-ot. Móric a távolból épp csak fejet hajtott apja társaságának irányába s nyomban a maga kissé vontatott lépteivel, de határozottan a mindig tele kávéháznak asztalai közt abba a távoli sarokba ment, ahol a „művészasztal“ társasága foglalt helyet.

Ez a társaság fiatal emberekből verődött össze, akik valami szekta gőgjével néztek a gazdag, józan és poros parasztváros lakóira s magukat számzötötteknek érezték, mivel hogy itt mulnak napjaik. Hitték, vagy úgy tettek, mintha hinnék, hogy nagy dolgokra volnának képesek, ha majd egyszer üt az órájuk. Milyennek kellene lenni amaz ő órájuknak, nem tudták volna megmondani. Minden esetre készültek rá, de a maguk módján. A társaság egyik tagja, a hangsúlyozottan arisztokratikus hajlamú, aranyszőke hajú szép Sásdi Bandi nap-nap után ugyanazon a kávéházi plüspamtagon üldögélt, szivarral a fehér kezében, hátravetett fejjel s a kék szeme tágrafeszülten meredt a távolba a saját asztaltársasága és a többi, nagyszámú, zajló kávéházi vendégek feje fölött. Azt állította, hogy gondolatban ilyenkor a képeit festi — és beérte azzal, hogy vágyódjék az idő után, mikor majd e benső víziókból megtapintható vásznon festékszagú valóságok lesznek.

Ez a háború előtt volt. Most, hogy Sásdi Bandi hadnagyi uniformisban nemrég tért haza az olasz harcterről — az uniformisa époly gondosan vasalt volt, mint azelőtt a civilruhája — Bandi semmit se változott, legföljebb csak annyiban, hogy még többet ivott, mint azelőtt. Ha leitta magát, akkor kardot rántott s úgy tett, mintha minden „adóalanyt“ össze akarna kaszabolni s ha egy-egy ilyen éjszakai botrány idején egy-egy bakával került szembe, aki a hadnagy úr előtt haptákba merevedett, akkor Bandi csörögve dugta vissza hüvelyébe kardját, tiltakozott az ellen, hogy neki tisztelegjenek és azt ordította, hogy „a magyar baka szent, mint maga a szenvedés“. Egyébként pedig, hadnagyi uniformisban is csak ült a kávéházi plüsdíványon, szép aranyszőke fejét hátravetve s tágrafeszült kék szemével némán meredt a szivarja füstjébe. Megint volt mire várnia.

— Még nem szabad, festő szándékkal még nem szabad a szent fákra nézmem, sok még a szenny, a vér, sok még az ember a szememben — mondta az ő sajátos stílusában, mely a művészasztal egész társaságának félig játékos, félig patétikus beszédmódja lett.

A fő, a társaság számára mérvadó személyiség azonban kezdettől fogva Tósó volt. Ő nem áltatta magát kontinenseket átfogó regénytervekkel, festő se akart lenni, verseket se írt. Nem várta, hogy majd egyszer „üssön az órája“, úgy találta, hogy már ütött és pedig akkor, mikor bunyevác ügyvéd fiának született. Hosszú évek óta mindig újra beiratkozott az egyetemre azon a címen, hogy majd egyszer mérnök lesz. Már a háború kitörésekor is közel járt a harminchoz. A kérdésre, hogy mi a foglalkozása, hogy tölti napjait, úgy foghelyről s a maga kissé szlávós akcentusával azt szokta felelni: szorgalmasan élek. A művésztársaság neki nem az ő szektáját, csak holmi fészket jelentett, melybe követke-

zetesen vissza-visszatért, de legtöbbször csak úgy, mint fölényes és előkelő idegen.

Seiden Móricnak Tósó volt az ideálja és pedig még abból az időből, mikor még Tósó is gimnáziumba járt. Móricnak mindig még több pénze volt, mint Tósónak, de mit használt ez, ha képtelen volt egy korty abszintot lenyelni s ha míg Tósó frissen tivornyázott szép nőkkel, Móric csak nézőként tudott szerepelni.

Még egy régi, a háború előtti évekből való tagja volt a társaságnak: Jócó, a félszemű, kopaszodó, mindig letört újságíró — újságíró csak anynyiban, hogy tíz év előtt csakugyan lefordította Andrejev Leonidnak egyik regényét. Akkor folytatásokban meg is jelent az egyik pesti lapban, melynek meglehetősen rövid ideig ő vidéki tudósításokat is küldött. Azota azonban Jócó csak búsult és verseket írt halott szeretőjéről, Jankáról, verseket, melyek a halott nővel átélt érzelmi gyönyöröket s azok minden változatát beszélték el oly részletes hűséggel, akár valamely sexualpathologiai tankönyv. Seiden Móric, ezt a költészetet „megdöbentő erejűnek, kiválóan eredetinek és forradalmian merésznek” találta, Tósó azonban már rég nem volt hajlandó meghallgatni Jócó verseit, míg Sásdi Bandi, hűen az ő passzív természetéhez minden ellenkezés nélkül hagyta, hogy Jócó felolvasson neki, hogy aztán a felolvasás végén elmélyedve sóhajtson fel, szólván: — Janka, Janka, mely szerencse, hogy sose élt a szegény!

Jócó ennek fejében bőségesen szórakoztatta Sásdi Bandit a nagyapjáról, a Legetics Jócóról szóló történetekkel, kinek Budapesten, Pétervároton és Bécsben egyszerre futottak a versenylóvai s beszélt az ő saját gyermekkori emlékeiről, távoli multról, mikor Moszkvában csilingelő palotájába hajtottak. Sásdi Bandi kifogyhatatlan odaadással hallgatta, mert meggyőződése volt, hogy nem fontos, vajjon mindebből valami is igaz-e a fontos csak az, hogy a történet jól legyen elmondva s csak ebből a szempontból s minden rosszmájúság nélkül emlélézva sóhajtotta, ha a félszemű, kopasz, gyűrött Jócó éjfél tájban Juszupov hercegnek és nejének kivilágított terméihez ért: — Be kár, ó, be kár! Akkor már mért nem a jó cárhoz, valamely kitűnő Romanovhoz vitt boldogult Legetics, derék nagyapád!

Ellentétben Jócóval, Seiden Móricot még Sásdi Bandi sem szenvedhette. Mikor egyszer a háború alatt Bandi hazajött szabadságra és beszélt a jótéteményéről, melyet egy vad pergőtűzben pár fiola morfium gyakorol az emberre, Tósó azt mondta neki, hogy hiába beszél, benne nem fog partnerre találni, Jócó csak fáradtan legyintett, hogy őt már nem érdeklik e fajta szenzációk, ellenben Seiden Móric nyomban emlékezett Baudelaire-ra, aki könyvet írt a kábítószerrel által előidézett csodálatos idegállapotokról és kijelentette, hogy feltétlenül ő is meg akarja próbálni. Bandi erre ott mindjárt elővette teckendőjét, amire Seiden Móric nem volt elkészülve s egész ijedten tiltakozott, hebegett s még aztán is elkerülte Bandit, míg csak az megint vissza nem ment a frontra, Seiden Móric pedig, akit Bandi már csak „zsidó puhánynak” nevezett, ki Svájcba.

Sásdi Bandi szerette, ha még valaki ül mellette vagy vele szemben akár beszél az, akár nem, csak ott legyen s legyen neki kihez intézni szavait, ha nagy hallgatás után, mint egy bonyolult és hosszú számadás végösszegét közölve, felsóhajt: — Beh bús, beh bús mindez.

Így történt, hogy a társaság nagyobb részt alkalmi, véletlen, úgyszólván átutazó tagokkal gyarapodott, mint a sánta vendéglős kihez a kaszinóbeli urak pörköltre és sörre jártak s aki délutánonként kártyázni

járt a Városi kávéházba, hasonlóképp egy fiatal divatárkereskedő, zenebarát, ki Bandinak hitelbe két nehéz selyemnyakkendőt adott el, akadt egy városi hivatalnok is, idősebb úr, agglegény, aki unalmában néha Bandi asztalához ült. Ha az ilyen ismeretségek létre se jöttek volna, ha a háború nem úgy hozza, hogy Bandi hazajön szabadságra és „az igaziak” közül senkit se talál otthon — Tósó mindjárt a frontra ment, amint a háború kitört, Jócó valamelyik paraszt rokona tanyáján elősködött — bővült a társaság a háború alatt „igaziakkal” is, mint amilyen a bozontos üstökű Fluck, a városi zeneiskola hegedűtanára. Ez utóbbi igaz, csak a „keserűség napjaiban” jelent meg a társaságban. Ha azonban Fluck, ugyanez a Fluck közönbösen szigorú arccal sietett el az utcán Sásdi Bandi mellett s épp csak hogy sietősen odaköszönt neki, mint valami elfoglalt „adóalany”, Bandi tudta, hogy ennek semmi jelentősége a barátságra nézve, ez csak annyit jelent, hogy Fluck felől megint elmultak a „keserűség napjai”, a „szegény zenélő” a lendület napjait éli, bezárkózik, gyakorol, órákhosszat ujj- és csuklógyakorlatokat játszik, „a szegény”, lefekvés előtt Dantet, sőt talán Arisztotelesz logikáját olvassa s már hajnalban felkel, mert nincs zseni vasszorgalom nélkül. Ez így változik a nemeslelkű zenélőnél s Bandi tudja, hogy három nap vagy legfeljebb egy hét múlva majd megint megjelenik a Városi kávéházban, leül mellé a plüspamlagra és búsulni fog, mint egy hím Niobe és inni fog, mint egy kefekötő.

Megint másfajta ismeretség volt a Báti Józsival való. Bandinak még a háború előtti időkben szemébe tűnt, mint ahogy mindenkinek fel kellett hogy tűnjön ez a kalap nélkül, télen is kihajtott inggallérral járó, hosszú kamasz, aki szájában cigarettával, hóna alatt könyvekkel, nagy léptekkel úgy járt az utcán, mintha nagy vizeken gázolna át s ha nem volt egyedül, akkor napszámosok, parasztok, munkások csoportjából ritt ki, észre kellett venni, mint valami ferde tornyot. Ez a Báti Józsi lett aztán Fluck társasága azokban a korszakokban, mikor Fluck a lendület lázában csak hűvösen épp csak üdvözölte Bandit. A fiúnak hegedülni kellett volna tanulnia Flucktól, aki ehelyett a tanítványával együtt a Munkásotthonba járt el és hallgatta, amint ott az a földmunkásoknak előadásokat tart az általános választójogról, a társadalom fejlődéséről és közben Ady-verseket szaval. Fluck összeveszett a gimnáziumi tanárokkal, akik ifjú barátját különböző tantárgyakból addig buktatták, hogy az végül kijelentette, hogy nem is próbálkozik tovább, mert nem akar érettségit szerezni olyan társadalomban, melyben a tanulás csak olyan gyermekek kiváltsága, akiknek mint neki is, gazdagok a szülei. Fluck nemcsak a szüleivel szemben vette védelmébe az ő Józsikáját, hanem Sásdi Bandival szemben is körömszakadtáig védte.

A háború kitörése után Báti Józsi eltűnt. — Hol a barátod? — kérdezték Fluckot, aki Bandi és Tósó búcsúztatására — másnap kellett bevonulniok — nagyobb szabású ivászatot rendezett. S akkor Flucktól furcsa híreket hallottak. A fiú lázított a háború ellen, úgy hogy letartóztatták, becsukták, szerencsére kiskorú és így sikerült elérni, hogy még aznap futni hagyják. Alig hogy a szülei sok utánjárással kiszabadították, a kölyök már megint a Munkásotthonba ment. A Munkásotthon vezetősége egyszerűen kénytelen volt kidobni. A fiú most Fluckkal se akar találkozni, magára zárta a szobáját és az anyja sírva jött Fluckhoz: — Nézze tanár úr, én tudom, hogy míg mi magának azért fizettünk, hogy a Józsika hegedülni tanuljon, maga hagyta, hogy a fiú magát befolyásolja, hagyta, hogy ő vezesse magát és csak nagyobb lett a szerencsétlenség, mint volt. Nézze, tanár úr, most csak egy módon teheti jóvá, amit ellenünk elkövetett. A Józsika most egész nap fel-alá jár az átkozott

könyvei közt, félek, hogy még kárt tesz magában. Nézze, tanár úr, kegyed szokott mulatni, zülleni, vigye magával a Józsit, beszélje rá, hogy ...

Tósó nevetett:

— Beszélj rá, hogy zülljön. Hát mért nem hoztad ide „zülleni“? Így történt, hogy Báti Józsiiban a művészasztal a maga legifjabb tagjára tett szert, mert mikor Bandi 1916-ban hazajött szabadságra, ott találta Fluck mellett a kávéházi plüszdiványon Báti Józsit és pedig kemény gallérral, keményített manzsettával, homlokán lógó elválasztott hajjal, lobogó La Vallière nyakkendővel és gondosan vasalt nadrágban. Egy esztendővel később Báti Józsi is katona lett s a fronton véletlenül együvé került Sásdi Bandival s majdnem barátok lettek. Báti Józsi ez időben a buddhizmus és Nietzsche között ingadozott, egyik nap misztikus, másik nap forradalmi verseket írt s az a kellemetlen tulajdonsága volt, hogy minduntalan meg akarta nyerni Bandit a pillanatnyi meggyőződésének. Bandi nem látta be, hogy mért akar valaki mindenáron valami meggyőződést vallani s ha már van meggyőződése, mért nem örül vele magában, mért molesztál vele idegeneket vagy barátokat. — Biztos szebb verseket írnál, ha nem volna mindig egy meggyőződésed — sólt nem egyszer sóhajtvá Báti Józsihoz.

— Bármilyenek is, sajnos ők mégis az egyetlen társaság ebben a városban, melyben bizonyos művészeti és szellemi kérdéseket egyáltalán szóvá lehet tenni — így mentegette magát Török Géza, aki valahányszor birtoka miatt Pestről rövidebb időre kénytelen volt haza utazni Szabadkára, otthonléte unalmas napjaiban el-el szokott látogatni a Városi kávéházba a művésztársaság asztalához. Fluck a „keserűség óráiban“ kijelentette, hogy Török Géza az összes kontinensek legtehetségtelenebb magánzója, szidta mint a bokrot, de a lendület óráiban vágyódott utána, mint a társaság legműveltebb tagja után, végül is Török Géza öt nyelven beszél, ért a zenéhez, szociológiához, járatos a természet-tudományokban, s ilyenkor még azt is a Török Géza erényei közt emlegette, hogy az elvből nem fizeti ki a más cehhét.

Báti ismerte Török Gézának egy előkelő pesti kiadóvállalatnál megjelent verseskönyvét s Fluckkal szemben azt hangoztatta, hogy egy ember, aki a világháború idején képes rá, hogy az ágya előtt álló két papucsáról hosszú verset írjon, ha az a vers mégoly gyönyörű is, az ő számára jégbehűtött kultúrmandarin és nem költő.

Fluck majd összeveszett Bátival, éretlen kölyöknek, önteltnek, tudatlannak, mindennek lehordta és a szóbanforgó vers védelmére a filigrán japán miniatűrök művészetét emlegette.

— Drága Fluck, tegye szívére a kezét és úgy mondja meg, hogy szimpatikus-e magának az a magatartás, mely költészete témájául egy világháború kellős közepén a saját két komótcipőjét tudja választani?

— Nem tűröm — tiltakozott Fluck — hogy bárki is mint egy revolvert kérdést szegezzon a mellemnek. Török Géza örök életében gyomorbeteg ember volt s ez persze kihat az intellektusra s azon kívül a komótcipőről való verset évek előtt írta, mikor maga még, Józsikám, tojásban volt s mikor az még modern volt. Ma Török Géza szélső baloldali szocialista és ami a verseit illeti, olyan hatalmas verseket ír, amiket én a szegény muzsikuszegémmel meg se értek.

A szóra: szélső baloldali szocialista, Báti Józsi felütötte fejét s még aznap beállított Török Gézához, kinél az emeletes családi házban, a külön az ő számára fenntartott garszon-lakásban kérdezve és vitatkozva, majd aztán csak a másik szavait hallgatva addig ült, míg vendéglátója a telhetetlen látogatótól kimerülve tapintatosan ki nem tessékelte. De a hónap

alatt, Báti halom könyvet s a „Tett“ című Pesten megjelenő futurista irodalmi folyóirat eddig megjelent példányait vitte magával — mint régen, a háború előtt, mielőtt még a Munkásotthonból kidobták s mintha máris megint civilben volna.

Ekkor az utcák, főleg éjszaka, a már rendetlenül hazaözönlő katonák lövöldözésétől voltak hangosak s itt is, ott is csörömpölve zúzódtak be gazdag házak nagy üvegablakai. Seiden doktor bár maga is tagja volt a hirtelen megalakult szabadkai városi nemzeti tanácsnak, nem titkolta, hogy ezt a mai állapotot ideiglenesnek tartja, komolytalannak az egész nemzeti tanácsot, mely néhány napon belül, amint az Entente-al rendbe jöttünk, át fogja adni helyét egy erőskezü, „minden rendzavarást vasmarokkal elfojtó hatalomnak“. Seiden doktor eddig Tisza István híve volt, de hasznosnak tartotta, hogy most mikor a háborút Magyarország elvesztette, Károlyi Mihály legyen az ország szószólója a győztes Entente-hatalmaknál. Közben majdnem elégtétellel állapította meg, hogy a hazaözönlő katonák hátálánul túllépik azt határt, melyet a pesti októberi forradalom hivatalos szervei engedélyeztek nekik. De mikor október harmincegyedikén a „Bácsmezei Napló“ rendkívüli kiadásban jelentette, hogy gróf Tisza Istvánt megölték, a Városi kávéházban, még a kártyaasztaloknál is egy pillanatra akkora csend lett, mintha egyszerre még a maguk mindennapi kis ügyeiken túl nem látó emberek is mindenki egyszerre döbbenet eszmélt volna rá, hogy ezzel a golyóktól átluggatott, elvágódó szikár testtel együtt egy öröknek hitt, de már rég halállal vívódó egész világ vonaglott volna utolsó. A csendben, mely hirtelen egy pillanatra elhatalmasodott, az emberek sápadtaknak látszóttak, mint hajón a tengeri betegek és ekkor az egyik márványasztal tetejéről valaki szinte sikoltozva kezdett kiabálni, belekiabálni a nagy, zsfoltan tele Városi kávéház tsendjébe a háború millió halottjáról és nyomorékjáról, arról hogy most már mindig a nép fog itélni s hogy ez tán már másképp lesz minden, de minden. „Szűzek voltunk a forradalmak magas piros hősi nászágyán“, ahogy Ady mondta, de most már, de most már ...

Az első hang, mely a még mindig az asztal tetején hadonászó hórühorgas sovány fiú fülébe jutott, a Sásdi Bandi szaya volt, aki az utolsó, elfúló szavaknál lépett be a kávéház forgó ajtaján s most a nehéz függönyök előtt megállva messze hallhatóan megszólalt:

— Ki az a hosszú majom ott az asztal tetején? Báti Józsi? Rézség a kölyök, biztosan.

Sásdi Bandi már elfoglalta a helyét a művészasztalnál, melyen ott állt még a Báti Józsi félig kiivott feketéje. Báti úgy érezte, hogy inkább lehetséges folytatása volna az ő szereplésének a kávéház kristálycsillárjába kapaszkodni s úgy hintázni a kávéházi vendégek, ügynökök, hivatalnokok, orvosok, ügyvédek, földbirtokosok, katonatisztek, nagyparasztok feje fölött — majdnem mindenkiről névszerint tudta kicsoda — mint hogy visszamenjen az asztalához s csak egy percig is együtt üljön ezekkel, akikkel eddig annyit volt együtt ugyanebben a Városi kávéházban. Bandi a hadnagyi uniformisában, melyről az utcán bakák vágták le a tiszti csillagot, csak ült a plüszdiványon, ült bosszúsan és hideg megvetéssel meredt a levegőbe. Bátit még az utcán is az a szégyenérzés mardosta, melyet a kaszárnyaudvaron érzett, mikor az őrmester azért, mert a gyakorlótérről hazajövet nem énekelt, büntetésből kiállította a kaszárnyaudvar közepére és vigyázz állásban félóra hosszát katonanótákat énekeltetett vele.

— Jó napot, Báti elvtárs! — riasztott rá egy ismerős csengésű hang.

Német elvtárs volt, az öreg ácsmunkás, az öreges pápaszemmel, Báti Józsi egykori pártfogó barátja. Semmit se változott s a beszélgetést most is úgy kezdte, mint négy év előtt vagy még régebben.

— Én mint a régi gárdából való — kezdte a foghíjas szájával elégedetten mosolyogva — mindig tudtam, előre megmondtam, hogy ennek egyszer majd be kell következni.

Báti vidáman nevetett először azért, mert annyi idő után megint, mintha semmi se történt volna, hallja a már szinte elfeledett szót: elvtárs, de még inkább, mert a Német elvtárs, a Német elvtárs állítja, hogy ő mindezt előre tudta, megmondta! Ez a Német elvtárs volt az a régi gárdából, aki pápaszemes tekintélyének teljes súlyát latbavetve 1914 nyarán kidobatta őt a Munkásotthonból. Báti akkor tizenhat éves volt és nem értette, mért megy ki a pályaudvarra a Munkásotthon, a szociáldemokrata pártszervezetnek elnöke, a választmány minden tagja és éljenez és a város előkelőségeivel egy sorban állva lobogtat kendőt és szór virágot az induló menetszázadok felé. Pongrác doktor, fiatal ügyvéd volt a pártszervezet elnöke. Báti akkoriban, mint akit a csordája kitaszított, de a csordája szaga még mindig ellenállhatatlanul vonz, szakadatlanul, nap nap után a pályaudvar környékén ódöngött s így találkozott egy napon Pongrác doktorral, aki már nem civilben ment, hogy integessen a menetszázadoknak, hanem már maga is csukaszürke egyenruhában, hátán borjú, övén tölténytáska, vállán puská. Rá se nézve Pongrác doktor arcára, Bátit csak az igazságok, csak az igazság sorsa izgatta és kérdésekkel állta útját Pongrác doktornak: — Úgy-e nem igaz, amit az újságok írnak? Igaz lehet, hogy a német munkásság képviselői kezet fogtak a császárral, hogy Berlinben a munkások nyílt téren elégették a vörös zászlót? Úgy-e az Internacionálé Baselben nem fogja hagyni, hogy a munkásság nemzeti háborúban egymást öldösse?

Pongrác doktor (mint Báti épp a napokban hallotta, Pongrác orosz fogságba esett, majd mint vörös katona a fehérek kezébe került s úgy pusztult el) akkor csak annyit felelt neki, hogy vigyázzon a nyelvére, pár nehéz hét, tán hónap következik, azt ki kell böjtölni... És Báti most arra is emlékezett, hogy ugyanezen az utcán, melyeken most Német elvtárossal jár, látott megkötözött kezű, viaszszárga arcú szerb pópát, csendőrök vezették, míg az utcán vérszomjassá vált fűszeresek, cseléd-lányok, hölgyek és urak akarták kitépni a csendőrök kezéből, hogy meg-lincseljék.

— Hogy hogy oly rég nem láttam — érdeklődött Német elvtárs. Pedig tudja, az egész itteni proletárság szerette magát. Ha jól emlékszem, a mi könyvtárunkat is maga szedte rendbe, én ezt nagyon becsültem az elvtársban. Aranyigazság a Liebknecht Vilmos szva: A tudás hatalom. Szóval elvtársam, hol, merre járt, hogy felénk se nézett?

— Gyerek voltam még. Tudja Német elvtárs, azt hittem, sose többet nem találkozunk, mikor kidobatt a Munkásotthonból — nevetett Báti.

— Mi? Én a Báti elvtársat? Hogy én kidobattam?

— Persze hogy engem — kacagott Báti. — Nem emlékszik: maga azt mondta, be kell bizonyítani, hogy nem vagyunk hazátlan bitangok, meg kell mutatnunk a szerbeknek és így tovább. Én meg azt mondtam, hogy a mi ellenségünk a régi, itt van az országban és a mi zászlónk... Azt mondtam...

— Emlékszem már valami konfliktusunkra úgy haloványan — köh-hentett Német elvtárs s aztán pápaszemét megigazítva fontoskodva emelte fel az ismerős törött körmű mutatójúját. — Akkor azt úgy kívánta

az illető párttaktika. Mindent csak idejében — mondta Marx, de én akkor se haragudtam. Nagyon fiatal volt még kedves elvtárs. Hanem ha elgondolom, hogy húsz év előtt még kakastollas csendőrök fogdostak össze bennünket, mikor az itteni földmunkásokat akartuk megagítani és beszervezni — s Német elvtárs elmerengve nézte a fényes fekete cugos cipője hegyét, hogy aztán hirtelen hátraversse a fejét. — S ma meg, ma a szocialista minisztert a király kihallgatásra hívja meg a Burgba! Szocialista miniszter a Burgba!

Gyönyörű őszi napsütésben fürdött a város egész nap s most, ha az alacsony háztetők mögött már le is bukott a nap, a parasztváros szemeletes, lótrágyás utcáin még vibrálni érezte az ember az egész nap áradt hőt s az ősznek azt a varázsát, mely tágasabbnak tűnteti fel az elmülő világot, mint a virágzó volt. A kapukban, a boltajtók előtt, az utcasarkokon csoportokba verődött emberek. Mintha a parkettás polgári lakásokból éppúgy, mint a földes parasztszobákból minden élet egyszerre kiköltözött volna az utcára. Egy-egy csoport mellett Német elvtárs és Báti meg-megállottak, hogy híreket halljanak. Úgy látszott, mintha az öröm, hogy a háborúnak vége, már elpárolgott volna, mintha félnének a katonáktól, akik annyifelől áradnak hazafelé. Félholtra vert jegyzőkről, fosztogatásokról beszélgettek. Topolán egy rőfösüzlet vasredőnyét kézigránáttal robbantották fel az útból. És közben a vonatok egyre ontják a katonákat s az emberek önkénytelenül a fal mellé húzódva nézték, ha mindig újra felbukkant egy-egy csoport lerongyolódott, borotvátlan képű katona. S a katonák a frontról, a kórházakból, a lábadozókból mindig csoportosan, tömegekben mentek, hova, senki se tudta, vonatra vártak vagy talán maguk se tudták, mire várnak. Az emberek tompították a hangjukat, eborultan fordultak egy-egy tömeg katona után: mennyen jönnek, mennyien vannak, akik visszajönnek. — És mindüknek puská van a kezében — jegyezte meg egy fehér kötényes korcsmárosné.

— Hajnye — kapott fejéhez Német elvtárs — ellófrálok az időt, pedig már a Munkásotthonban kellene lennem. Tán nem is tudja az elvtárs, hogy most én vagyok az elnök.

— De hisz ez nagyszerű! — kiáltott fel Báti és vele ment.

Négy ablakos alacsony földszintes ház ez a munkásotthon. Valamikor parasztház volt. Csak a kapubejárót kövezték ki. Báti jól emlékezett a hosszú kikövezési vitákra. A nyomdászok az udvart is ki akarták köveztetni, a földmunkások azonban még a kapubejáró kiköveztetésének költségeit is sokallták. A famunkások szakszervezete Német elvtárs kezdeményezésére „proletár szolidaritásból“, mint ő mondta, az udvarban egy kugli-pályát állított fel s csak az anyagot fizettette meg a Munkásotthonnal. Most a kuglizó körül magos halomban heverték mindenféle iratcsomagok; a katonai iroda, mely a háború alatt a Munkásotthon helyiségeit rekvirálta el, hagyta itt őket örökbe. A házgondnok felesége mindjárt megismerte Bátit, örömmel is köszöntötte, noha annak idején súlyos összeütközéseik voltak akörül, hogy szabad-e a házgondnoknak a Munkásotthon tagjai részére alkoholos italokat felszolgálni. Az asszony most arról beszélt, hogy az ura eddig még nem jött vissza s hogy ő kilószám szerint szeretné eladni a katonai irodából visszamaradt papírost.

Báti emlékezett még rá pontosan: ez itt a nyomdászok szobája volt, ez a famunkásoké, ez a borszakmabelié, akik akkoriban egy vasárnap délutánra átengedték a nőmunkásoknak, akiknek Báti tartott beszédet. Most mindenütt csak földmunkások voltak, de csak kis részük papucsban, legtöbbjük katonaruhában. Német elvtárs rosszalóan állt meg az ajtóban. A fojtó füstben egy ember állt és igyekezett túlkiabálni a töb-

bieket. Némelyek tele torokból igyekeztek csendet teremteni, hogy mindig csak egy beszéljen, de ezzel is csak nagyobb lett a lárma. Amint beljebb mentek, látták, hogy a szomszéd helyiségben ketten is székre állnak és beszélnek. Német elvtárs fejét csóválta és súlyos lépésekkel ment az első, a legnagyobb terem végén álló asztalhoz, reszelt egyet a torkán és kalapját maga mellé téve kulcsokkal teli karikát húzott elő a zsebéből, nyugalommal kikereste a megfelelő kulcsot, kizárta s székén hátradőlve húzta ki az asztalfiókot, előszedte a csengőt, visszatolta a fiókot és felállt. — Mélyen tisztelt elvtársak! — kezdte, miután a csengőt erőteljesen megrázta. De se a csengő, se az ő szavára nem hederített senki. Erre levette szemüvegét, nagy kék zsebkendőjével törölgetni kezdte s mikor már elég tisztának találta, feltette az orrára, újra megrázta a csengőt s harsány hangon kiáltott a terembe: — Tisztelt elvtársak! Van szerencsém mai ülésünket... Egy pillanatra néhányan arra fordultak, de csak egy pillanatra.

— Csupa új alak — fordult Német elvtárs a mellette álló Bátihoz. — Ezek azt se tudják, mifán termett Marx és Engels. De majd megtanulják — tette hozzá mintegy magát nyugtatva.

— Ugyan mit rázza már azt a csengőt, Német elvtárs — vélekedett Báti. — Megnyitották ezek már maga nélkül is az értekezletet.

— És elvtársak — hallatszott egy diadalmas rekedt hang — azt mondom én, rosszul csináltok mindent. Nem deputáció kell ide, nem nemzeti tanács. Mi közünk a városházához? Itt a város ezer hold földje, itt vagyunk mi, oda kell menni a földekre, megcsinálni a paraszttanácsot s kimondani: a föld pedig a miénk. Oroszországban úgy mondták: kisa-játítani.

Szőkehajú, vállas fiatal legény volt, aki így beszélt. Fején honvédsapka, de civilruha volt rajta s nagyobb nyomaték kedvéért bele-belelógott a szöges bakancsával a hosszú padba, amelyen állt.

— Megpróbáltuk, de jöttek és elkergettek — kiabált valaki.

— Elkergettek? rikoltott a legény megvonagló arccal a pad tetejéről. — Hát az hogy megy? Hát néktek nincs puskátok? Földet akartok, de közbe mint a cumplis gyerek elszaladtok: édesanyám, rámnézett a kakas...

Német elvtárs rendületlenül rázta a csengőt, most már a tisztelt jelzót is elhagyta s csak azt kiabálta: Elvtársak, elvtársak... Kis ember lévén, kénytelen volt, hogy végre észrevétesse magát, kezében a csengővel székre állt.

A fiatal honvédsapkás legény, akit beszédjében megzavart, majdnem csodálkozva fordult feije: — Mit akar öregem azzal a csengettyűvel?

Német elvtárs a csillogó pápaszem mögül kemény pillantást vetett a legényre. Egész multjában, egész tekintélyében sértve érezte magát. Öreg testével egyet lendült s kezében a csengővel, mely nagyot kondult, egy ugrással ott termett a legény mellett és haragtól reszkette ördíto: — Elvtársak!

Még a szomszédos helyiségben zsufolódók is felütötték fejüket, ha nem is a hangra, de a nagy teremben támadt hirtelen csendre.

— Elvtársak! Én a régi forradalmi szociáldemokrata gárdából való vagyok. Ha délután ötre van gyűlés hirdetve, akkor délután ötkor mindenkinek csendben kell lennie, míg az elnök nem adja meg a szót. Aki nem tud fegyelmet tartani az nem öntudatos proletár. Felszólítom azokat, akik nem tudnak csendben lenni és szervezett munkásokhoz méltóan viselkedni, hagyják el tüstént a termet!

Német elvtárs arcán erő, biztonság s őszinte felháborodás tükröződött, mikor karját kinyújtva az ajtóra mutatott. Csak csendes morgás hallatszott, mikor előrecsúszott kerek kézélőjét megigazítva, leszállott a padról s kezében a csengővel a számára szabaddá tett úton visszament a terem végében álló fiókos elnöki asztalhoz. Az emberek lábbujjhegyre állva nézték. Német elvtárs először is leült, aztán két kezével tolva el maga alól a széket, lassan felállt s mintha semmi se történt volna, újra megrázta a csengőt és nyugodt hangon szólt:

— Mélyen tisztelt elvtársak!

Torkát reszelve kis szünetet tartott, mert az emberek a szomszéd helyiségből is tódultak befelé. Sűrű szemöldökét összevonva várta meg, míg teljes lett a csend s csak akkor folytatta:

— Amidőn a pártvezetőség köszönetét fejezem ki, hogy értekezletünkön ily szép számban jelentek meg, ezennel van szerencsém megnyitni értekezletünket és ismertetni annak napirendjét.

Bátinak már öt órára volt találkozója Török Gézával s most hat is elmúlt. Lábbujjhegyen furakodott az ajtó felé s közben hallotta Német elvtárs nyugodt, minden szót külön hangsúlyozó, száz régi pártértekezletről ismert hangját.

— Mai ülésünk tárgya a földmunkásság és a földreform, különös tekintettel a város birtokában lévő földekre s általában a nagybirtokra. Felkérem a mélyen tisztelt elvtársakat...

Farkas Béla festménye

Mère Verlaine

A monsi fegyház kapuja előtt
Mère Verlaine várta bűnbánó fiát.
A költő lapos, árny-rútult arcán
éles vonalak a vétket hívták.

A csöpp asszony elejtette szavát,
a gyöngédet, az anyai ígét.
„Hol Mathilde?“ — „Nem jött.“ — Összemosolygott
keservével, ki ismerte szívét.

Mère Verlaine, akár a fáradt kedves,
megfogta fia hullámzó karját.
Közben este lett, „Mondd, anyám, Mathilde
szemét a könnyek sohasem marják?“

Sziget, hol vagy?

Mi fájt Berzsenyi? Mi fájt Kölcsey?
Mi fájt Széchenyi? Elvész az a nép,
melynek nincs hite, nincs tudománya.
Mi fájt Arany? Mi fájt Vajda? A kép
be zavaros. Mi fájt Ady, Babits?
A változatlan porban mi is fájt?
Sziget, hol vagy?
Otthonodat
mért félted költő, sebedből kivájt
igédet? Kórus nélkül a minden
mért zeng, ha magyar, búja rendítlen,
mért nincs nyugalma, mért csak iszonyat,
mért bélyegzik meg jajjal a vészek?
Balassa mi fájt? Batsányi mi fájt?
Mért részletek a legszebb egészek?

Közöny-sűrűben kavarog lelkem,
cimbalmot hallok, trombitát, dobot.
Dúlt házak s kunyhók szava felém fut
és szívem, mint a beteg dal, dobog.
A világ nem is bámész közönség
és nem bánja, hogy sorsom mért zokog.
És nem látja, hogy szemem fényében
egy boldogtalan nép lángja lobog.

Az idősb Pieter Brueghel képei előtt

Az idősb Pieter Brueghel képei előtt
Flandriában, Brabant tájon,
zsír a paraszt boldogságon.
Termékeny az észak és dél,
a festő itt mit is remél?

Vér is ömlött, sok, sok, sok, sok,
olcsó vérük a zsoldosok.
Fénylő pénzt várt gazda, munkás,
boltos, pogány, koldus, csuhás.

Van Eyck, Rubens híres nevek,
istent és az isteneket
szolgálták a maguk módján,
hév és kék a hit s ajk csókján.

Ámde köznap-kedvet s kedélyt
ki is pingált, hűen ki élt?
Pieter Brueghel, az idősebb,
persze volt, ki nálad hősebb.

De nagy benned a kis ember,
majdnem hogy a csermely tenger.
A dombok a méret láza,
képed pedig aprók háza.

Rád gondoltam ma, míg törpék
között vitt az utam, görbék
hangján szólt a hivalkodás,
tragikomikus rög-botlás.

Rád gondoltam, flamand Giotto,
Madonnának is bókoló.
Ám lényegben a természet
vásznad hona, friss kedélyed.

Nyersnek mondtak, valót láttál,
lélek-vakok közt megálltál
színeidnek dac-távlátán,
színeidnek árnyalatán.

S tudtad, tudtad, bezzeg tudtad,
míg ösvényed befutottad,
mily ingatag minden élet,
bármilyen is nevetnéked.

Rád gondoltam képed előtt,
köröttem vagy tucat felnőtt.
Az egyik az orrát fújta,
a másik a könyvet bújta.

Cleveland, Ohio

LATÁK ISTVÁN:

Az állatorvos elbeszélése

Ebéd után eső szemergett. A sárgulólevelű, nedves fák alatt mászkáltak egész délután, keresztül-kasul a község téglajárdás utcáiban, a mindenre kíváncsi újságíró és a szemüveges, tudóskinézésű állatorvos. Az újságíró kérdezgetett, nézegetett és jegyzett. Az állatorvos meg útközben bekukkantott szövetkezeti irodákba, a szövetkezetek és néhány magángazda istállójába; benézett az iskolákba, meeg a község házára, s ki nem fogyott az érdeklődésből, mosolyból, tanácsból. Néha még a haragra is jutott ideje és ereje. Amikor sötétedni kezdett, az állatorvos lakása felé indultak. Kértek a község szélére, s egy „fordított” ház kiskapuján léptek be. Az újságíró már alig tudta elolvasni a fehér címtáblán egyszerű, fekete betűkkel kiugró fölírást: Dr. Kosaras János, med. veterinar-állatorvos.

Nemrég ismerkedtek össze, a községi viszonyokban otthonos állatorvos, meg a falusi élet új kérdéseivel behatóan foglalkodó újságíró. A sietős ismerkedésből vonzalom keletkezett, s egy tartósabb barátság előjelei bontakoztak ki. Ma estére vacsorára hívta meg új barátját az állatorvos, s bevezette házába.

A ház a folyó magas töltése fölé épült. Napsütésben ablakából messze szét lehetett tekinteni a víz fölött, oldalt a rekettyés parton, s be a túlparti erdő rész ritka fái közé, ahol hangos madarak tanyáztak a sudárabb fák hegyén. Most békességes nagy csönd honolt a környéken. Csak a még világos víztükröt lehetett látni, s ha jól figyeltek, lent a víz susogását is hallhatták. Messze az erdő már beleveszett az est sötétszürke fátyolába.

Ahogy beértek a lakásba, az állatorvos a félig nyitott ablakokat egészen kitarta. Halk zsongással folydogált alant a víz. Mendegélt kiszámitott, messzi célja felé.

— Úgy látszik, a feleségem a gyerekekkel még nem ért haza. Kicsit levegőzni vitte őket ugyanis. Esős időben sem hanyagolja el ezt. Foglalj helyet, Simon, — tolt oda egy széket az újságírónak a házigazda, majd föl-kattantotta a villanyt.

Az újságíró, Faragó Simon, megvakargatta kissé kopaszodó fejét. Körülnézegetett az egyszerűen, de jó ízléssel berendezett lakásban. Majd leült és cigarettára gyujtott. Elgondolkozó arccal nézett maga elé.

— Tudod, János, — fordult kicsit később az állatorvoshoz, — min gondolkodom egész délután?

— Csak ki vele, hogy mi ütött olyan nagy szöget a fejedbe! — rázta meg dús, fekete haját az állatorvos, s maga is nagyot szippantott a cigarettáján.

Mintha a gondolatait szedegetné össze, kis ideig hallgatott az újságíró. Aztán, szöke bajúszkáját borzolgatva, így folytatta:

— Azon nem csodálkozom, hogy a foglalkozásod szereted. Mint az állategészségi állomás vezetőjének akad is elég dolgod... De hogy az iskolaügyekben is olyan tevékeny vagy... A szövetkezetben is az élesztő szerepet játszod!... Láttam, hogy nagy vitában vagy velük. Puhítod ezeket a keményfejű falusiakat... Hogy győzöd lélekkel? Hiszen látom, hogy nehezen hajlanak a szóra. Azt szeretném tudni, mi az, ami erőt ad neked ehhez? Úgy értem, mi hajt rá, hogy csatázz velük? Hogy ne csak a jószágjaikkal törődjél?... Mi mindenről vitatkoztál velük csak ma is!... Mi gyökere ennek a szép buzgalmadnak?

Az állatorvos villogó fogakkal nevetett, de nem válaszolt rögtön. Leemelte szemüvegét, s erős kezében tartva, puha zsebkendőjével megtörölte.

— Gyökér? Meg hogy mi ad erőt? Majdcsak belátják az igazamat, ez a remény ad erőt. De hogy mi indította meg bennem ezt a szüntelenül zakatoló mórtort, hogy az iskola-ügyben szaladozzam... Hát a magam egykori sorsa...

Most elhallgatott az állatorvos. A csöndesen sustorgó folyó felé nézett ki a békés estébe. Néhány, a koraószben fázó éjjeli lepke röpült be a nyitott ablakokon. Odaverődtek, s tűzberohanó, vaksi szenvedéllyel kergetőztek a villanygő körül.

— Csukd be talán az ablakokat, mert a szúnyogok is bejönnek a lepkék után, — szolt az újságíró.

— Nincsenek itt nádasok, alig van nálunk szúnyog. — mondta még mindig a lepkéket figyelve doktor Kosaras. — Egy pohárka paprímorgót töltök csak, aztán inkább leoltom a villanyt, de nem teszem be az ablakokat.

A szekrényből üveget vett ki, meg poharakat, és töltött.

— Igyál egy csöppet, jó házi itóka, — szolt csöndesen. Aztán mindketten lehajtották a tüzes italt.

A házigazda lekattantotta a villanyt és újra kényelmesen elhelyezkedett puha székében. A sötétes szobában csak arcuk körvonala látszott halványan. Meg cigarettájuk pirosuló parazsa írt le játékos vonalakat, amikor szájukhoz vitték.

Az állatorvos kis hallgatás után megtörte a csöndet.

— Nagyon szeretem itt az esteket. A folyó halk zúgását. A táncolva el-elhúzó szeleket, a messziről idevilágító kis tanyákat a túlsó parton... De hadd mondok el, miért igyekszem rávenni a szövetkezetieket, mindenütt, ahová csak eljárom, helyben és a környéken, hogy küldjenek néhány jól tanuló diákot városba, hogy tegyék lehetővé számukra a magasabb képzést, a továbbtanulást. S hogy mi ad erőt ehhez az örökös vitatkozáshoz... A multam, a sorsom sok régi fájdalom... Hej, hogy tanultam én, cimborá! Még most is keserves sóhaj szakad ki belőlem, ha rá gondolok. Nehéz is azt elmondani. De tudod, a régi keserűségtől úzve, úgy vitatkozik most, hogy néhányan a legkeményebbfejük is beadták már a derekukat. Mert egyre ösztönzöm a szövetkezeti tagokat, hogy szorítsanak ki néhány gyerek számára tanulmányi segílyt. Minden szövetkezet megteheti ezt. Van hozzá módjuk és lehetőségük.

— No, és most már ráállnak? — kérdezte nagy érdeklődéssel az újságíró.

— Egyesek morognak, ellenkeznek még, — folytatta az állatorvos. — Mások azt hangoztatják, hogy van már itt a községben nyolcosztályos iskola, elég, ha azt látogatják a gyerekek. Minek szakadjanak el a gyerekek a falujuktól és a szüleiktől, mondják egyre. Mert ha a városba mennek, elszakadnak, okoskodnak némelyek. Dehát itt vagyok én. Elszakadtam én tőlük? Egy-egy kis házikóban mindenfelé akad gyerek,

aki úgy vonzódik a könyvhöz, a tudáshoz, mint az a néhány kis lepke a fény után, amelyek jóelőbb a villanykörte körül röpködtek. Elolthatatlan sóvárgással... Mint ahogy én is vágytam tanulni...

Most megint megállt beszédjében az állatorvos. Az újságíró érezte, hogy nagyon mélyről vetődnek föl ezek a gondolatok; érezte, hogy súlyosak doktor Kosaras mondanivalói és nem kérdezett semmit. Csak új cigarettára gyujtott.

A házigazda most nem gyujtott rá. A folyó felé hallgatott ki újra. Fölkelt, odament az ablakhoz s kihajolt, hogy a nagy töltés oldalán végigtekintsen. Az ismerős víztükröt kereste. A mélyben csónakok haladtak át világító kis lámpással.

— Látod, Simon, — mondta fölélenkülve az állatorvos, — így járt egykor az én apám is erre a vizen. Szegény halász volt. És hét gyerek a nyakán. Nagyon szerette anyámat, hát jöttek a gyerekek sorban. Tizenegy. De hét meg is maradt. A többit a szegénység elvitte. Sovány volt a falat nálunk nagyon. Ritkán akadt vevő akkoriban a halra. Pedig olyan fickándozó szép halakat fogott apám. Keserű gondok között neveltek bennünket. Azért a négy elemít mindegyikünk elvégezte. Én a hatodik elemibe is eljuttam. Bár ott nem sok újat tanultunk, inkább csak a négy elemi anyagát ismételtük, hogy el ne felejtjük. Hisz a gyerekek jórésze nem járt soha egész éven át az iskolába, így a negyedikben se sokat tudtak. Nem nagy dicsőség volt az ötödik-hatodik osztályban is koptatni a padot én mégis rettentően büszke voltam, hogy az ismétlődő iskolába is elkerültem, mert igen jó tanulónak tartottak. Apám sajnált kivenni előbb, s hagyta, hogy csak tanulgassak. A hatodik osztály elvégzése után adott kanásznak odaát, a bánáti oldalon. Akkorra már szemes, életrecsodálkozó, kócos kis suhanc voltam. A tudás, a könyvek után vágyódtam. S egész nap fias-kocákat, meg vásott süldőket hajkásztam. Könyvet egész hónapon át sem láttam. Ha a kezemre adott jószág valahol csöndesebben elvult, a csillagot, a holdat, a nap vándorlását néztem az égen. Pacsirtadalból tanultam tovább a szépet. Meg a mézharatos mezei virágok csillogó kis kelyhéből, a méhecskék zümmögéséből. Órákig el tudtam nézni a kukoricatáblák, vagy a fejlődő búza szememsimogató zöldjét, a szelídkék búzavirágot, meg az utak mentén a hajladozó, lángszínű pipacsokat. Lepkéket tanulmányoztam, és a gyerektársaim, meg a magam kezére bízott jószágot figyeltem. Tanulás volt az is, mert nem tudtam meglenni tanulás nélkül. Gazdám fukar volt, de szeretett engem, mert látta, hogy kedvelem a jószágokat, jól a gondjukat viselem, s egyre jobban értek is hozzájuk. Mégis, ha a kenyérszagú tarlókon lehevertem, vagy az istálló melletti kiskonyha priccsén heverészttem, csak arról ábrándoztam, hogy tanulni lenne jó. Tudós ember lenni! Egyre csak fiatal tanítom szavai forogtak az eszemben: „Kár ezért a gyerekért, hogy nem taníttatja, Kosaras bácsi. Jól fog az esze nagyon! Nem ostor kellene neki, hanem könyv!”

Néha lehajtottunk egész a Holt-Tiszához. Akkor mindig az a vágyam támadt hogy csónakra kapok, átmegyek a túloldalra, haza apámhoz, leterdelek elébe, és úgy kérem, hogy adjon még egyszer iskolába! Még egyszer... De miből taníttatna? Es maradtam még vagy egy évig. Megint nyár vége közeledett. Apám meglátogatott a gazdánál. Megkérdezte ökelmét, hogy van velem megelégedve. „Hát jó gyerek, — mondta — csak mindig valahol messze jár az esze...” Mikor kettesben maradtunk, apám azt kérdezte tőlem: „Hogy vagy itt Kelemenéknél?” Ekkor elszántam magam. Elébe terdeltem és úgy mondtam neki: „Elég jó a koszt, apám, nem panaszkodhatok, csak keveset alszunk. De nem vagyok én nagyehetű, meg nagyalvó. A sok dologtól se félek. Más az én bajom. Ta-

nulni szeretnék. Tanulni! Könyv kellene, amit itt sose kapok a kezembe. Még a kalendáriumot is lopva lapozgattam egyszer. Apám — sírtam el neki — inkább egyszer adjanak enni napjában, de engedjenek megint iskolába!”

Apám sokáig ült mellettem szótlanul. Aztán azt mondta, hogy jövő vasárnap kéredzkedjek haza. Haza is gyalogoltam. Akkor dőlt el a sorsom. Hogy mit adtak el, vagy honnan kapartak elő egy kis pénzt, ma sem tudom. Vagy még szűkebbre fogták odahaza. Csak őszre újra beírat- tak iskolába. A közeli város gimnáziumába. Könyveket vettek, meg egy sereg más apró kiadást intéztek el. S én a vásott, kinőtt vasárnapi ru- hámban ott találtam magam a közeli kisváros iskolapadjában. Boldog nem mertem lenni, még a léleketemet is visszafojtottam. Nehogy valami rossz szél vagy valami más erő kilódítson az iskolából. De nem is lehet- tem igazán boldog. Sovány étkeken tengődve, naponta utaztam be a vá- rosba. Iszonyú volt. Minden reggel kettőkor kellett kelni, mert három- kor már indult a vonat, és elég messze vagyunk az állomástól. Innen a töltésről indultam naponta, sárban, hóban, lucsokban. Szélben és köd- ben, vágni való sötétben. Itt a közeli temető mellett lépegettem minden- nap álmoságtól könnyező, homályos szemmel, könyvtáskámát védelműl szorongatva. Falusi babonák közt nőttem föl, minden nesztől, a macskák sötétben villogó szemétől ijedezve kellett elmennem naponta a temetőnél. Egy-egy fa csikordult meg a sírokon a széltől, tovasurranó kutyák riasztottak meg. Holdvilágnál kísérteties árnyakat véltem látni a fák közt, ahogy árnyékukban elsiettem. Úgy, de úgy szorítottam a táskámát! A könyvekben rejlő tudás anyját, mint valami jóságos szellemet kívánt- tam segítségül. A könyvtáskám volt az egyetlen szilárd pont a földön, amibe félelmemben kapaszkodhattam, hétről-hétre, hónapról-hónapra kialvatlan kisgyerekek. Csak biztattam magam a téli sötétben, hogy nyá- ron majd ilyenkor már megvirrad. De a sírástól egész úton könnyeket vert ki a szememből a tiszaháti hideg szél. Fáztam is sokat ócska kaca- bájomban. De a tanulás szeretete idővel mégis erőt adott, és lassan ki- nőttem a félelmet és a babonákat. Anyám, szegény, évről-évre le nem rékúdt hajnalig. Éjszakáról-éjszakára hajnali két óráig virrasztott. Fol- tozott, kötött egész éjen át, mert nem volt ébresztőóránk, nehogy a fia elaludjon, le ne kesse a vonatot.

Ebből a házból jártam be négy évig a kisvárosi gimnáziumba. Csak itt akkor az utca felől is egy szegényes parasztház állott. Itt erőlködött földes szobákban, mondhatnám az egész család, hogy én az iskolát lá- togathassam. Apám éjjel-nappal halászott, mikor annak az idenye volt. A szigeten fűzfavesszőt vágott máskor, lehántotta és szép piaci kosara- kat font, hisz értett hozzá, mert az őseim, meg a rokonaim mind kosara- sok voltak. Nagy szalmahordó kosarakat is font, meg kocsiodal védőket a hámozatlan fűzfavesszőkből. Aztán cirok- és vesszősprüket kötözött, és vitte be a városba. De mindezekben alig tudott valamit keresni. A hal meg szinte ingyen kelt el.

Egy ősém hamarosan libapásztornak szegődött el, hogy kevesebben sanyarogjanak odahaza félkenyéren. Nyáron apám arató részt fogott. Én is ott szedtem a markot, hogy télire legalább kis kenyérünk legyen. A halászatban is segítettem nyári szünidő alatt. De még hálóra se tel- lett lassanként az efajta szegény halásznak, mint az én jó apám. Négy év után már a jóval távolabbi nagyvárosba kerültem a főgimnáziumba. Akkoriban „napokat ettem“ néhány szegényebb középosztályú ember- nél, vagy pedig egy orosz menekült pinceétkedjében úgyahogy. Egy darab kenyérral vagy csok levest, vagy csak főzeléket. Latinul tanultam már, és apám kezdett rám büszke lenni. Csak anyám sorvadtt egyre, pe-

dig most már nem kellett mindennap hajnalig virrasztania, hiszen csak a szünetekben jártam haza. De apám is beleöszült korán az én előrehaladásomba. Tanítványokat vállaltam, rossz, hanyag úrigyerekeket ösztökéltem, hogy tanuljanak. Ezért némi levetett ruhát, és itt-ott ebédet, ozsonnát kaptam. Minden nyáron pihenés helyett a paraszti munka várt rám. Télen át meg a rossz nebulók mellett az én egyre növekvő tananyagom. Három lóerővel húztam az igit Lóerő? Lovak nem bírják tartósan azt a koplalást, és a pihenésnélküli munkát. De akkor már kitűztem magam elé: orvos leszek. Ember- vagy állatorvos? Még nem határoztam, de fehérköpenyben láttam magamat a ködös jövődőben.

A jelen sok könnye és sóhajtása kinyitotta a szememet. Már levetkeztem a régi falusi hiedelmeket, és a hitbeli közömbösség ellen hadakozó páter pátosza már mosolyt váltott ki belőlem az iskolában. Mert a tudományos tárgyak tanárai közt voltak fölvilágosodott emberek is. Haladószelleműnek becéztük magunkat, kicsit dacból a rossz sorsunk miatt, kicsit ifjú fellengősségből is. Többször dorgálást is kaptunk, meg kezetes prédikációkat a pátertól és az igazgatótól. Az igazgató, félénk, gerinctelen emberke, szintén nagyon vallásos volt.

Még a szerelem is megkörnyékezett nagy középiskolás koromban. Úgy nyílt ki egyszer előttem, mint egy sohasem sejtett, ragyogó, piros virág, egy vöröshajú lány lánghajából. Tisztán, fényesen világított utamra, de ott feküdt előttem még az érettségi. Nem sokáig tartott ez a rajongó szerelem, mert a ruhátlan, pénztelen diák úgysem vehette feleségül álma királynőjét. S az égőhajú és égőszívű lány jómódú szülei is mást akartak. De a szemem fölnyitni új, keserű tapasztalatokra, első szerelmem is jó volt.

Apám otthon mindent megpróbált, hogy nagy családjával valamiképpen fölszinen maradjon. A szigeten a kiirtott fűzfák helyén krumplit ültetett, meg némi kukorciát. Ásott és kapált szüntelen. De vagy az árvíz, vagy a szárazság majd minden évben tönkretette az ígérkező termést. Egy öcsém béresként szolgált már. Arató sztrájkban vett részt a húgom. Eledezett a falu is. De az egyetemi évek nyomora ezzel csak érthetőbb lett, de nem tűrhetőbb. Micsoda koplaló-éveket húztunk át! Még birkózást is vállaltam varietékban a tanév alatt, hogy némi pénzre tegyek szert. A munkás forradalmárokkal rokonszenveztünk néhányan, így alig kaptunk valami diáksegélyt. Főleg a középosztály gyerekei számára tartották fönn akkor a kisebbségi diáksegélyeket. Ja, mi a népről nem ábrándoztunk, mi közüle jöttünk. Keményebb volt a hangunk. Nyáron együtt izzadtunk testvéreinkkel, apáinkkal a mezei munkában, mert most már egyre inkább őket kellett segíteni. Belerokkantak a koplalásba és a sok munkába. Mi meg fölserdült ifjak, a súlyos évek ellenére a világ erejét kezdtük magunkban érezni.

Mire a diplomához jutottunk, igen tapasztalt farkasok voltunk a nagyvárosok aszfaltrengetegéről. Nehezen tudtunk magunknak állást szerezni, pedig úgy égett bennünk a munkavágy, s a falvakban rettentően állt az egészségügy, embereknél, állatoknál egyaránt. Tetterős emberré váltam én is, mire apám korai sírjába szállt. Dolgoztam anyámért, a kisebb testvéreimért, aztán az asszonykámért, családomért, s lassanként könnyebb életem is lett a fölszabadulás után. Főlépittem telkünk elején ezt a kis házat. A hátsó kamrát, ahol az első könyveket forgattam, meghagytam. Megbecsült ember vagyok a községben. De még ma is a belső sírás fojtogat, ha végiggondolom a diákéletemet, annyi szomorúsággal járt az. Hát most ne tanuljon senki sírva és szomorúan! S ne sírjon hiába, ha tanulni szeretne. Adják meg a falusi gyerekeknek az eszközöket a szövetkezetek, megadhatják. Csak meg kell keresni a

módját. Adják a gyerekeket intézetbe, ott derék közösségi emberekké nevelik őket, nem kallódnak el.

Mikor itt a községben megnyitottuk az első nyolcosztályos iskolát, egy esztendőn át növénytant és állattant is tanítottam, mert a tanerők nem voltak elegenden. Nagyon nehezen osztottam be az időmet erre, de vállaltam, csakhogy a kis unokaöcséim és a többiek is mind tanulhassanak. Attól féltünk ugyanis, hogy elakad az iskola. Most már az is megy, nélkülem... Nőnek az új emberkék... Belőlük nő ki és erősödik meg a mi új világunk... Innen a gerendás szobákból is új sereg indul. Az ő útjukat egyengetem...

Elhallgatott az állatorvos.

Csak ültek ketten a nyitott ablakoknál. S a töltés fölött szelet suhogtató estébe néztek ki. A sötétben egyre ezüstösebb folyóvíz csobogását figyelték. Foszlottak a táj fölött a felhők. Az égen néhány csillag tűnt elő.

— Szép, — mondta halkán és megilletődötten az újságíró, — szép és emberséges, amit elmondtál, s amit teszel... Most már értelek...

Megint hallgattak. De pár pillanat múlva könnyű léptek hallatszotak, napsugaras női hang szólalt meg:

— Apa, itthon vagy? — Majd egy kéz fölcsavarta a villanyt. A hirtelen előmlő fényben magas, vidámarcú nő lépett be két gyerekkel, egy kicsi, öreg parasztasszony kíséretében. Doktor Kosaras anyja, felesége és gyerekei voltak.

MUNK ARTUR:

Köszönöm addig is ...

Az író hasonló című új regényének hatodik fejezete.

Távol áll tőlem a gondolat, hogy a János-kórházi fiatal kollégáimról rosszat mondjak. Kartársakkal szemben mindig korrekt voltam vagy legalább — közömbös. A még életben lévő kollégáim bizonyára nem veszik zokon, ha elárulom: nem voltak hozzám őszinték. Talán ez a helyes kifejezés: irigyek voltak. Ez az egyetlen foglalkozási ág, — már mint az orvosi, — ahol valami különös hisztériás féltékenység uralkodik a kartársakon. Más nyelven: kenyéririgység. Ha egy községben két orvos működik, akkor azok előbb-utóbb csunyán összevesznek, nem érintkeznek egymással, halálos ellenségekké válnak. A lakosság is két pártra szakad, mindegyik a maga orvosát dicséri és szidalmazza, rágalmazza a másikat. A vetélykedés ilyen mérvét csak az operettprimadonnák között figyelhetjük meg.

A fiatal kórházi orvosokban is meg volt ez a kenyéririgység, ha csak csiráiban is. Íme:

Tizenegy tavaszán történt. Kórházi ügyeletes voltam. Eléggé unalmas volt a szolgálat. Kevés dolgomat elvégeztem, az álom elkerülte szememet. Angol nyelvtanomban lapozgattam.

Éjfél körül járt, amikor a kórház portása kopogott be hozzám:

— Doktor úr, — mondta izgatottan, — a kórház előtt áll egy magánautó. A sofőr, aki sógorom, rimánkodva orvost kér... Házhoz kellene kimenni...

— A kórházat nem hagyhatom orvos nélkül. Talán itthon van valamelyik kolléga...

— Már érdeklődtem... Nincs itthon senki, benn vannak a városban...

— Van elég orvos Pesten.

— Azt mondja, már több helyen járt, sehol se talált otthon orvost... Egy ember fuldoklik... azóta talán már meg is halt.

— A kórház nem maradhat orvos nélkül. Utasítsa magánorvoshoz.

A portás nem nyugodott. Nem nagy távolságról van szó, pár perc az egész és ő kezekedik, hogy nem lesz semmi baj, csak mentsem meg a fuldokló ember életét. Dühösen kaptam fel táskámat, amelyben éppen néhány újonnan beszerzett, hosszú nőgyógyászati fogó és fecskendő volt. Elszántan mondtam:

— Gyerünk!

Szinte repült velünk az autó a néptelen, széles budai utcákon. Pár perc múlva a Vigszínház hátamögött egyik új, többemeletes bérház előtt fékezett le a sofőr.

Felrohantunk az első emeletre. A lakás ajtaja nyitva volt. Ragyogóan kivilágított, pazar szobák, égő, kristályüveges csillárok. Kisírt-szemű szobalány vezetett a nappali fényben úszó hálószobába.

— Él még az igazgató úr?... — kérdezte kifulladásán a sofőr.

Az ágyon egy erős, elhízott negyvenes férfi feküdt fuldokolva. Fel-fúj, eltorzult arca lilára vált. Olyan volt, mint a vízbefúló. Kopaszodó fejről, vastag, vérbő nyakáról patakokban csorgott a verejték. A lélegzés már szűnőben volt.

A heverőn szétzilált hajjal fiatal, ájult nő feküdt. A szobalány a kandalló mellett szipogott.

Itt nem volt veszteni való idő.

Észrevettem, hogy haldokló egyik orrnyílásából gyengén vér szivárog.

Ösztönösen cselekedtem. Még ma sem tudom pontosan, mi indított arra, hogy a beteg torkába nézzek. Erős lapoccal kifeszítettem a száját. A fényes kivilágításnak köszönhettem, hogy megláttam a gégefőre lecsúszott vattatampont. Ez az ujjnyi vastag tampon zárta el a légzés útját. Az egyik hosszú nőgyógyászati műszeremmel megragadtam a negyedméteres tampont és óvatosan kihúztam.

Mesterséges légzés alkalmazásával lassan élethez kapott a beteg, a lélegzés és a vérkeringés megindult. Az arc puffadása is fokozatosan megszűnt. A további javulás már magától jött, ahhoz nem kellett orvosi segítség.

Önagyságával nem sokat foglalkoztam. Ijedtség okozta ájulása elmúlt. Mire a férje visszanyerte hangját, ő már a tükör előtt igazgatta tornyos haját. Persze az életveszély elmúltával megjött az asszony hangja is. Elmondotta a katasztrófának indult szörnyű éjszaka történetét.

A dúsgazdag bútorgyáros és háztulajdonoson egy híres pesti orvosprofesszor orrműtétet végzett és az orrba hosszú tampont vezetett fel. Éjjel, a mély alvás következtében a vattacsomó hátra csúszott, ráfeküdt a gégefőre és ezzel teljesen elzárta a lélekzés útját. Mentől inkább akart szabadulni a fojtogató tampontól, annál mélyebbre csúszott. Ilyen súlyos műtéti hibáról azóta se hallottam. Lehet, hogy előzőleg a gyáros egy kissé be is ivott. Mindegy: megtörtént. Az életét mentettem meg. Ha csak egy percet kések, — már csak a beállott halált állapíthattam volna meg.

Persze nagy volt az öröm. Hálásan szorongatták kezemet. Kikérdeztek: ki vagyok hol dolgozom. Az asszony azonnal elkérte névkártyámat, címemet. Szinte menekülnöm kellett az ünneplés elől.

Elköszöntem.

A gyáros elérzékenyülten, könnybe lábadt szemmel mondta:

— Köszönöm, doktor úr... köszönöm addig is... .

Visszarobogtam a kórházba. Szédülten gondoltam a beavatkozásra: hogyan is jutott eszembe, hogy a szájába nézzek, hiszen a haldokló az agyvérzéses, szélütött ember ájulására emlékeztetett. Ilyenkor pedig az érvágás lett volna az első tennivaló. És milyen szerencsés véletlen, hogy a nőgyógyászati fogó éppen kéznél volt. Az ujjammal talán el se értem volna a tampont... No mindegy. Szerencse vagy véletlen, az ipsze életben maradt. Emberéletem mentettem.

A kórház portása már türelmetlenül várt. Elbeszélésem után dadalmas örömkítőréssel kiáltotta:

— Csakhogy sikerült!... Majd meglátja: gazdaggá teszi magát ez az ember. Többszörös milliomos.

Egész éjjel le se hunytam a szememet. Elkerült az álom. Felizgattott éjjeli kalandom, a nem mindennapi eset. Nem a várható honorárium vette el nyugalmamat, a pénz sohasem izgatott. Elgondoltam: milyen labilis az ember élete és milyen nagy szerep jut ebben a véletlennek. Ha csak egy percnyit is kések — ez az ember halott. Az isten se támasztja fel. Hát az egész emberi életet ilyen véletlenek irányítják? A gazdag ember pénzzel váltja meg életét. Ha valóban nagyobb összeget kapok tőle, egy csomó pénzt küldök nagyanyámnak, akire bizony ráfér az anyagi segítség. Kifizetem tartozásaimat, kiegyenlítem azt a harminc korona tartozásomat is, amivel egyik rokonomnak tartozom az avatás óta. Ha sikerül, kiutazom tanulmányútra Párisba, Londonba. Minden attól függ, hogy milyen összegre becsüli életét a milliomos.

A rendkívüli eset futótűzként terjedt el a kollégák között. Egyeseket a sárga irigység majd megevett. Különösen az idősebb orvosok orroltak rám. Olyan is akadt köztük, aki feljelentéssel fenyegetett, mert ügyelet alatt elhagytam a kórház területét. Szerencsére a kórház igazgatója szoros barátságban élt a gyárossal, úgy, hogy még dicséretben részesített. A portás pedig egyre öntötte az olajat a tűzre: a kollégák előtt kijelentette, hogy ilyen ügyes orvos, mint én, minden kórháznak büszkeségére válnék. Néhány privát beteghez is beajánlott... Még csak ez hiányzott. Irigyeim száma napról-napra szaporodott. A belgyógyászat öreg alorvosa csak úgy félvállról beszélt velem, amint csak tehette elgáncsolt a főorvosom előtt.

A János-kórház közös ebédlőjében megindult a vita a várható honorárium nagyságáról. A hangos bőrgyógyász kijelentette:

— Ilyen kitűnő fogást az orvos életében csak egyszer csinálhat.

— Én ismerem a gyárost, — tetet hozzá a nőgyógyász orvos, — Budapest egyik leggazdagabb embere. Annyi pénze van, hogy azt se tudja, hova tegye. A felesége a nyarat a leggdrágább fürdőhelyeken tölti, pedig gyönyörű villájuk van a Svábhegyen.

— Butának van szerencséje... — mondotta a sebészeti asszisztens — lemondóan. — Az istenfáját, nekem nincs mázlim...

Mondanom se kell, hogy a megjegyzések nem izgattak tulságosan, annyit azonban elértek, hogy elvették az — étvágyamat. Vagy talán túlzottan izgatott voltam? Nem hinném. A pénzt, amit kerestem eddig, könnyelműen ki is adtam, nem melegegett meg a zsebemben.

A tüdőosztály orvosa szeretettel fordult felém:

— Valóságos főnyereményt csináltál. Milyen nagy kölcsönre számíthatok? — tette hozzá és megsimogatott. Kollégám „pillanatnyi” pénzzavarban szenvedett.

Ez a csipkedés így ment heteken át.

Nyugtalanított a honorárium kérdése. Izgatott álmaim voltak. Álmomban ujjal akartam kiszedni a tampont, de a fuldokló leharapta az ujjamat és vérbajt kaptam. Máskor meg az érettségiről álmodtam. A kormánybiztos a felpuffadt arcú gyáros volt. Rekedt hangon mondta:

— Ön elbukott az érettségén... Nem tudta felsorolni a binominális együtthatók tulajdonságait. Elégtelen!... Hallottam a matematika tanárának éles hangját: „Meg kellett volna ezt tanulni!” — Jaj — nyögtem álmomban... Megbuktam az érettségén, sohase lesz belőlem orvos... De hiszen ott van a nagy függőpecetes orvosi diplomám a fiókomban, nincs is szükségem az érettségire. Ha igaz, hogy kész orvos vagyok, — pedig az valóság, akkor füttyölök az egész érettségire... A nagy „drukktól” izzadtan ébredtem fel.

Csáth Géza — aki akkor a Moravcsik ideg- és elmeclinikának volt gyakornoka — komolyan megharagudott, hogy még ő előtte is eltitkolom a kapott honorárium nagyságát... Pedig neki is szüksége lett volna egy kis csöndre. Magával vitt a délutáni vizitre és ügyes fogással bezárt az elmebeteg nők közé, akik mint a polipok tapadtak rám majd le tépték rólam a ruhát. Lábaikba kapaszkodtak és rimánkodva kértek, földön kúszva, hogy szabadítsam ki őket az elmebetegek közül, ők valamilyen egészségesekek, nincs semmi bajuk. Negyed óráig tartott ez az ostrom, míg végre a klinikai ápoló mentett ki az egyre izgatottabb, tébolyodott nők karmaiból.

Amikor ziláltnak, felborzolt hajjal, megtépett ruhával Csáth doktor szobájába léptem, még ki is nevetett.

— Ez volt a büntetésed — mondotta a szadisták kielégült mosolyával — te tudod mért kaptad ezt...

Kosztolányi gúnyos hangon mondta:

— Úgy látszik, az orvosi praxisis többet jövedelmez, mint az írás.

Az idő, — már negyven évvel ezelőtt is meg volt az a rossz szokása, — észrevétlenül repült. Több mint három hónap múlt el az emlékezetes éjjeli kaland óta és az én bútorgyárosom még a füle botját se mozgatta. A portástól értesültem, hogy a nyarat Swinemündében töltötte a felesége társaságában, utókúrára pedig a Tátrába rándultak ki.

— Ne féljen, doktor úr... vigasztalt a kórházi portás.

— Hát olyan félősen engem?

— Csak úgy mondom: ne féljen... Biztos pénz... Ezek a milliomosok nem sietnek a fizetéssel. Ráérnek. Nem csinálnak belőle lelkiismereti kérdést. A magunkfajta szegény ember szegényli a tartozását és már pusztán szeméremből is fizet, ha az utolsó garasát is adja oda. De ezek? A sofőrtől hallottam, hogy a gyáros elutazásuk előtt vagyont érő briliáns fülbevalókkal lepte meg a feleségét... Ccc... Dúsgazdag emberek ezek. Milliomosok. A fejedelmi honorarium csak késik, de el nem maradhat.

Szörnyen bántott az eset. Kényelmetlen volt, hiszen a kollégáim továbbra is megátalkodott tőkésnek „uzsi“-nak tartottak. Mindenki azt hitte, hogy a mesebeli összeget már felvettem és ezt eltitkolom előttük. Még a legjobb barátaim se adtak hitelt szavamnak.

Néha „véletlenül“ a bútorgyáros palotája előtt ögyelegantem, arra számítva, hátha meglátom éjszakai „hálás“ páciensemét vagy legalább a feleségét. A sétákból csak annyi hasznom volt, hogy a Vígszínház művészbejárója előtt közelről láthattam a színház kedvenc művészeit: Hegedűs Gyulát, Góth Sándort, Tanay Frigyest, Vendrei tatát és az ünnepelet Varsányi Irént.

Egy alkalommal, a délutáni órákban elcsiptem a kapu előtt a sofőrt. Nagyon megőrültünk egymásnak.

— Nem tudja, otthon van az igazgató úr? — kérdeztem.

— Igen... éppen most hoztam haza.

— Szeretnék vele beszélni.

Amint a lépcsőn jártam, lépteim nyomán hallottam a milliomos hangját:

— Köszönöm addig is... Köszönöm addig is.

A bóbítás szobalány azonnal megismert.

A gyáros dolgozószobájában fogadott. Révedező tekintettel nézett rám, ismeretlenre. Most vettem észre: az egyik szeme hályogos és vörös.

— Parancsol fiatalember? — kérdezte erőltetett udvariassággal — mit óhajt? — és erősen hunyorgott.

Részletre csináltatott, mértékre szabott sötétszürke öltöny volt rajtam. Semmiesetre se festettem úgy, mint egy — kéregető.

— Nem ismer?

— Nem... Fogalmam sincs.

— Szóval nem ismer.

— De igen... igen... a hangja... olyan ismerős...

— Persze, hiszen éjszaka találkoztunk, akkor is rövid időre.

— Ah... ah... az én doktorkám! Igen... igen... most már emlékezem. Foglaljon helyet fiatal barátom... Parancsol egy feketét?... Tessék szivar, cigaretta, hogy van, hogy van?...

És beszélt összevissza mindenről, csak arról nem, ami engem érdekelt. Egyiptomi cigarettával kínál meg, a szobalány elébem tette a feketekávéját. A gyáros sajnálkozását fejezte ki, hogy a felesége nincs itthon a szabónőnél jár. Szórja a pénzt... Ezek az asszonyok...

— Apropos, doktorkám, ön nőtlen?

— Nőtlen.

— És szegény ember?

— A keresetemből élek.

— Nahát akkor azt tanácsolom, fiatalember, hogy ne nősüljön meg, mert a nőülés nem szegény embernek való.

Újabb szóáradat: milyen nagy vagyont költött a feleségére és a nyaralásra.

Felállottam. Cigarettaimat a hamutartóba fojtottam:

— Megyek. Örülök, hogy igazgató úr viruló egészségnak örvend.

— Egészség? Dehogy is... Sokat köhögök... Azt hiszem, ez az átkozott preparált-dohány...

— Ajánlom magamat.

A gyáros a fejéhez kapott:

— Hohó, doktorkám! De hiszen én még tartozom önnek... Még nem egyenlítettem ki a számlámat...

Pénztárcája után nyult:

— Mennyit tesz ki az ön számlája? Éppen ideje, hogy kiegyenlítssem... Kérem a számláját...

— Számla? Micsoda számla?...

— Hát az éjjeli vizitről... Úgy tudom, egy látogatás volt... — és duzzadt pénztárcáját párnás ujjai között tartotta. — Nos doktor úr, mennyi a taksája?

Elképedve állottam előtte és nagyon furcsán nézhettem rá, mert tovább magyarázkodott:

— Úgy értem, mennyi az éjjeli szabvány. Tudtommal a nappali vizit duplája... Ugyebár? Nemde?... Nos, mennyivel tartozom? Adós fizess. Hehehe... Nem igaz? Nos?

Szinte megnémultan álltam a kövér milliomos előtt. Egyre a vörös hályogos hunyorgó szemét néztem. A fejembe ötlött: milyen kár, hogy nem hagytam elpusztulni, milyen kár, hogy kihúztam a tampont a gégéméről. Milyen könnyen beszél, most van elég levegője.

— Ön talán tréfálkozik a taksával? — kérdeztem élesen.

— Egész komolyan fizetni akarok... Hehehe... igaz, hogy nem volt sok dolga velem, csak egy pillanat, amíg kihúzta azt az átkozott tampont, de hát ezt sem kívánhatom elvégre ingyen...

— Ön nem tartozik semmivel! — és minden szót hangsúlyoztam.
— Nem... Azt nem fogadhatom el, — mondta és zsebe mélyébe süllyesztette pénztárcáját... Húsz koronát gondoltam...

— Ön nem tartozik semmivel, — ismétetem határozottan. A gyáros vállat vont:

— Furcsa ember... Nem fogadja el a pénzt... húsz koronát. De ha nem kell, úgy is jó, de megjósolom, hogy ön egész életén át szegény marad.

Kifordultam az ajtón. Lángolt az arcom.

A szobalány csodálkozva nézett rám.

Szédülten támolyogtam le a márványlépcsőkön.

A gyáros még ma is adósom az éjféλι életmentésért, de jóslata bevált: egész életemen át szegény maradtam.

Farkas Béla festménye

A BÁCSKAI HORVÁT LÍRABÓL

A. KOKITY:

Szállás a zöld mezőben

Lelkemben még ma is látlak, gyermekkorom tiszta vágya,
Szívemben a képed hordom, letúnt napok boldog álma,
Zöld mezőknek fehér díszét, kedves szállást, fehér falat,
Kanyargó út partja mentén az eperfa lombja alatt.

Melletted a kútgém öreg, sudár még a nyárfa tornya,
Gyermekkorom ágasbogas, messzelátó kedves orma,
Madarak és karcsú tornyok tűntek fel a messzeségben,
Kék ég alatt ember sétált zöld mezőnek tengerében.

Ház mögött a gyümölcsös volt tele vidám minden jóval,
Gránátalma cseresnyével, koraérő, mosolygóval,
Szőlőtőkék soros rendben, megkapálva gonddal-bajjal,
Levelek közt termő ágak roskadozó fürtös ajjal.

Hol vannak a gyermekévek százszor boldog szép napjai,
Madárröptű gyermekálmot őrző otthon örömei,
Kerti kaland, termő mezők mulattató sok élménye,
Fiatal szív friss vágyai, vágyakozó reménysege?

Nyári napnak napsugártól terhes, forró fényessége,
Izmos, vidám aratódal fel-felcsapó frissesége,
Érett búza sóhajtása, fényes kasza suhanása,
Mesétmondó öreganyó bodzaárnyas suttogása.

Fehéren és csendesen, ha emlékeim felidéznek,
Vágyképzület szárnyaival zöld mezőkön hozzád térek,
Vígaszomat ott lelem meg, te voltál az örök vágyam,
Fehérfalú, csendes szállás az eperlomb árnyékában.

J. KOPILOVICS:

Őszutó

Egyhangú
és szürke minden.
Zörgő ágak
egyre várnak
messziről
az alkony libben.

Kócos varjú
káróg egyre.
Késő órák
üres mezők
ismerősök
mennek erre.

„Szegényekre
hideg járja“
— így beszélnek —
puszta mezők
néma mezők
nem felelnek.

VOJNICS H. BLASKÓ:

Ragyogó kalászkok

Leratták.
Arany kalász.
Arany szemek.
Beleragyog,
Belecsendül
Munkásember tenyerébe.

Tarlórögben,
Zöld fű kukkan,
Éhes veréb,
Madárcsapat
Galamb, gerle,
Nyáj rábukkan.

Partizánföld
Dús termése
Gondolatom felderíti.
Ember, állat
Asztalához
Étkét szórja
Szétteríti.

Szorgos munka,
Veritéke,
Dús fa,
Búza
Mező szőlő
fizetése.

Aranytermés
Mosolyog a munkás arcán.
Nem örül már idegen.
A mások harcán,
Maga ura,
Maga bére
Nem, mint eddig,
Gazdagoknak
Könnyű dolga,
Telt erszénye.

Fordította: Pataki László

KOPILOVICS JAKOV:

Éjszakai hazatérés

Éjszaka fáradtan a munkából ha hazatérek,
Hónom alatt száraz kenyér héja roppan,
Szűk utcákban fulladozva alig lépek,
Két lépés közt egy gondolat libben, koppan.

Baktat a hold kék hullámos végtelenben,
Arany hálót feszít milljó csillagnővér.
Múló árnyak suhannak a hűvös éjben,
Mulandó föld hideglelés árnya kísér.

Ünnepi csendben messzi erők térnek
A sápadt homlok verítékben fürdik,
Rég holt kedvesek emlékezést kérnek,
S mint harcok harcosához, gondolatok fűzik.

Vigasz gondolatok feledik a rosszat.
Tudom és hidegen gondolom át a sort:
„Koldúsivadékok bére a szenvedés,
Üldözés és mindig, mindig ocsmányság volt.
Mit adhat az élet, az ember mit akar?
Átkozott a remény, mert valóságot takar.

Fordította: P a t a k i László

VOJNICS H. BLASKÓ:

A sarló

I.

Az alkony, a búza illatától terhes,
a zöld szaga a rendek felett libben.
Lazán fürtösödik,
hűvösödik az est a mellemben.

Sarlóval aratok
munkás jelképével,
izzadó homlokom gyöngyös verítékét
törlöm, törlöm széjjel.

Kukoricás mellé
csúsztatom a kévét,
kutatatom a közelt,
a közel környékét,
lopva aratok.

Ahogy földre hullik
a buzakalász szára,
úgy nő egyre jobban
a partizánok száma.

II.

Siess sarlóm, társam,
itt van már az este
nézd, hogy nyújtózik még
dús bácskai földnek
sokkalászos teste.

Mire a hold feljő,
már kötni kell a kévét!
Jönnék,
jönnek érte
partizán harcosok,
éjfélután viszik,
viszik az erdőbe.

LAZA K. LAZAREVICS:

Jó órában érkeztek a zshiványok

Egyedül lovagoltam a pandúrral.

Olyan nyári nap volt, amikor kész vagy fölkeresni és összeveszni azzal, aki a télen arról beszélt, hogy neki mindig kedvesebb a legforróbb nyár is, mint a legenyhébb tél. Éget ez a csillag — hogy kiforr az agyvelőd! Valami áttetsző lebeg a gabona fölött és a levegőbe emelkedik. A fák lelógatják leveleiket s úgy néznek ki, mint a lázas beteg, amikor vízért könyörög. A jószág szinte az utolsó szuszt lihegi a réten valamilyen magános almafa alatt. Sehol egy madarat sem látni, még orvosságnak sem. Az egész természet olyan csüggedtnek, kábultnak tűnik; kinyújtotta a nyelvét és liheg.

A fejed, az agyad kész sivatag — Szahara! Haragszol, és nehezedre esik még az is, hogy lélekzened kell. Azt gondoltam, nem érem el élve a falut.

S amikor végre megérkeztem, akkor — mint az ingyenc, aki nem kezdi mindjárt kanalazni a levest, hanem előbb lassan sózza, borsozza — én is ingereltem a pihenés utáni éhségemet. Azt akartam, hogy még a munkára való gondolattal se szakítsam félbe. Ezért elsiettem, hogy elvégezzem a dolgom s állandóan arra gondoltam, hogyan fogok azután nyugodtan megpihenni a hűvösön és átaludni az éjszakát.

Aki életében még soha sem fuldoklott egész nap a forróságtól s utána nem töltötte falun az éjszakát, az nem tudja, mi az igazi élvezet.

Én meg nem is álmodtam, hogy arra voltam ítélve, hogy egész éjjel még a szemem se hunyjam le.

Lássuk csak sorjában!

Düledező, rozoga, csúnya, alacsony, piszkos épület volt a kocsmá, amelyben találsz egy „úri szobát“, kipingálva úgy, hogy az csökönyösen a koporsóra emlékeztet; s hal- és pálinkaszag árad belőle.

Elképzelhetik, milyen örömmel fogadtam Ugricsics meghívását, hogy aludjak nála.

Ugricsics Isten tudja, hogy fogadott. Az unokaöccse éppen aznap érkezett meg a katonaságtól — leszolgálta az idejét! Nagy ház, gazdag emberek, vidámak; mondhatom, szépen megvendégeltek. S mindennél jobban esett Ugricsics unokahúgát nézmem. Egészséges, friss, üde szépség; csak úgy árad belőle az élet. Erőteljesen lép a földre, amikor jár, de léptei nyomán nem reng a padló, sem a polc, hanem csak a csipője és hullámoz a keble. Könnyedén hajlik jobbra-balra s a hátán, a vékonyas, feszülő mellénykén, össze-vissza keskeny hosszukás ráncok keletkeznek mint a tejen, amikor jön föl a tejföl.

A diófa alatt vacsoráztunk. Ez a leány szolgált föl egész este, de egy árva szót sem szólt.

Utána bevezettek a házba, melyben a közepén egy rész volt, ahol a tűz égett s mind a két oldalán egy-egy szobácska. A jobboldali szobácskát jelölték ki a számomra. Benne deszkaágy. Az ágyon friss széna, a szénán takaró és két párna. Az ágy mellett egyszerű asztalka, az ablakoska mellett pedig pad. A falon török kard, egészen elnyűtt zsinóron, és két pisztoly. — Ez minden.

Sehogyan sem bírok megbékélni azzal a bolond szokással, hogy ilyen tiszta, gyönyörű leány húzza le a sárcipőmet és otromba csizmámat. Neki sem engedtem meg, hanem a pandúrt hívtam.

A leány ott áll s a csizmámat nézi, én meg őt.

— Hej, barátom, csak ne menne el mindjárt. Legalább egy kicsit leülne — tudom, hogy nem fogja megtenni! Gyerünk, valami beszélgetést kell kezdenem! De miről?

— Megvacsoráztál-e, Sztána? — ugyanis hallottam, hogy Sztánijának hívják.

— Nem.

— Aztán miért?

— Úgy.

— Aztán te mindig később vacsorázol?

— Hát!

— Aztán miért?

— Mert dolgom van.

Hm! Most mit tegyek?

— Talán először az idősebbeknek adsz enni?

— Hát!

— És te azután?

— Hát!

— Pedig, látod, nálunk a városban a fehércselédek is velünk együtt esznek.

Tenyérével eltakarja a száját s a fele orrát. Fejét kissé félre fordítja, a szája megnyúlik és vállat von.

— Nálunk jobb, úgy-e?

Sztánija, nem engedve le a kezét, ismét vállat von.

— Menj férjhez a városba!

Leengedi a kezét, megfogja ingblúza alját és olyan mozdulatokat tesz, mintha valamit le akarna rázni. A fejét egészen elfordítja tőlem s nevetve — mintha csak a falnak beszélne — azt mondja:

— Akarsz lábat mosni?

— Nem akarok! Micsoda lábat! Menj és vacsorázz; mára már eleget kínlódtál.

— Hát, istenáldja! — mondja lassan, s nem is fordítva felém a fejét, kiment, megint úgy hátrafelé.

Szólok a pandúrnak, hogy menjen aludni. Az ágy végére akasztom a revolvert. Levetkőzöm, kinyitom az ablaktáblát, cigarettára gyujtok, elfújom a gyertyát és úgy fáradtan elterülök az ágyon.

Valahogy olyan jól érzem magam!

Az ablakon szellő lengedez a szobába és felfrissít. Alattam széna illatozik valamilyen falusi illattal. Kívülről behallatszik, hogy a ló hogyan ropogtatja a kocsiról a szénát s hogyan fúj időről-időre és megre-meg az orrcimpája. A házajtót is mind ritkábban csapkodják. A tücsök ciripel — minden más alszik!

Én azonban nem bírok elaludni!

Nem kínoztak semmilyen sötét gondolatok, és a mind későbbre járó éjszaka ellenére is jól esett gondolkoznom. Gondolataimba állandóan

vissza-visszatér Sztánija. Olyan jólesett magam elé képzelnem az alakját. Nem volt benne semmi regényes, legkevésbé sem. De egészen eláraszt az az egészség, az az erő, élet!

A képek lassanként mind tarkábbak és elmosódottabbak. Már látom Trifun kocsiát, ahogy megnyergeli a kútgémet s egy tehénbőrt feszít. Valami kellemes csiklandozza a nyakamat; megfordulok és Sztániját látom, nevet s buzakalászt tart a kezében. Ebben a pillanatban kocsikerek jelenik meg előttem s egyenesen a lábam fején megy keresztül! Megrezzenek, beleütöm a fejemet az ágyba s újból kimegy a szememből az álom.

Hallom, hogy kinyílt a házajtó s utána valami suttogás szűrődik be. Ajtóm hasadéka látszik, hogy a konyhában még ég a tűz.

A suttogás lassanként mind világosabbá válik. Az első, amit kivehetően hallok, a következő:

— Ugyan, bizonyára alszik!

Ez férfi hang volt. Mindjárt utána nőit hallok:

— Valószínűleg!

Istenemre, ő az, Sztánija!

Hm, gondolom, fölkelek én is és kimegyek, hogy odaüljek hozzájuk. Aludni nem lehet és nem lehet.

S valóban fölkelek. Magamra terítem a kabátot, mellyel takaróztam s megindulok az ajtó felé. Már éppen nem akarom fogni a kallantyút, amikor eszembe jut, hogy talán alkalmatlankodhatom is. — Lássam csak ki az! Kikukucsállok az ajtón lévő hasadékon. — Valóban Sztánija ül ott a fivérével!

— Hát, látod húgocskám, így aztán én is megkínlódtam, de világot is láttam. Hát most ezt is leráztam a nyakamról — kiszolgáltam a katonaságot is. És most... izé... még hogy téged... izé... Isten nevében férjhez adjalak és magam is megnősüljek... Én...

A leány hallgat.

— Tudod, mit? Én, látod, mindent tudok!... Én... jobb szerettem volna, ha magad mondtad volna el, mint hogy másoktól halljam. Meg hát, látod... tudod... gyűlölöm őt... és... és izé... igen!

A leány hallgat.

— Látod, én őt jól ismerem! De csak verje ki a fejéből... azt, amit gondol. Nem adlak magamnál rosszabbhoz. Találok én majd legényt... még milyet!

A leány felkel a tuskóról s elmegy a tűz előtt. Tovább nem láthatom. A fiú is hátat fordít nekem. Köszörüli a torkát és vontatottan, a szavakat válogatva, folytatja:

— Meg is üzentem neki... Izé... Tímó! Hallod-e, ne kerülgesd a házam táját és... a húgomat! Mert én... tudod... én... izé... nem ismerem a tréfát!... Bizony.

Ekkor egészen haragosan és határozottan s az eddiginél hangosabban folytatja:

— Micsoda ő és kicsoda ő? — Sváb!... Ő, barátom, Svárországból jött... jól tudom én azt!... Eleinte volt egy csomó kipingált papírja, mind ekkora mint a tenyerem, és hordta a városba a zsidókhoz s azok pénzt adtak neki ezekért a papirokért; de most már az sincs neki!... Meztelen mint a kisújjam!... Csak az a kis birtokocská!.. phi!... Ki tudja, arra is honnan szerezte a pénzt!... Igen!... Igen!... Aztán meg micsoda papírok azok?!... Hagyd, tudok én mindent... Bizony!... Egyszer levél is érkezett a sváb császártól a mi századosunkhoz, hogy — úgymond — fogják el Tímát. Igen. Az én Tímám meg azt a papírt mind

elvitte a zsidókhöz, a zsidók pedig aranyakat adtak neki. Az aranyakat odaadta a századosnak, a százados meg azt mondta: „Menj te szépen haza és rendesen viselkedj! Te szerb alattvaló vagy, a magyar ugyanolyan mint a török: nem hisz az Istenben, sem az Isten anyjában!... Bizony!... És mi az, amit a százados mond neki? A százados, bármikor a faluba jön, megveregeti Tíma vállát és azt mondja: „Hogy vagy vitézem?“... Szép vitéz!... Csak az olyan mit tudom én milyen nyavalyásokkal verekszik, de az ilyen fenegyerekekkel nem mer kiállni!... Hogyisne!... A katonaság előtt, amikor berugtam, szidom én a sváb anyját, de neki nincs mersze, éppen semmi!... Azt mondja: „De testvér, miért?“ Én meg azt mondom: „Hát azért, hékás!“ Azt mondja: „Ugyan, ugyan, Zsivkó!“ Én meg azt mondom: „Gyere, hékás, ha mersz! Könnyű megverni azokat a göthösöket, de gyere ide!“ Ő meg azt mondja: „Nem megyek, Zsivkó, nem megyek!“ Én meg azt mondom: „Nem mersz, fajánkó! Gyere ide, hogy térdre essek előtted!“ Igen!... Igen!... De amikor Milicsin Radojica azt mondta neki, hogy sváb, agyon akarta ütni, és azután — azt mondják — sírva fakadt, amikor ott a tanító beszélni kezdett valamit, hogy Tíma nem sváb, hanem igazi valóságos szerb, és kezdte szidni a parasztjainkat, amiért svábnak mondják... Még mit nem!... Akkor minek hordja azt a kapcát és még a szijakat sem tudja úgy keresztbe fonni mint mi, hanem úgy jár, mint valami nyomorult!... Igen!... Az anyja is sváb. Viselhet az állkendőt is, nem tesz az semmit!... Tudom én... Szent Mátét is leginkább a svábok választják védszentnek... és ő is!... Bizony! Ezt mind tudja mindenki!... Aztán meg kaszával aratja a gabonát!... Hát, igen!... Tudom én, hogy Sztojevicséknél is a mován mindig mellette voltál, és ezt az egész falu tudja!... Én mondom neked... izé... azt se akarom, hogy ránézz!... Holnap majd megint összeszidom a sváb anyját, majd meglátom én!... Nem mer az még...

Hatalmas erővel vágódik valami az ajtóhoz. Sztána fölugrik.

Három ember lép be a küszöbön. Közülük csak egyet láthattam: szép, fiatal ember, mellényén nagy pitykés gombok, hajfürt lóg az arcába, az övében fegyver, a kezében pisztoly.

— Jó estéket! — mondta indulatosan ez az ember.

A leány felsikolt, Zsivkó pedig elkiáltja magát:

— Baj lesz, ha az Isten is úgy akarja! — Ezután csak azt láttam, hogy egy üszkös fadarab röpült a levegőbe.

Tovább semmit sem láthattam, mert az a három ember becsukta maga mögött az ajtót, közelebb jöttek és elhaladtak a hasadék előtt, amelyen keresztül kukucskáltam. Csak valami zörgést, nyögést, birkózást. Sztánija fojtott hangját és egy hangos „Zsiványok!“ kiáltást halottam.

Egészen megrémültem. Gyorsan felkapom a revolvert s ugrok az ajtó felé. Ebben a pillanatban az ablakon „pszt!“ hallatszik. Megfordulok.

— Uram, add ide gyorsan a fogasról Zsivkó puskáját! No ne félj: Trifunov Tíma vagyok, ne félj! Csak gyorsan add ide, itt van már a zsvány! Gyorsan, gyorsan!

A veszély fenyegető volt. Gyorsan átgondoltam a helyzetet és arra a megállapításra jutottam, hogy ez az ember az a „sváb“ Tíma, Sztánija kiválasztottja! Nem féltem odaadni neki a pisztolyt. Hisz a rabló talán csak nem fog tőlem kérni pisztolyt!

Most rajtam a sor. Kihúzó a revolverből a vasat és egész testemben remegek, mint a vessző! Életemben először éreztem miért hordozom mindig magammal ezt a fegyvert, és — higgyék el — jobban megijedtem a saját fegyveremtől mint a rablóktól. Hogyan is tudnék embert ölni?... Még rágondolni is rossz!... Szeretném, ha...

— Adjátok meg magatokat, hé! — dörgött egy új hang a külső ajtóból.

Míntha a nap süttött volna rám. Kinyitom én is az ajtómat, megállok a küszöbön, a padlás felé irányítom a revolvert és elordítom magam:

— Adjátok meg magatokat, adjátok meg magatokat!

Az ajtóban egy embert láttam, aki a három zsványból álló csoportra irányítja pisztolyát. Azok közül az egyik Sztánija száját tartotta, a másik kettő pedig Zsivkó torkát szorongatta, hogy egészen belekékült.

A zsványok mindjárt elengedték mind a kettőt. Az egyik pisztolyából rálőtt az ajtóban álló „szabadítóra“, a másik nagykéssel elvágta a láncot. A rajta lógó üst leesett, felborult és eloltotta a tüzet. Még két puskát sütöttek el.

Most sötét van!

Lövöldözni kezdek a padlás felé, csak hogy önmagamat bátorítsam, közben természetesen gondosan ügyelek, nehogy valakit eltaláljak.

Bent zürzavar támadt.

Egyszer csak valaki — nem látom ki — betuszkol, valósággal bedob egy másik valakit abba a szobába, ahol én aludtam és rátolja a reteszt. Egy valakit láttam amint kiosont az ajtón, azután megint egy másikat dobtak be és rátolták a reteszt.

Megint birkózás. Most már szemmel láthatólag csak ketten voltak.

— Majd én megtanítalak, hogy' kell rabolni!

Ekkor a tűz fellángolt egy kicsit.

— Ne engem, Tíma! kiált Zsivkó és elvágódik a földön, mert ököllel nyakon vágják.

Ebben a pillanatban kintről is beszéd és kiabálás hallatszik. Az öreg Ugricsics fejszével jön be, a fiatalabb házbeliek pedig ki mit ért. Egyikük gyertyát is hozott.

Mindegyikük ijedten, ki hogy belép, ide-oda tekintget és kérdezi: mi az? mi az? ki az? hol van? stb.

A szomszédok is összeszaladtak, tolongás és lárma támad. A ház és az udvar megtelik emberekkel. Mindenki egyszerre kérdez.

S a konyha, jobban mondva az előszoba közepén ott áll egy egészséges, erős ember, katonasapkában és olyan mellényben, amelyet ezen a vidéken viselnek. Lábán gatyá és kapca.

Tehát ez Tíma!

Körülötte forr a tömeg. Ő maga csak hallgat. Zavarba jött.

Zsivkó csupa vér, a nyakát tapogatja és kedvetlenül válaszol a kérdezősködőknek; Sztánija olyan fehéren áll ott a sarokban, mint a fal és sehogyan sem bir magához térni.

Itt van a falu bírása holni kardhüvellyel az oldalán és az irnok kétcsövű puskával, valamint a tanító széklábbal.

— Mi van itt, mi az? Mi a baj?

Zsivkó a hátát tapogatja:

— Ime, mi az!... Honnan kerül ez a szerencsétlen Nikodija egészen a mi falunkba és éppen a mi házunkba? És ha nem lett volna ez itten — s közben szégyenlősen Tímára mutat —, a fejemmel fizettem volna, és az Isten tudja, mi történt volna!

— Aztán hol vannak? Ide emberek! Fegyvert! Utánuk! Gyorsan Fogd! — ordít a bíró.

— Megszöktek — mondják mindannyian.

— Megszökött az ördög öreganyja! — mondja Tíma. — Egy megszökött, a többiek itt vannak fogya.

Kezével a szobám ajtajára mutat.

— Hej, barátocskám, kiszöktek azok az ablakon! — mondom én.

— Kiszökött az ördög öreganyja! Ahol az úr pandúrja az ablak alatt.

Mindannyian elcsodálkoztunk.

— Fegyverre! Fogjátok körül a házat! Mindenki vigyázzon magára, védekezni fognak! — adta ki a parancsot a bíró.

— Add csak ide azt a fejszét! — mondja Tíma. — Itt vannak a pisztolyaik a földön.

Valóban három-négy pisztoly feküdt a földön.

Tíma odamegy, hogy kinyissa az ajtót, azt azonban betámasztották. Tíma jobb kezével felemeli a fejszét, bocskorával pedig belerúg az ajtóba. Az kivágódik. A szobából abban a pillanatban elsül a puská. A golyó lesöpri Tíma katonasapkáját és elfütyül a padlás irányában.

Mindannyian elfelejtették, hogy a szobában a falon lógott Zsivkó másik pisztolya, ami jól jött a zsványoknak.

— Most előre, barátaim! — kiáltja a bíró. — Előre hékás, te tinta-nyaló, neked van puskád!

A zsványok az írnok kétszáz puskája mellett is folytatni akarták az ellenállást de amikor Tíma elkezdett a fejszével hadonászni, eldobálták nagykéseiket és megadták magukat.

Késsel már lyukat is ástak a falban s ha még valamennyit várunk, megszökönek.

Megkötöttük őket. Nikodija volt, az ismert rablóvezér és egy társa.

— Most ide azzal a harmadikkal is! Andrija! Add csak azt ide! — kiáltja Tíma.

— Micsoda harmadikat?

— Hát azt, aki őrt állt! — mondja Tíma. — Odakötöttem az ablak alatt a szilvafához, az úr pandúrja meg vigyáz rá... Az úr Andrijája! — mondja felém fordulva.

— Ez már igen, Tíma! Hé-kás, te olyan Králeyevics Márkó vagy!

Zsivkó egész idő alatt ott áll, elgondolkozva nem néz senkire. Azután ránéz Tímára, majd ismét lesüti a szemét és odakerül mellé. Arcát Tíma felé fordítja, tekintetét azonban nem emeli fel:

— Tíma barátom... ne haragudj. Köszönöm neked, mint a testvéremnek. Izé... tudod... mit?...

A szeme könnybelábad:

— Izé... ha akarod, legyünk hites barátok... és izé... csókoljuk meg egymást!

Tíma semmit sem felel, csak inge ujjával megtörli a száját, és mind a ketten nagyot cuppantottak.

Most mindannyian Tímát kezdték dicsérni és csodálkoztak rajta, Zsivkó pedig a parazsat fújja, hogy friss hamuval szórja be Tíma kis sebét a fején.

— Hát most aztán megvendégheted a társaságot, Tíma! — mondja az írnok. — Most megkapod azt a kétszáz aranyat, mert elfogtad Nikodiját.

Tímát mintha villanyütés érné, amikor ezt hallja.

Gyorsan Sztánijára néz, azután fülig pirul, összezavarodik s elindul az ajtó felé, hogy kiszökjön.

— Állj! Hová mész? — kiált Zsivkó, aki eddig a parazsat fújta és nem hallotta az írnok szavait. — Tán azt gondolod, hogy így mész el a házamból.

Már hajnalodik. A zsványokat még jobban megkötözték s elvezették őket a dutyiba. Irgalmatlanul folyik a pálinka, Zsívko és Tíma pedig kimelegedett s folyton egymást ölelgetik.

— Tudtam én rólad, hékás... bizony!... Nem tudod te!... Micsoda erős vagy az apád mindenit, akár a föld!

Hát Sztánija?

Mint a gyermek, amikor agyon sírja magát a játék után s azután megkapja. Az arca kipirult, hamvas mint az őszibarack, amikor harmat hull rája, a szeme ragyog, hogy szinte simogat.

A nagyboldogasszonyi vásáron láttam Timát Zsívkoval és Sztániját az anyjával. Sztánijának a feje állkendővel volt bekötve. Hallottam, ahogy Tíma azt mondja Zsívko anyjának „anyám“.

A járás századosával is összetalálkoztam. Eszembe jutott és megkérdeztem tőle:

— Az ám, mondd csak: ki ez a Tíma és milyen ember?

— Csendes, becsületes lélek, — felelte a százados. — Odaát született s ott szolgálta a katonaságot is, amíg az egyik magyar tiszt össze nem szidta a rác szentjét. Tíma puskatussal mellbevágta a tisztet és usgyi Szerbiába!

Már egészen beesteledik és mind lelkesebben járják a körtáncot. Tíma szöttes harisnyában van s bocskorán a szíjak úgy vannak fonva mint Zsívkoén. Cifrázza a lábával és dobbant.

Az emberek forognak, lökdelőznek és zсібonganak. Olyan port vernek, hogy belefulladász. Sül a pecsenye, durran a puska, törik a poharat, szól a duda sípja, illatoznak a mézesbábok s a sátor alatt a kicicomázott Zsívko a sógorát dicséri:

— Megfogja ez a fenegyerek még a meztelen kardot is!... Bizony!... Nem született még olyan, aki ki mer állni vele. Nincs itt semmi... hanem... igazi, valóságos szerb!... Bizony!...

(Fordította: ch. f.)

Farkas Béla festménye (olaj)

Farkas Béla emlékezete ...

Annyi élő festőnk nem lehet, hogy ne tartsuk számon a halottakat. A művészet mulandósága túljut az emberi élet korhatárán és a művész halála után is élnek a képei. A test elporlad, az alkotás megmarad. Farkas Béla festőművés�ünk ma a képein keresztül hirdeti műveiben megvalósult igazát, a háború embertelenségét és az ember jogát a gondtalan életre.

Néhai jó Farkas Béla nem jár többé közöttünk. Ilyen sáros, esős bácskai őszben temettük el Palicson. Nem a város által felajánlott díszsír helyen, mert az időben kevés becsülete volt piktornak, poétának életében, halálában. A szegényes hantok között, az ingyensoron kapott helyet és egészen véletlen, hogy nem jeltelen sírban nyugszik.

Az emléklása is olyan zilált és rendszertelen körülmények között következett be, amilyenben az időtájt éldegélt. József Attila vetett véget így az életének. Az orvosok ilyenkor latin szavakat írnak be a halál okául, mintha azzal az üdvösségnek tennének eleget, vagy talán csak a saját megnyugtatójukra szolgál az az anyakönyvi bejegyzés, hogy X. Y.-nak felborult a lelki egyensulya és depressziós állapotában követte el tetteit. Az bizonyos, hogy sem József Attilának, a költőnek, sem Farkas Bélának a festőnek nem volt meg az egyensulya, de igazolásukra szolgál, hogy az a kor, amelyben éltek nem adhatta meg az alkotó művés�nek kijáró testi lelki jólétet, amelyben az egyensuly biztosítható.

Októberi ködös estén bandukolt hazafelé, palicsi legénylakásával nem egészen egyirányban a villamos sinek mentén. Az utolsó villamos robogott a város felé, néptelen és kihalt úton száguldott és talán csengetni is elfelejtett Farkas Béla festőnek. Az este a szuronyrohamok előtt adagolt rumporciót előírás szerint fogyasztotta el és roppant bátorságot érezhetett a szívében. A kezei között gyertyacsonkot szorongatott, világitani szeretett volna abban a ködös őszi éjszakában, amely akkor a világot sötétítette.

A tudósítás, amely halála híret hozta, a villamosvezető védekezésén épült, aki jegyzőkönyvbe vallotta, hogy a szerencsétlenséget nem háríthatta el. Szerinte Farkas Béla nem ballagott, hanem dülöngött a sinek mellett és a csengetésre még inkább bólogatott. Mintha vonzották volna a sinek, lefeküdt közéjük pihenni. A már lefékezett villamos ütötte el és amikor a tizenöt húsz méterre vonszolt testét a mentők kivették a kezeik alól, már nem volt benne élet.

A lírai költő, az álomlátó, sejtelmes lány pasztellszíneket varázsló Farkas Bélánk nincs többé. Mostoha élete annyi bajt és bánatot okozott, hogy a lövészárkok rémülete dajkamesévé vált, és az első világháború iszonyata képtémává sűrűsödött. Ifjúkorában ismerte meg a „sturmok“ előtti alkohelmámort és azóta is az élet küzdelmeiben a rohamcsapat tagjaként nem tudott másként harcolni, csak akkor, ha véreireit átjárta az a zsongító érzés, amelyet a szesz foka szállít. Józansága a boldogtalanság bölcsőjeként ringott, ha nem iható, az volt az öröme, hogy készült a mulatozásra.

Bizonyára többre vitte volna, ha a szenvedély poklát meg nem ismeri. — Többre vitte volna? Viheti-e többre vajdasági festő Farkas Bélánál hiszen itt vannak a képei, amelyek annyira egyénien Farkas-képek, hogy az is, aki nem a szakember szemével nézi, az is megállapíthatja, hogy ebből a festőből nincs kettő, csak egyetlen egy és ezer közül is kijelentkező. Én magam sem vagyok szakértő, de szerettem Farkas Bélát és szerettem a képeiben megnyilvánuló modorosságát is. Egyéb jogcímen nincs a róla való megemlékezésre, csak az, hogy szerettem tévelygéseivel, gyengéivel együtt és az élet utain meggyalázva és félrelökve nekem is elsírta bánatát Keserves dolog volt, mert sérelmeiben egyedülálló gazságok érték, amelyek érzékeny lelkét nagy mértékben felkorbácsolták. Azonkívül gátlásain tette túl magát, mert igazán csak annak tudott panaszkodni, aki vele együtt poharazott. Így aztán megtörténhetett, hogy nagyon sok cimborá mellett alig volt barátja, és ez a hiányérzet néha a könnyekig érzékenyítette.

Mint aki a sinek közé esett... szavalta mámorosan a Kis gyermek panaszait, szerette a poros, boros Szabadkát de az ő labdája is elgurult itt, mint a költőé, sokszor érezte, hogy azóta nem ér az élet egy fabatkát...

Farkas Béla, megidézlek halálod és testi elmulásod évtizedes évfordulóján. Látod, úgy-e, hogy sírodon szerény kőlap hirdeti nevedet és hivatásodat amely átmeneti foglalkozásod megélhetést nem adott ugyan, de elmulást sem ad, mert a festő mindaddig él, amíg a képeit szeretik. A Te művedet az ideai tárlaton is kiállították és a bíráló így emlékezik meg rólad: „Farkas Béla művészetében, képalkotás szempontjából a dekoratív elemek játszanak döntő szerepet. Illusztratív tehetsége olajképein, pasztelljein és rajzain egyaránt megnyilatkozik. Meseszerűség, hangulatosság, a felületeket gyakran dekoratívan és ornemenszerűen egybefogó festői látásmód jellemzi művészetét, amelyben a valóság elemei mindig művészileg transzponálva jelennek meg. A valóságból való menekülés az álomvilágba egy elkepezett eszmenyített ideálvilágba — ezt fejezi ki Farkas Béla művészete.“

B. Szabó György írja rólad a fönti bírálatot, hozzátéve még, hogy külön bohém egyéniség voltál, tragikus sorsodban pedig a talajtalan alkotóművésznek mostoha kisebbségi sorsát és sorvadását látja.

Elmulásod dátuma, sorstragédiád utolsó felvonása 1941-ben játszódott le. Az ejtőernyős racsoló, pokhendi piperkőcök nem a te lövészárkod löporfüstjét szagolták, de rávetették magukat „a kulcspozíciókra“ és ebben a humánusnak nem mondható rendszerben Farkas Béla nem találhatta meg az alkotó művész helyét. Annyira nem, hogy elege volt minden közéleti és művészeti szereplésből, megölte a undor és a csömör, az egyetlen reménye megvalósításán érzett mélységes csalódás. Meggyőzően tett pontot az élete végére.

Pedig most szükség lenne a művészetedre. Ha „János vitéz“ dalművét Kacsóh Pongrác zenéjével és az általa tervezett diszletekkel adhatnánk elő, ha a tárlatokon újra látnánk a munkától mámoros Farkas Bélát, aki Te szeretted volna lenni... még tíz évet kellett volna élned, hogy lássad, nem volt érdemes meghalni...

Barátaid síremléket emeltek számodra, a Márványipar hitelezte a költségvetést és a kereskedelmi könyvekben valószínűleg megtehető, hogy a számla teljes összegéből még fennáll a tartozás egy része Hitelben vásárolt és még ki nem fizetett sírkő alatt nyugszol, ami pihenésedet bi-

zonyára nem zavarja meg, hiszen a hitelező nagyrabecsülte művészetet és tudta, hogy költők vásároltak a festőművésznek síremléket, tehát a követelés dubiózus. De szívesen adta és a részletekért soha sem zaklatta barátaidat.

Aztán nagyon sokan adósaidd maradtak egy-egy képed árával. Hiszen csak a foglalt ittátok meg átadáskor áldomásként a csapszékek mélyén, ahol révedező szemmel és reszkető ajakkal fogadkoztál, hogy holnap kezded meg felvázolni életed főművét, megfested a Háború fogvicsorító Rémét és Balga Boldizsár élete címen megírod önéletrajzodat, minden szenvedéseden kacagva fog okulni az olvasód. Szeretted és szenvedted, mintha idegen planéta eltévedt lakójaként érkeztél volna városunkba és csak néha eszméltél fel arra, hogy ez így nem lesz jó, életed főműve nem készülhet el, életed regénye se lehetne — példaadás, hacsak nem az — elrettentő értelemben, az utánad következők számára.

És mégis itt vagy közöttünk néhai jó Farkas Béla, alkotásaidd között van néhány képed, amelyet az örök élet számára festettél. Ha van vezérmotívum a zene felépítésében, úgy a színek muzsikájában Te az eget és a fákat képviseled, ahol a felhők filharmonikus egységben zenélnek, és a fák ezüstcsengésű fugák és örökéletű futamok. A muzsikusok érzik a Te képeid mondanivalóit. Nekem ne higgy én szeretlek Téged és elfogult vagyok és leszek irántad. De amit azok írtak Rólád, akikkel mindig hadilábon álltál, azoknak hihetsz. Halljad csak: Idő 1935 Színhely: Irodalmi folyóirat. Beszél a folyóirat szerkesztője... és miket mond: „Töröld le homlokdrol a gondot és a verejtéket. Jőjj szebb világba, csak néhány percre, a meleg hangulatok s a képzelet színes országába. A mesék, a finom sejtések, a megérzések birodalmába. A te világból mitse hozz magaddal, csak tiszta szívedet, csupasz lelkeségedet és a bennedrejlő gyermeki bálulárod. — Jőjj, Farkas Béla vezet. Kréta a kezében, érzés a szívében, színek a lelkében. Oda varázsol el, ahol a bánat is szép, az öröm el nem múló és minden úgy van jól, ahogy van. Ahol muzsikál a falevél és a fák sejtelmes susogása boldog álomba ringat.“

Életem úgy alakult, hogy otthonomban nem maradt képed. De nehogy azt hidd, hogy nem viszem magammal a néhány nekemszánt kedves munkád színeit és hangulatát. Azt is tudom, hol őrzik és szeretik a képeidet, oda magam is eljárhatok és leülök a képeid elé és meleg emlékezéssel nézegetem Számomra a színeidnek üzenete van és hosszú ideje nélkülözött baráti beszélgetéseinket pótolja. Egyik képed: Hóviharban őrtálló katona. Verescsagin is megfestette, tiszta művészi eszközökkel, de ezen a képen Te dideregsz és a te testedet járja át a csontigtható hideg. Átélted és átszenvedted, megvalósítottad, színekedbe öntötted. És ha a két kép, amely egy témára készült világnagyságot állít versenytársnak, az én tekintetem szívesebben szemléli az általad földolgozott variációt. Ismét egy másik képeden, őszi dombról ereszkedik alá a görnyedthátú lovas. Alakját a pára fátyla takarja útját köd lepi. Szürke felhők gomolya kíséri lovának nehezülő lépteit. Egyetlen fa, széltől tépázottan himbálja ágait.“ Így írja le egyik képedet az értékmérő, és én is újra látom magam előtt, bár ez előtt sok-sok évvel láttam. „Nincs a képre több ráírva és mégis látod, hogy a lovas szívét bánat emészti. Szépséges asszonyát nem érthette el, örökre elbúcsúzva tőle nekiindult az örök boldogtalanságnak. A zörrenő haraszt nem vigasztalja, varjú se káromja.“

Szépséges szerelmét nem érthette el... úgy tudom, ezt a témát Sulhóf József dolgozza fel a festő életéből. Nem lesz teljes életregény de Farkas Béla boldogságának és bánatának ismertetése a kesergő szere-

lem zokogásával. Innen kezdve számíthatjuk Balga Boldizsár boldogtalan napjait, amelyek felváltva követték egymást a szabadkai otthon és az édesanyai gondozás szívetmelengető emlékeitől az újvidéki hadiszíngyet sátorlombbal befödött remetekunyhójáig.

„Éjszaka van — talán a régi Budán — ott a park szélén. Düledező petróleumlámpa világa kísérteties fényt szór a szélkuszálta kerítésre, a bokorra és a magányos nyárfára. Milyen kevés ez és mégis, mennyit mond, ha Farkas Béla adja elő. A bokor mögül — véled — most lép ki a remegő szerelmes pár. Halkan, félve lépkednek az avaron, titkuk az éjszakáé, minden csókuk imádság és emléke a fiatalok forró vérét kerget sátorlombbal befödött remetekunyhójáig.

„Hosszú gyalogút vezet a barnára dermedt dombon át,“ ismertetik a képedet. „Néhány fiatal, kopaszra cibált nyárfa mered az égnek. A sötét menybolton néhány bodor futófelhő és semmi más. Mégsem lehet betelni a nézésével.“ Szinte érezni, hogy a vándor alakja most tűnt el a messzeségben, de a bánata elkísérte útján és belengi az elvesző lábanyomát...

Életed során nemcsak képeket festettél, hanem lelkedből lelkezett lírai sorokat írtál, csordultig megtelt szíved csurrant papírra és ezek az írások nem érdemelték papírtemetőt. Régi újságokból gyűjtjük majd össze őket, tartozunk veled megbecsülésednek, hogy megmutassunk Téged, hogy látva lássanak, mindazok, akik életed vége felé nem köszöntek vissza az elzülöt piktornak. Nem köszöntek vissza, mert várták, hogy előre köszönj nekik, amit Te inséged keserű napjaiban se tettél meg. A szomorúak és szegények szeretője és festője voltál, népszerűsítetted a művészetet és sok képed pusztult el proletár otthonok nélkülözésében.

Összeomlott azoknak a világa, akik miatt fiatalon a halálba menekültél. Ha ecseted megmaradt volna, nemcsak az olcsó kréta, hanem az olaj az aquarell és a tempera is bemutathatta volna művészetedet, amelynek szívérványszíneiben lelkedet fűrésztötted. Haláloed után nem kaptál végleges osztályzatot, ami nem könnyű feladat, de helyed biztosítva van a festőművészeink galériájában, fémjelzett képeid ára magasabb, mint valaha is álmodhattad, mindez azonban nem a hálás utókor műve, hanem pénzhajszja az elhunyt művész elkésett megbecsülése címén.

Képei nagy részét mámorban festette, vizuális kompozíciói a valóságon messze túlviszik a témájában elmélyedő művészt és ezek a szürreális képei mégis teljes művészi egyéniségről, egyéni témaválasztásról és mesterségbeli biztonyságról tanuskodó értékes festőről adnak számot. Ez az oka, hogy művészetének ismerői képei között nem tévednek el, sőt az évszám nélküli, szignálatlan festményeit is felismerik, mint időben és térben talajátvesztett, de mégis jellegzetesen egyéni művésznek a munkáját.

Tanulmányai elején, mint ösztöndíjas művészjelölt több külföldi képtárat bejárt. Minden értéket nagyrabecsült, művészetében azonban

nincs elődje. Eltévedt önmagát adta, a világháború idegtépő szurony-rohamainak visszaemlékezéseit, a testvérré vált bajtársnak hősi halálát és az örökös Öszt, amelynek hangulatával élte le az életét. Az elmúlásnak és fájdalomnak Farkas Béla szomorú színeivel hivatott festője, ahogyan zenei eszközökkel Chopin hozza lelkünkhez közel a szív mélyére rejtett hangtalan könnyeket.

Képeit pályája elején aprólékos műgonddal tervezte meg. Boldogtalan házassága, elválás és sírígtató eszményi szerelme egy asszony iránt, akit reménytelenül szeretett — kísérte végig azon az életúton, ahol már az összeomlás fekete árnya meredt feléje és a csapszékek borgőze mellett még kártevőbb narkotikumok hálójába került, azokkal bűjtatta el kínzó bánatát. Képeit igen gyakran néhány baráti szóért, pár pohár ital ellenében kocsmái cimboráknak adta el, akik részegségük mámorában is megérezték, hogy az a lázas szemű, csapzott hajú, furcsa beszédű piktor tévedésből került közéjük és igazságtalan sors a teremtő művész számára, hogy legbensőbb álmait és megálmodott, lerögzített színeit külvárosi kocsmák búfelejtő italára cserélje be. Farkas Béla művészete dekadens életének minden állomását a szépet szerető, a forma és arányérzékét mindig szem előtt tartó és a legbódultabb önefeledtségében is szivárvány felé törekvő gazdag színérzékét mutatja be.

Akik Farkas Bélát ismerték és baráti közelségébe jutottak, azokat teljesen egyénisége hatásába vonta. A nagybányai festőtelep sok művész-társa ismerte és szerette meg a szertelenségében és különtségében is nagyszerű embert, aki Csók Istvánnak kedvenc tanítványa volt, Zádornak és Feszty Masának kortársa, aki a tanulmányai elején Glatz Oszkár és Márfy Ödön finoman megtört tompafényű őszi tájait és bravúros erejű, mégis csodálatosan egyszerű képeit szerette. Gazdag koloritú anyagában a borongó színeknek és az őszi hervadásnak ezernyi árnyalatát álmolta meg. Keretbe nem zárható lénye, művészi szabadsága nem skatulyázhatta be Farkas Bélát a századvégi impresszionizmus vagy a világháború utáni kavargó iramban keletkezett izmusok követőjeként. Nélkülözése és szegénysége egész élete során csak a kréta olcsó anyagát adta a kezébe, de ha pasztellel is, a színek szerelmese, csodát művelő árnyalatok megteremtője, tündérmesék tolmácsolója volt. A „Nagy képet“ az örök témát nem alkothatta meg, de képtermésén átvonul szomorú életének minden emlékezetes szakasza, belső vívódásokat és utkeresést nem árul el, bár a művész álmképe örökre benne vajúdott, élete végéig megfestenie mégsem sikerült.

Farkas Béla pályafutása konok következetességgel jelölte meg életútjának a boldogtalanságot. Jellegzetes stílusa képeinek külön ismertetőjele és aki művészi megnyilatkozásait figyelemmel kísérte, minden nehézség nélkül megállapíthatja, hogy Farkas Béla képét látja maga előtt. Nem volt elődje, követésre kiválasztott példaképe, amint utódja se lett tanítványai közül egyik sem örökölte bizarr színekben tobzódó egyéni meglátásait, azokat a felhőket és azokat a fákat, amelyeket csak ő láthatott olyan sejtelemszerűen és örökített meg szomorú életé árán.

Témaválasztásában borulátó. A világháború lövészárkától a szöges drótakadály halálraszánt őrszeméig visszaálmolta vitustáncos víziókban azt a poklot, amelynek tornácán ifjúkorában eljegyezte magát az idegcsillapító narkotikumok legveszedelmesebbjével: az alkohollal.

Művészi célkitűzésével és feladatainak megvalósításával egyéniségének megfelelő keretet teremtett, kompozíciói még élete végén is zárt egységet képeznek. Művészi attitűdjén látható törések elvétett életének fájdalmas emlékü állomásai. Farkas Béla megfestette a maga Don Ki-

hótját és a távolból fenyegetően felbukkanó szélmalom ellen, mint be-
vehetetlen erőd ellen a saját reménytelen küdelmét vívta meg és a io-
vag sisakrostélya alól az ő szenvedő arca tárul elénk. Őszi tájon, csupasz
ágon didergő varjak, felhős égen szürkéskéken a bánat borúja telíti a
képet. Az árvaságot és az embertelen egyedüllétet festői eszközökkel
panaszosabban, művészibb tolmácsolásban senki nem érzékeltette. Leg-
szívesebben illusztrációkat diszleteket, balett és opera kulisszákat fes-
tett volna, de az ő diszlettervei és grandiózus elgondolásai nem készül-
tek el. Allan Edgar Poe versében megszólalt a refrén „S szól a holló:
soha már ..“ Farkas Béla lelkét háborító hollója makacsul ismételte
dinden elhatározásakor, amellyel a józan rendhez akart visszatérni és
szakítani káros szenvedélyeivel: Soha már. . .

Bíráloi akadtak elegenden. Bűnéül rótták fel, hogy rajza elnagyolt, el-
mosódó színei ibolyántúliak, valószínűtlenek, témája eliszaposodott,
amellett sok kompozícióját kedvenc képett variánsokban is megfestette.
Minden vétke mellet művészegyéniség volt, az egyetlen és soha vissza
nem térő individuum, akinek halálával árván maradt palettáját senki
sem veheti át.

L é t m á n y i I s t v á n

Farkas Béla festménye

Báró Eötvös József regényírói munkássága

II.

A falu jegyzője

A tanulmány első részében már megállapítottuk, hogy Eötvös politikai és szépirodalmi munkássága között rendkívül szoros és nyilvánvaló kapcsolat, összefüggés van. Sokan megállapították már, hogy Eötvösben, a politikusban, mindig jelen van a költő és a költőben a politikus. Ha azonban ábrázoló módszerét és esztétikáját részletesen vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy ő elsősorban politikus, reformer és csak másodsorban költő, illetve regényíró; éppen ezért számára az irodalmi alkotás a szó szoros értelmében eszköz a politikai illetve elvi küzdelemben. Ezt legvilágosabban „A falu jegyzője” c. regénye bizonyítja, s ugyanennek a ténynek bizonyítására itt figyelhetjük meg a legjobban a művészi alkotás folyamatát, a mű keletkezését. Eötvös regényeinek — mint látni fogjuk — fontos szerkezeti és tartalmi sajátága is következik ebből az írói módszerből s abból, hogy nála nem a mű ötlete, elgondolása születik meg először és természetesen, hanem egy jelenséget megfigyelve, azt előbb szinte tudományosan elemzi, magyarázza, s mintegy tételei és állításai további igazolására még művészi formában is feldolgozza ugyanazt a kérdést, tehát művészi eszközökkel, az ábrázolás erejével is bizonyítja állításait, vagy megdönti az összes lehetséges ellenvetéseket. Ha ezt a kérdést részletesen akarjuk elemezni és A falu jegyzőjét egészében meg akarjuk érteni, akkor meg kell vizsgálnunk az író politikai munkásságát is ebben a szakaszban, vagyis azt az elsődleges folyamatot, amely nála az irodalmi alkotást megelőzi.

Amint a bevezetőben szintén előrebocsátottuk, Eötvös egész munkásságát négy regénye köré csoportosítva fogjuk tárgyalni. Ezúttal A falu jegyzője ismertetését és értékelését tűztük ki célul, ezzel együtt pedig a „Karthausi” és a „Magyarország 1514-ben” c. regények megjelenési éve közé első egész politikai és irodalmi munkásságának ismertetését is. Ez az időszak 1841-től (ekkor jelent meg a Karthausi utolsó részlete) 1847-ig (A „Magyarország 1514-ben” megjelenési éve) tart és legértékesebb termése az említett regény, a „Kelet népe és Pesti Hirlap” c. röpirat, az „Éljen az egyenlőség” c. vígjáték és a „Reform” címen összegyűjtött és kiadott cikkei a Pesti Hirlapból.

1.

A Karthausi megjelenése után egy időre visszavonul a politikai és irodalmi életből. Némelyek szerint a visszavonulás legfőbb oka az előbbi regény igen vegyes fogadtatása. Tulajdonképpen pedig arról van szó, hogy minden erejével a fogházjavítás problémájának megoldásába te-

metkezik és csupán a büntető törvénykönyvi választmány munkájában vesz részt az elvi kérdéseket megállapító albizottságban. Ezt a munkát is a rá jellemző rendkívüli alapossággal és tudományos elmélyedéssel végzi, alapos tanulmányokat folytat hozzá. Felhasználta külföldi útjának tapasztalatait, de még ennél sem állt meg, hanem elméleti és gyakorlati tárgyú külföldi műveket is tanulmányozott e kérdéssel kapcsolatban. Ugyanebben az időben, persze az országgyűlés egész sor olyan kérdést tárgyal, amelyek a haladás szempontjából rendkívüli jelentőségűek. Mindezekben Eötvös nem vesz részt, hanem részletesen és a lehető legalaposabb felkészültséggel értekezik a hallgató rendszer előnyeiről a magánrendszerrel szemben. Talán felesleges is bizonyítani, hogy az 1848-as nagy eseményeket megelőző és előkészítő években a fogházjavítás kérdése nem tartozott a legégetőbb, legsürgősebb kérdések közé, noha éppen Eötvös megrázó erejű leírása bizonyítja, hogy nagyon fontos és sürgős kérdés ez is. Arra azonban még több példát is találunk majd Eötvös politikai munkásságában, hogy a sok sürgős kérdés és tennivaló közül nem volt képes megválasztani az adott helyzetben legsürgősebbet. Ennek alapján már most megállapíthatjuk — noha kissé talán elhamarkodottnak látszik —, hogy Eötvös nem volt reálpolitikus és nem véletlen, hogy ezt a kor két legnagyobb, de legellentétebb gondolkodású szelleme egybehangzóan állapítja meg: Kossúth szobatudósnak, Széchenyi pedig misericordiánusnak gúnyolja.

Ha a fogházjavítás ügyében kifejtett munkásságának alapelveit keressük akkor — mint egyéb esetekben is sokszor — Rousseau-nak ahhoz a tételéhez kell visszatérnünk, hogy az emberek természetüknél fogva egyformák, egyformán alkalmasak arra, hogy jók és rosszak legyenek, sőt alaptermészetük a jóság, de a társadalom elronthatja őket, s igen gyakran el is rontja. Ebből következik Eötvösnek az a felfogása, hogy a börtönöknek elsősorban nem az rendeltetésük, hogy megtorolják az elkövetett bűnt, hogy megbüntessék a bűnöst, hanem hogy jóvátegyék a társadalom mulasztását, vagy bűnét, ami rossz útra térítette az embereket. Ezért a börtönök szerepét, illetve rendeltetését abban látja, hogy az a bűnösöket jó útra térítse: „A társaságnak sülydedett embertársa iránt van egy szebb joga, mint a büntetés, az t. i., hogy reményelheti jobbulását, és mindent elkövet ennek elérésére.“ Aki a XIX. századeleji magyarországi börtönökkel szemben ilyen követelményeket támaszt az természetesen nem elégedhet meg az ottani állapotokkal. Eötvös jól látja, hogy „Institutióink (a fogházakra gondol. J. G.) nagyobb része a középkor szüleménye“. Ezért szükségesnek tartja a középkor egyéb maradványainak megsemmisítése mellett ezek átalakítását is az új követelményeknek megfelelően, a polgári társadalom felfogásának és célkitűzésének megvalósítása érdekében. Szerinte tehát az ember gyakran nem maga az oka annak, hogy bűnt követett el, hanem a társadalom, és ki mondja: „Magános ember egészen rossz nincsen, a társadalom azzá teheti“. Miután kihangsúlyozza, hogy a legtöbb bűn kútfeje a szükség, tovább részletezi ezt a tételt és megállapítja, hogy a társadalom gyakran állítja olyan helyzetbe az embert, amelyben „nem lopni nagy t e t t“. (kiemelés tőlem — J. G.) A magyarországi börtönökben azonban nemcsak bűnösök sínylődnék, hanem a jogi eljárások rendkívüli lassúsága következtében és a vármegyei hivatalnokok hanyagsága és rendtelensége következtében igen sok büntetlen gyanúsított, sőt tanú is gyakran olyan sokáig van a börtönben — esetleg félreértés, vagy tévedés következtében —, hogy mire kiderül ártatlansága, nem egy meghal. A börtönöknek arról is kell gondoskodniuk, hogy az olyanokat, akik először és véletlenül, vagy kényszerű körülmények miatt estek bűnbe, meg-

óvja a megrögött bűnösök káros hatásától. Ha ezt a tanulmányt elolvassuk, mindjárt láthatjuk, hogy a tudós értekező nem képes megmaradni a tudományos eszközök mellett, hanem egy kissé költő is, aki költői hévvel, néhol pátosszal ír gyakorlati célzatú tudományos értekezést. Valóban megrázó és hitelességénél fogva megdöbbentő leleplező leírása ez a magyarországi börtönöknek, s először furcsán is hangzik talán, ha azt mondjuk ennek ellenére, hogy Eötvösnek mégsem volt igaza, amikor erre a munkára ennyi energiát pazarolt ezekben az években, s ezt a legsürgősebb kérdésnek tartotta. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy Eötvös nem a többi magyarországi intézményekhez képest látta olyan elmaradottnak a büntető törvénykezést és fogházak rendszerét, hanem az angol, amerikai és franciászági börtönökhöz képest akkor mindjárt világos lesz, hol tévedett. Az említett országok már régen túljutottak a polgári forradalom első és legfontosabb fejezetén, már megdöntötték a nemesség uralmát s a polgárság a maga kezébe vette a hatalmat. Magyarországon azonban a börtönön kívül is akkor húzza az úr deresre a jobbágyot, amikor neki jólesik, sőt az ország leghatalmasabb urai között is ott van még az osztrák udvar elnyomó és kizsákmányoló hatalma. Ebben az országban nemzeti függetlenség és jobbágyfelszabadítás nélkül, vagyis a gyarmati helyzetben élő feudális államban a polgári fejlődésnek ilyen részletkérdése megoldhatatlan. Polgári humanizmuson alapuló börtönrendszer a feudalizmusban fából vaskarika. Ezért érthető, hogy munkássága a maga korában nem hozhatta meg azt az eredményt, amely arányban állt volna a beleölt energiával, és innen van az is, hogy Eötvösnek több elgondolása megvalósult ugyan később, de alig jutott akkor valakinek eszébe, hogy azt az ő javára írja, mert úgyszólván az idő, a fejlődés hozta magával és a maga idejében sokkal kisebb erőfeszítések árán valósult meg, mint amelyet ő fejtett ki érte. Ezzel nem akartuk azt mondani, hogy munkássága azért eredménytelen, mert messze megelőzte korát, hanem azért, mert nem látja meg az összefüggéseket a dolgok és tennivalók között. E kérdést nemcsak azért elemeztük ilyen részletesen, mert az elméleti politikus, a doctrinaire portréjának megrajzolásához akartunk vele elemeket papírra vetni, hanem azért is, mert A falu jegyzőjébe ezt az egész kérdést beledolgozta, s annak megértéséhez szükséges e felfogásának ismerete.

A „Kelet népe és Pesti Hírlap“ c. röpirata 1841-ben jelent meg válaszként Széchenyi „Kelet népe“ c. röpiratára. Széchenyi a Kelet népében a Pesti Hírlap taktikáját és modorát bírálja s azzal vádolja Kossúthot, hogy cikkeivel fenyegette a kedvelőket és forradalom felé sodorja az országot, mert nem az értelemre, hanem az érzelmekre igyekszik hatni. Eötvös igen jól látja, hogy Széchenyi nem a taktikát és modort támadja, hanem tulajdonképpen a sajtó szabadságát. Ezen az alapon szinte lépésről-lépésre, illetve sorról-sorra haladva egymásután minden állítását megdönti és minden vádját visszautasítja, amivel ebben az időben igen jó szolgálatot tett Kossúthnak; és ő nyújtotta neki a legszebb és leghatásosabb védelem ebben az összehittőzésben. (Eötvös u. i. már eleve helytelenítette Széchenyi tervét, mielőtt még műve napvilágot látott volna. Széchenyi t. i. felkérte Eötvöst, hogy Borsodba és Szabolcsba utaztában figyelje meg a nép hangulatát, amelyet a Pesti Hírlap cikkei váltottak ki. Erről beszámolván Eötvös inti Széchenyit, hogy mivel aggodalmi alaptalanok, álljon el szándékától, a Kossúth-elleni támadástól, mert azzal sem Kossúthnak, sem a lapnak tekintélyét nem fogja csorbítani, csak a saját magáét). Mivel a szabad sajtó elleni támadásnak minősítette Széchenyi művét, Eötvös hosszas elméleti fejtegetésekbe bocsátkozva védelmezi a sajtó szabadságát és kifejti nézeteit a sajtó feladatai-

ról a modern társadalomban. A sajtót és a zszurnalisztikát a modern társadalom természetes szükségletének és termékének tartja, feladatát pedig abban látja, hogy a tömegeket neveli és felvilágosítja. „Egykor a tudomány mint minden, egyeseknek mintegy kiváltságos tulajdona vala — állapítja meg —, ma a tudomány mindenkinek szükségessé vált, s a zszurnalisztika az, mely megszerzését mindenkinek lehetségessé teszi... a zszurnalisztika tanácsadója, barátja a népnek“. Igen érdekesen polemizál arról, hogy a hibák és hiányosságok feltárásával nem követ el hibát a sajtó, mert nem a hiányosságok feltárása jelenti a veszélyt, s nem az izgatja fel a kedélyeket, hanem maguk a hiányosságok. Ezért, aki a kedélyek felizgatásától fél, ne a hiányosságok feltárása ellen harcoljon, hanem a hiányosságok ellen. A sajtószabadság tehát azok számára, akik haladni akarnak, nem jelenthet semmi veszélyt. „En csak egy olyan állapotot ismerek — állapítja meg —, melyben a nevelést a közbátorságra (közbiztonság — J. G.) veszélyesnek tartom: azt, melyben a nemzet egy része szolgai láncok alatt görnyed, s a másik, mely felette zszarnoki hatalmát úzi, ez állapotot fel akarja tartani.“ Amint látjuk e megállapítások szinte sarokba akarják szorítani Széchenyit: ha tehát ő nem tartozik azon zszarnokok közé, akik ezt az állapotot fenn akarják tartani, akkor nem láthat ezen állapotok feltárásában semmi veszedelmet. Noha, mint látjuk, Eötvös e röpiratában igen határozottan száll szembe Széchenyivel, mégis éppen itt bizonyítja be igen meggyőzően, hogy tulajdonképpen egy nézőpontból vizsgálják a kérdéseket mind a ketten. Érdekes megfigyelni, hogy Eötvös éppen úgy fél a forradalomtól, mint Széchenyi és éppen úgy nem akarja azt, hanem reformok útján véli megvalósíthatóknak a haladás legfőbb kérdéseit. Kossúthnak nem azért ad igazat és nyújt védelmet, mert bátran és határozottan a forradalom felé irányítja a nemzet hangulatát, hanem azért, mert azt hiszi, hogy nem ezt teszi. Az egész röpiratban azt bizonygatja, hogy Kossúth cikkei nem izgató jellegűek és irányzatúak, s ezért Széchenyi aggodalma alaptalan. Tudvalévő, hogy ebben az esetben Széchenyi látott helyesen és világosan, nem Eötvös.

A nemzeti kérdés iránt élénken érdeklődik Eötvös és többször foglalkozik vele. Már előbb tárgyalt cikkében érinti és felfogását így fogalmazza meg: „Azon erőszakos út, mely honi nyelvünk terjesztésére egyesek által követtetett, nem célirányos... gúny, vagy kényszerítés soha köztünk és idegen ajkú hontársaink között egység kötelékei nem lehetnek. Csak ami szabadságon alapul, az állhat erősen.“ E kérdés-komplexumból azonban különösen a zsidók helyzete és emancipációjuknak kérdése érdekli. Ezzel foglalkozik külön tanulmányban is és részletesen elemzi A falu jegyzőjében is. Az a véleménye, hogy a zsidóság azért foglalkozik főleg kereskedelemmel, üzérkedéssel és más effélével, mert a társadalom megvonta tőlük a tisztességes megélhetési lehetőséget.

„Éljen az egyenlőség“ c. vígjátékát bátran sorolhatjuk azok közé az első művei közé, amelyekről — mint már említettük — maga állapítja meg, hogy fiatalos nemzeti buzgalma gyümölcsei s azt mondja róluk, hogy „lehetetlenek“. Noha formai szempontból valóban kezdetleges a mű, s az elmékedései a drámai műfajban még megbocsáthatatlanabak, mint a regényben, tartalmi szempontból mégis igen érdekes, mert a kornak egyik sajátos tünetét mutatja be. Ezúttal azokat a szájhősöket tűzte tolla hegyére, akik szavaik alapján a leghaladóbb gondolkodású embereknek látszanak, de ha tettekre kerül a sor, bizony, ragaszkodnak osztályuk előítéleteihez és kiváltságaihoz. Ebben a korban valóban divatos volt a haladásról szónokolni, s alig volt ember, aki nyiltan a haladás ellen foglalt volna állást, mégis komoly akadályai vannak a fej-

lődésnek. A vígjáték egyik alakja Ábrányi gróf, a mágnás típusa, aki magát a haladás nagy bajnokának tartja. Ugyanakkor hallani sem akar arról, hogy Hegyfalvy alispán fiához adja Ilka nevű lányát, de Hegyfalvyt gógösnek és maradinak tartja, mert lányát nem akarja Perlegi ügyvéd fiához adni feleségül, mivel az ügyvéd apja varga volt. Végül néhány indokolt és indokolatlan fordulat után a bonyodalom azzal oldódik meg, hogy a fiatalok kijátszva szüleiket titokban házasságot kötnek, mégpedig úgy, hogy mindegyik apa a másiknak akar borsot törni az orra alá, s így a maguk hálójába keverednek, nincs mit egymás szemére vetniök. Jegyezzük meg, hogy a maga korában aktuálitásánál fogva igen érdekes és kedvelt mű volt ez, s nem állt egyedül, hanem egész sor hasonló tárgyú és értékű mű volt a Nemzeti Színház repertoárján. Eötvös e vígjátékát 1844-től összesen 19-szer adták.

A regény tárgyalása előtt utóljára hagyjuk a legfontosabb feladatot: a Pesti Hírlapban megjelent cikkeinek elemzését és politikai munkásságának, vagyis a haladás érdekében kifejtett tevékenységének értékelését, illetve politikai állásfoglalásának tisztázását. Mint ismeretes, Eötvös „A falu jegyzője” c. regényében a vármegye-rendszer bírálatát tűzte ki feladatul, s ugyanezt a célt szolgálják említett cikkei is. Őt és kicsiny csoportját centralistának nevezik a kortársak, mert a megyei önkormányzattal szemben a központosítás hívei voltak és erős központi hatalmat akartak, felelős kormányt, amely akaratát keresztül tudná vinni a vármegyékben is. A centralisták csoportja az 1843-44-i országgyűlést megelőző időszakban alakult ki s első komoly fellépésük is erre az országgyűlésre esik. A csoport szellemi atyja és vezetője Szalay László volt, Eötvös ifjúkori barátja, aki több ízben is járt külföldön és alaposan tanulmányozta a nyugati polgári demokratikus alkotmányokat és államberendezéseket. A centralisták az ellenzékhez számították magukat, s mi is oda kell, hogy soroljuk őket, noha éppen a centralizáció szorgalmazásával nem egyszer egy síkban találkoztak a kormánnyal és egyenesen annak malmára hajtották a vizet. Ez valóban furcsának tűnik talán, hisz már eddig is megnyilvánult, de ezentúl még világosabban nyilvánul meg szabadságszeretete, haladó gondolkodása, s egyszóval a feudalizmus elleni küzdelme és a nemzeti függetlenségért vívott harca.

Vizsgáljuk meg először, milyen felfogás, milyen meggyőződés serkenti erre a következetes küzdelemre, hogy úgy mondjuk, megsemmisítő hadjáratra az évszázados megyei rendszer ellen, amely nem egyszer a nemzet történetében a nemzet fennmaradásának egyetlen hathatós biztosítója volt s ebben az időben a nemzeti függetlenség utolsó bástyája és maradványa. Kossúth most is ilyen szempontból nézi a megyét az egész reformer középnemességgel együtt- s a megyei önkormányzatra igyekszik támaszkodni a mozgalom kiszélesítésében. Mit lát vajjon Eötvös a vármegye intézményében? Ha cikkeit, vagyis a „Reform” c. művét alaposan tanulmányozzuk, akkor azt látjuk, hogy ő Kossúth szempontját figyelmen kívül hagyja s a vármegyékben a haladás legfőbb kerékkötőjét, akadályát látja évszázadok óta, különösen pedig most a 40-es években. Egyik legfontosabb tétele, amelyet a Reformban kifejt, ez: „Megyerendszerünk nem fér össze a haladással”. Bevezetőben mindjárt kiemeli, hogy a haladás elkerülhetetlen, a régire visszatérni lehetetlen, a haladás pedig szükségszerűen hozza magával itt is a változásokat. Mivel az nem vitatható, hogy haladni kell és szükséges, itt csak arról lehet vitatkozni, hogy „ha a félszeg civilizáció átkától menekülni akarunk, törekedjük teljes civilizációra; ha harctól félünk, mely reánk vár, készüljünk hozzá, erősítsük magunkat”. A kérdés tehát csak az lehet,

hogy milyen úton haladjunk. S felteszi a kérdést: „Lehet-e haladni azon az úton, melyen eddig járánk? — Én úgy hiszem: nem“ — s itt vármegyékre gondol, amelyeket nem tart alkalmasaknak arra, hogy a haladást elősegítsék. Már szoltunk róla, vitatkozási módszere az, hogy sorra veszi az ellenfél minden ellenvetését, sőt már eleve megdönti azokat is, amelyeket ezután hozhatnak majd fel. Ez az alaposág nyilvánul meg „Reform“ c. munkájában is. Először is azokat az érveket dönti meg, amelyeket rendszeren fel szoktak hozni a megyék védelmében, később pedig azokat is, amelyeket esetleg ezután hozhatnak fel. Bebizonyítja először is, hogy a vármegyék a törvényhozás céljainak nem felelnek meg, mert „törvényhozásunk egészen megyei rendszerünkön alapszik, s miután megyeinkben e hon nemes polgárai minden befolyásból kizárattak, természetes, hogy azok törvényhozásunkban szintén nem lehetnek képviselve s hogy ekkép törvényhozásunk, mely nem a nemzetnek, hanem csak egy osztályának képviselőiből áll már ezen oknál fogva sem felelhet meg céljának. (Kiemelék tőlem — J. G.) Ezután kifejti, tévedés lenne azt hinni, hogy a megyei képviselet az alsótáblán a képviseleti rendszert helyettesítheti, s ezt mondja: „azon nép, melynek tizenkilenchuszad része képviselve nincs, nem büszkélkedhetik szabad képviselettel“. A bizonyításban igen messze megy, s azt is bebizonyítja, hogy a nemesség képviselete sem arányos és igazságos a törvényhozásban, mert minden megyének egy képviselője és egy szavazata van az alsótáblán — tekintet nélkül a nemesek számára a megyében. Így az a visszás helyzet állt elő, hogy 280.801 nemesnek összesen 12 szavazata van (u. i. ennyi nemes él 12 vármegyében), 85.385 nemesnek pedig összesen 27, mert a többi 27 megyében összesen mindössze ennyi nemes van. Ezután bebizonyítja, hogy „a törvényhozás a megyékre nem bír semmi befolyással, a megyék ellenben utasításaik által a törvényhozást saját kívánataik orgánumává teszik“. De ne folytassuk. E megállapítások részletes, sőt csak felületes ismertetése és elemzése is túlhaladja e tanulmány kereteit, s ennyit is csupán szemléltetés kedvéért tartottunk szükségesnek bemutatni, hogy lássuk, milyen alaposan foglalkozik Eötvös a megyerendszerrel, milyen megsemmisítő ítéletet mond róla. Láthattuk, hogy milyen megdönthetetlenül és világosan bizonyította összes hiányosságait és fogyatékoságait, főleg pedig azt, hogy középkori intézmény, a haladás legfőbb kerékkötője és a konzervatív nemesség sánca, amely mögül a haladásnak ellenáll.

Ebben Eötvösnek és a centralistáknak általában kétségtelenül igazuk volt, de csak akkor találjuk ezt megdönthetetlen igazságnak, ha e kérdést önmagában vizsgáljuk. Ha azonban a vármegyeye-rendszer kérdését e kor körülményeiben vizsgáljuk és a többi kérdésekkel összefüggésbe hozzuk, akkor meg fog változni véleményünk. Ha tekintetbe vesszük azt, hogy Magyarországnak ebben az időben kormánya nincs se felelős, se felelőtlen — és az ország ügyeit a király által kinvezett helytartó intézi, aki nem a magyar országgyűlésnek, hanem az osztrák udvarnak tartozik felelősséggel s annak mindenkor bizalmas embere és politikájának megvalósítója, akkor a központosítást kissé másképpen kell nézünk. Ebben a helyzetben a megyei önkormányzat valóban a nemzet függetlenségének egyetlen maradványa és védekezésének egyetlen megmaradt eszköze. Ilyen helyzetben tehát a központosítás követelése és a megyerendszer bírálata az idegen érdekeket kiszolgáló és képviselő kormány hatáskörének bővítését jelenti, az idegen elnyomás malmára hajtja a vizet. Ez nagyon hamar be is igazolódott — mégpedig az 1843-as országgyűlés után, amikor gróf Apponyi György kancellár hozzálátott a

reform felé hajló főispánok leváltásához s helyükbe u. n. adminisztrátorokat nevezett ki, akiknek legfőbb feladatuk a kormánypárti többség biztosítása volt. Egyik ilyen adminisztrátor 1845-ben fegyveres hajdúkat vezényelt ki a megyei követválasztásra s még összeütközésre is sor került, amelyben néhány képviselő megsebesült. Másutt, amikor kétségessé vált a kormánypárt többsége, az adminisztrátor egyszerűen felbeszakította a gyűlést. Ekkor, úgy látszik, maga Eötvös is belátta, hogy a központosítás hirdetése mit jelent ebben az időszakban, s a pestmegyei közgyűlésen Kossúttal együtt tiltakozott az adminisztrátori rendszer ellen. Eötvös és a centralisták csoportja mégegy ízben tettek bizonysgot arról, hogy az ellenzék egysége érdekében le tudnak mondani — átmenetileg — a centralizációs tervek, illetve elméletek hirdetéséről. Kossuth 1844-ben lemondott a Pesti Hírlap szerkesztéséről abban a reményben, hogy majd engedélyt kap önálló lap alapítására. Landerer kiadó, aki az osztrák udvar bizalmas embere volt, jól tudta, hogy Kossuth nem fog engedélyt kapni új lap alapítására s éppen ezért ő is biztatta Kossúthot a lemondásra az udvar utasítására, csakhogy a laptól eltávolítsa. Ettől kezdve másfél évig Eötvös csoportja kizárólag a centralizációs elvek elméleti fejtegetéseire, népszerűsítésére használta fel a Pesti Hírlapot. 1846 január elsején azonban Csengery Antal, a lap akkori szerkesztője, azzal a bejelentéssel indítja el az új évfolyamot, hogy a „központosítás kérdéseinek tárgyalását“ egyelőre elhalasztják. Ez pedig — mint Csengery hangsúlyozza — nem jelenti azt, hogy elveikről lemondanak, hanem az ellenzék egyetlen orgánumát ne akarják kizárólag ez egyetlen elméleti kérdés tárgyalására lefoglalni, mert a helyzet olyan, hogy „szükségessé vált mindenek előtt az erők központosítása“. Ezzel a gesztussal s az előbbivel azt bizonyították be Eötvösök, hogy a fő célnak, az ország haladásának egységes és átfogó céljai érdekében képesek voltak ideiglenesen félretenni a részletkérdésekben fennálló nézeteltéréseket. Ez azonban — különösen Eötvös esetében — nem jelentette azt, hogy szívvel lélekkel hozzálátott volna a legfontosabb kérdések tárgyalásához, csak éppen azt, hogy lemondott elgondolásának hirdetéséről, ez tehát inkább passzív, mint aktív viselkedés volt.

Próbáljuk most meg az elmondottak alapján tisztázni Eötvös politikai munkásságának szerepét ebben a korszakban, a forradalom előkészítésének ebben a fontos szakaszában. Itt a legfontosabb kérdés centralisztikus elveinek tisztázása. Az eddigiekből már kitűnik, hogy azok a vádak, amelyeket a vármegye-rendszerről s általában a megyei önkormányzatról mondtak, általánosságban igazak és helytállóak. Kossuth ugyanakkor a leghatározottabban állást foglal a centralizáció ellen s megállapítja, hogy a képviseleti rendszerre alapított megyei intézmény a népszabadsággal összhangba hozva „nemzetünknek semmi európai intézvényért, semmi szobatudós papirosgondolatért cserébe nem adható, becses, drága kincse“. Ő „magyar formákhoz szabott valódi magyar népképviselőket“ követel s bizonyítani is alig szükséges, hogy Kossútnak volt igaza s a korábbi események éppúgy, mint a későbbiek őt igazolták. Igaza van tehát Kossútnak, amikor a centralizációt „szobatudós papirosgondolatnak“ nevezi, s igazuk volt nagyrészen a kortársaknak, amikor Eötvöst és társait doctrinaireknek nevezték. A centralisták tehát olyan időszakban folytattak szinte meddő államtudományi vitákat, amikor sokkal fontosabb, sokkal sürgősebb és időszerűbb kérdések megoldására kellett volna minden erőt összpontosítani, s amikor éppen ennek a kérdésnek szorgalmazásával a nemzet legfőbb ellenségének, az osztrák udvarnak adtak fegyvert a kezébe a nemzeti függetlenség utolsó marad-

ványai ellen vívott harcában. Ennek magyarázatát abban kell keresnünk, hogy ezek a nagyrészt szobatudósok nem voltak forradalmárok, legalább annyira irtóztak a forradalomtól, mint a konzervatívok általában. Fel fogásuk szerint a sajtón keresztül meg kell ismertetni a népet és a vezetőket a politika tudományával, s akkor már minden meg is oldódik majd; a legfontosabb feladatnak tehát a haladás kérdéseinek elméleti tisztázását tartották, miközben elfeledkeztek a nemzet közvetlen szükségleteiről. Minden tévelygése ellenére azonban a feudális viszonyokon alapuló s a feudális viszonyokat konzerváló megyerendszer megsemmisítő bírálatával Eötvös elévülhetetlen érdemeket szerzett magának a magyar feudalizmus ellen vívott elvi küzdelemben.

2.

Mindezekkel tehát tisztában kell lennünk mielőtt a Falu jegyzője behatöbb tárgyalásába kezdenénk, mert a regényt, a szépirodalmi művet a Reform, vagyis a tudományos és politikai mű mellé kell állítanunk. Ugyanazt, amit a Reformban tudományos eszközökkel igyekszik bizonyítani, azt a Falu jegyzőjében művészi eszközökkel, az ábrázolás erejével akarja bemutatni és bizonyítani, vagy mint Péterfy Jenő mondja: „az a jegyzék, ez az album“, vagy másutt: „a regény az inventárium képes kiadása“. Ez egyben azt is jelenti, hogy a regényhez olyan alapos tudományos munkát, előtanulmányt és kutatást végezt, mint egyetlen író sem talán. S már a Reformban, a tudományos munkában fellelhetők a regény, az ábrázolás elemei, míg a regény nem egy helyen a tudományos művet juttatja eszünkbe. Ilyen előkészületek ilyen előtanulmányok után nem csoda, hogy regényéhez minden tekintetben óriási anyag- és adathalmaz, óriási nyersanyag áll rendelkezésére. A konkrét megfigyelés és közvetlen tapasztalatok eredményeképpen alakjainak, a megye tipikus képviselőinek olyan légióját képes létrehozni, amelynek minden tagja fontos sajátosságát tükrözi nemcsak osztályának, hanem ennek a rendszernek általában is.

A regény tárgya tulajdonképpen a vármegye intézménye s azok a visszaélések és önkényességek, amelyek lehetségesek e rendszer elmaradottságánál fogva s gyakran okoznak súlyos tragédiákat. E rendszernek, mint az osztályuralom, illetve az osztályelnyomás hordozójának és biztosítékának összes hibáit, embertelenségét az író néhány tipikus jellem tipikus sorsába sűríti s ezzel a rendszer lényegéből következő hiányosságokat messzemenő következményeiben mutatja be. Így betű szerint a mű tárgya Viola sorstragédiája, ami a vármegye-rendszer fogyatékoságainak következménye. Az író arra is gondosan ügyel, hogy ezek a tipikus sorsok tipikus környezetben is játszódjanak le s ezért olyan eszményi, illetve tipikus megváltó alkot, amely valóban a megyei intézmény összes lényeges hibáit magába foglalja és visszatükrözi. Ez a vármegye, persze, nem sokban különbözik a többi valóságos megyéktől, csak éppen annyiban, amennyiben a tipikusnak különböznie kell az egyszerűtől, a konkrétól, vagyis amennyiben itt nemcsak némelyek találhatók meg a hiányosságokból, mint egy-egy konkrét megyében, hanem az összes egy helyen. Talán bizonyítani is felesleges, hogy Eötvös azért választotta az ábrázolásnak ezt a módszerét — tipizálást —, hogy fantáziáját, alkotó szabadságát semmi se kösse és minden történelmi kötöttségtől és meghatározottságtól mentesen alakíthassa jellemeit, eseményeit, vagyis hogy igazán realiztikusan ábrázolhasson. Eötvös, mint láttuk, már a tanulmányban, illetve cikkekben is bátran és következetesen állapította meg, hogy a megyék a nemesség kiváltságainak és a jobbágyág elnyomásá-

nak eszközei, s ezért a regény a vármegye bírálatával párhuzamosan szükségszerűen bővül a nemesi kiváltságok, a jogi és gazdasági egyenlőtlenség bírálatával, illetve a nemesség korlátlan osztályuralma elleni vádirattá. Már Eötvös régebbi ismerői is megállapították, hogy itt nemcsak egy hiányos közigazgatási rendszerről, illetve intézményről van szó, hanem a haladás ellenségeinek megsemmisítéséről is a szatira fegyvereivel. Péterfy pl. Povárt és Garacsot, illetve az egész Taksony-megyét La Mancha-hoz hasonlítja. Megállapítja, ugyan, hogy La Mancha sokkal híresebb hely, de a magyaroknak nem szabad elfelejteniök Garacsot és Povárt, ahol „a demokrácia elvei nevében a szatira fegyverével sujtották le a haladás ellenségeit“. A jellemek típusok abban az értelemben is, hogy osztályokat képviselnek s Viola, a jobbágy éppen úgy osztályának sérelmeit képviseli, amint Nyúzó védelmezi osztályának kiváltságait. Ha ennek alapján Eötvös fejlődését akarnánk lemérni a Karthausi óta ezen a téren, akkor azt kellene megállapítanunk, hogy a társadalombírálat, amely az előbbi regényben általánosabb volt s keresnünk kellett benne a magyar vonatkozásokat, itt teljesen konkretizálódik a magyarországi helyzetre, sőt el is mélyül és élesedik is. A regény tulajdonképpen a megyerendszer bírálatával párhuzamosan s azon túlmenően azt bizonyítja, hogy a nemesség összes középkori intézményeivel együtt teljes mértékben megérett a pusztulásra s fennállásával gátolja a haladást. Valóban, sokaknak Eötvös életében is furcsa volt s ma is feltűnő, hogy valaki ilyen kíméletlenül leplezze le saját osztályának előregedettségét, s bebizonyítsa róla, hogy túlélte önmagát. Ezt a bámulatos objektivitást és kíméletlenséget azzal igyekeznek magyarázni — nem minden alap nélkül —, hogy Eötvös bizonyos mértékig osztályokon kívül áll. Családja, mint már mondtuk, nem tartozik az ősi főnemesi családok közé, hanem a köznemesi sorsból hivatalviseléssel tört fel. Így az ősi birtokos nemesség még nem fogadta be őket, a középnemességtől pedig már teljesen elszakadtak.

A regény főhőse kétségkívül Viola a zsványvá züllött jobbágy. Noha némely Eötvös-méltatók Tengelyit tartják főhősnek, mert Viola talán kevesebbet szerepel nála, a regény egész irányzata, célkitűzése és Eötvös személyes véleménye is azt bizonyítja, hogy legfőbb mondanivalóját az ő sorsával akarta közölni. S a regényben is több helyen utal azokra a kifogásokra, amelyek a paraszt-ábrázolás miatt érték művét s ő vallja, hogy ez volt a legfontosabb célja. Viola példáján igyekezett az író, vagyis a Reform és a fogházjavításról szóló tanulmány szerzője, a politikus bizonyítani, hogy a vármegyék a magyar nemzet tizenkilenc-huszadrészét minden jogból kizárják és a nemesség, valamint a vármegyei tisztviselők önkényének szolgáltatja ki. Viola u. i. szorgalma eredményeképpen anyagilag szépen gyarapodik, a legmódosabb jobbágy a faluban s e mellett eszményileg, boldog családi életet él. A járás szolgabírója azonban, Nyúzó (nomen est omen!) nem jó szemmel nézi a jobbágy boldogulását már azért sem, mert irigyli tőle szép feleségét, akihez nem tud közel férkőzni. Amikor éppen második gyermekével vajúdik Viola felesége, s a férj lélekzetvisszafojtva hallgatja jajszavát, lesi minden kivánságát, a szolgabíró megparancsolja neki, hogy az alispánét sétakocsikázní vigye saját lovaival. Noha Viola pontosan eleget tett évi robot-kötelezettségének, mégis hajlandó lovait rendelkezésre bocsátani csak azt kéri, hogy ő maradhasson vajúdí felesége mellett. Nyúzó pedig örül, hogy végre árthat a parasztnak és követeli, hogy ő menjen lovaival együtt. Miután Viola megtagadja az engedelmisséget, Nyúzó elfogadja s deresre akarja húzatni. Amint látjuk, ez az a helyzet, amelyben „nem lopni nagy tett“. Viola kiszabadítja magát a hajdúk

kezeből, egyet közülök leüt, egyet megsebesít s elbujdosik, zsvánná lesz. Viola további sorsa azonban semmi rokonságot nem mutat az anynyira elterjedt magyar betyáromantikával, sőt azt mondhatjuk, hogy jelleme bizonyos rokonságot mutat a Karthausi Gusztávjának jellemével. Egyetlen olyan kalandja sincs, amelyet pl. Ludas Matyi, vagy Rózsa Sándor kalandjaihoz hasonlíthatnánk, akik néhányszor legalább megmutatták fogukat a nemességnek, a vármegyének, bár valamit visszafizettek abból, amit a jobbágyság évszázadok alatt szenvedett, Viola, Gusztávhoz hasonlóan, bizonyos mértékig, szintén passzív figurája az eseményeknek, a helyzetek, amelyeket nem maga teremtett olyan cselekvésekre kényszerítik, amelyek homlokegyenest ellenkeznek érdekeivel, sőt végül is ilyen kényszerhelyzet — Tengelyi iránti hálája — okozza közvetlenül vesztét. Akarata szinte nincs, sőt még akkor sem lesz ura teljesen magának, amikor kiválik a társadalomból, megszabadul annak kötelekeitől, zsvánná lesz, vagy amikor Nyúzóék kezéből kiszabadulva más vármegyébe költözik, ahol nem ismeri senki. Hogy ez a rokonság furcsa és kissé képtelen dolog, az bizonyos; egy jobbágyból lett zsvány és egy végtelenül, sőt betegesen elfinomult főúr ilyen szoros és közeli lelki rokonsága hihetetlen. Az alakok lelki, érzelmi életének előtérbe helyezését már Karthausiban is megfigyelhattuk, már ott is túltengett az érzelgés, de talán nem volt olyan bántó abban a környezetben mint itt. Könnyebben feltehető ilyen beteges érzelgés a pusztuló és degenerálódó nemesi osztályban, mint a felfelé törekvő parasztságban, amely most készül kiverelkedni és elfoglalni az őt megillető helyet a nemzetben. Az érzelmi elemnek ez a túltengése, ez a szentimentalizmus ellentmondásossá, diszsonánssá teszi Viola alakját és eleve korlátokat szab az ábrázolásnak. Mindez pedig lehetetlenné teszi Eötvös számára, hogy Violában helyzetével dacoló, az elnyomásnak ellenálló harcost, lázadó hőst ábrázolja. Már itt nyilvánvaló az a tény, amit különben egész politikai pályája is bizonyít, hogy sohasem volt képes túljutni a liberális muson a forradalmiságig. Bármennyire is meghasonlott saját osztályával, bármilyen mély gyűlöletet érez is a fennálló feudális rend iránt, s végül bármilyen tisztán látja is, hogy a változás elkerülhetetlen és sürgős, mégsem látja és főleg nem hiszi, hogy annak egyetlen útja a forradalmi harc, sőt láthatóan fél attól. Minden szubjektív becsületessége mellett sem képes megszabadulni saját osztálya korlátoltságaitól. A nép sorsa iránt tanúsított érdeklődése, szenvedése iránti részvéte, a nemesség osztályuralma és a jobbágyság elnyomása elleni kitörései sohasem csapnak át plebeiusi lázadásba, csupán a nemesség lelkiismeretfurdalásainak megnyilvánulásai. Mindamellet tehát, hogy osztályának hibáit, bűneit jól látja, mégsem lesz képes szakítani felfogásával s ezért nem lesz belőle plebeius forradalmár, csak szubjektive igen becsületetes nemesi reformer. Ezért nem képes tehát Viola sorsát sem a parasztság jogaiért vívott nagy és tudatos osztályharccá tágitani, illetve mélyíteni, noha Arany és főleg Petőfi ebben az időben már azt látják és ábrázolják.

(Befejező része a következő számban)

Folklór és irodalom

Jegyzetek a bunyevác költészetéről, szépprózáról és az induló arámairodalomról

Szellemi életünk műhelyében az utóbbi időben mind gyakrabban foglalkoznak a vajdasági irodalom kérdésével. Egy tartomány életének tükröződése ez az irodalom, hét nép nyelvén. A szerb és a magyar irodalom már tudatunkban él, nevek és művek hordozzák magukban, és a létjogosultságért folytatott harcban el is jutottak már addig, hogy a „régionalis” elkülönítő megjelölést levetkezték magukról s összetevői lettek hazánk egyetemes népi irodalmának. A „couleur locale” csupán-csak annyiban jellegzetessége, amennyiben tájunk színeit és népünk sajátos arculatát fejezi ki, de eszmeiségében, témájában és formájában, művészi törekvéseiben és a valóság objektív megközelítésében a szerb, horvát, szlovén és makedón irodalommal azonos. Ám a tartomány többi népének irodalma még nem jutott el eddig. A bunyevác-horvát irodalom (drámairodalma egy-két művel áttörte már a vidék szellemi életét körülvevő és bizonyos tekintetben elzáró falat), a szlovák, a ruszin, a román és német irodalom még mindig a regionális elzártság visszhangtalanságában él. Hogy valóban élő és ható irodalmak legyenek, ki kell őket emelnünk az ismeretlenségből és mindenekeelőtt fordítások útján hozzáférhetővé tennünk, hogy minden népünk köztulajdonává legyen.

A lapok és a folyóiratok — ha egyelőre még meglehetősen szűkösen is — de megnyitották kapuikat a vajdasági irodalmak előtt: így a bunyevác folklór és irodalom előtt is. Jóllehet nem egy riport és nem egy tanulmány jelent meg az utóbbi időben, bírálati cikkek is gyakrabban láttak napvilágot, mégis, — mind a mai napig igen sok írástudó előtt ismeretlen az a tény, hogy a vajdasági népek nagy közösségében a szerb, a magyar és a többiek mellett horvát irodalom is él és a megőrzött szellemi hagyatékok között megtaláljuk a bunyevác folklór élő és ható emlékeit.

Röpke visszapillantás hírt ad arról: mikor és milyen volt a kezdet.

A kutatások során a kultúrórökségben talált följegyzések arról beszélnek, hogy a bunyevác nép irodalma a XVII. században veszi kezdetét. Bácska történetének egyik legnehezebb időszakára esik ez az időpont, amikor a török hadjárat végigpusztította a vidéket; raboltak, pusztítottak, letaroltak mindent és a táj legfélreesettebb szögletében is fölbolygatták a békésen dolgozó nép életét. A föld és a nép élete rengeteg mondanivalót rejtett magában, de a mocsár, a nádas, a szikes legelők és a mindent belepő sívó homok fölött ki gondolt akkor irodalomra?... Az elmúlt évtizedekben — Szenteleky óta — sokan fölvetették már a kérdést: Vajjon ez a táj, — épp elhagyatottságánál fogva — a letűnt századokban, a XVI., XVII. és a XVIII. században megtelt-e annyira étellel, hogy beszélni lehet róla, mint irodalmi nevelőről? Vagy csak nomád népek nyomorult tengődése volt és ez a tengődés a sírhelyeken kívül nem hagyott volna semmiben sem nyomot és a pusztá szellemében.

is épp oly terméketlen maradt, mint a futóhomok, amelynek megkötésére akkor jelentek meg az epresek és az akácok? ... Az ember órák hosszat gyalogolhatott, amíg egy tanyára vagy tanyacsoportra bukkant, még ritkább volt a falu és a városi település, — az írott betű meg éppen fehér holló.

Mégis akadtak művelői az irodalomnak.

Bár ezeknek az íróknak megtermékenyítője nem a nép élete volt és témakörüket nem közvetlen a népből merítették, hanem tőle kissé távolabb: Budán, Kalocsán, Eszéken éltek és első föladatuk a műveletlen népnyelv alapján az irodalmi nyelv megteremtése volt. A kéziratos irodalom korában az úttörő literátoroknak ez volt az első föladatuk: a latin nyelv helyett az irodalomban is élő és ható nyelvvé tenni a nép ajkán élő szükös szókinszű, ólomlábakon járó kezdetleges nyelvet, amely az első időben még saját tájának és saját társadalmi életének kifejezésére sem volt alkalmas.

Mostoha kor mostoha körülményei között írástudók kezdtek a betűvetést. A nyelv első művelői szerzetesek voltak, akik a bajai, kalocsai, eszéki vagy a budai rendházban egy-egy mű lemásolásával vagy fordításával láttak a nyelvújításhoz.

Radnics Mihajló mondható a bunyevác nép első írójának. Bácon született 1636-ban; a nyelv emlékeit itt ismerte meg a nép között és esztendőkkel később Budán kezdte meg írói munkáját. Megírta a Kristiádát, amely voltaképpen Palmotics Junia dubrovniki költő hasonló című művének átírása bunyevác nyelvre. Ezenkívül még két hasonló tárgyú művet írt a nép nyelvén s írói szándékát az előszóban így fogalmazta meg: „Látva azt, hogy milyen kevés az a könyv, amely szláv nyelven íródott és milyen szükség lenne rá, hisz szláv nyelven mennyi nép beszél, elhatároztam hát, hogy hozzálatok e mű megírásához és a nép kezébe adom.“

A második irodalmár Karagics Lúka volt. Első művét 1718-ban írta latin nyelven, kevéssel később második latinnyelvű műve is megjelent, — a harmadikat már horvát nyelven írta. Az utána következő Bracsulyev Lovró nem szépíró, hanem nyelvész volt, aki sokkal nagyobb alaposzággal nyúit a nép nyelvéhez, mint akárhány előde. Ő tárta föl a nép előtt először a beszélt nyelv és az írott nyelv közötti különbséget, ami a nyelvújításnak abban a korában igen bátor és jelentős lépés volt a fejlődés útján. Ilyen előjáték után — amikor a nyelvészek már elvégezték a maguk dolgukat és az írott nyelvbe bevezették a latin betűk használatát elkövetkezhetett a fejlődésnek az a szakasza amikor már a szedelődzködésen túl irodalmi törekvésekről is beszélhetünk.

Az alkotómunka számára termékenyebb itt is a XVIII. század.

Az első író, aki témájával is a bunyevác nép élete felé fordult, akiben volt írói véna s akit a bunyevác irodalomtörténet (Rajics B., Mandics M., Evetovics M.) első íróként jelöl meg: Pestalics Grga. Baján született. Egész életrajzából csupán csak annyi ismeretes, hogy a filozófia doktora volt Ismert költői művét, amely az első bunyevác szépirodalmi műnek tekinthető, 1790-ben adta ki a „Mostani és más szláv vérek emlékei“ címmel. Ez a mű alkalmi elbeszélő költemény, amely a bunyevác-szerb bandérium dicsőítésére íródott II. Lipót koronázása idején. Az elbeszélő költemény a szokványos királydicséret mellett — ebben az író is inkább a divatot mint a meggyőződést követte —, tájleírást is ad. Művének legnagyobb értéke kétségtelenül az, hogy a népi életről beszél, szóvateszi annak küzdelmeit, mindennapjait; meg lehetős alaposzággal foglalkozik a színes népviselet leírásával és a népi hagyományokkal is. A régi öregek emlékeinek idézésében fölso-

rakoztatja a szerb népköltészet hősi alakjait: Krályevics Márkót, Kotromanic Kiszanliját, Szkender béget, Cár Lázárt, a Rigómező hőseit és a többieket. A költemény zárószakaszában a költő abban reménykedik, hogy a szláv városok és falvak fölszabadulnak a török elnyomatás alól és minden szláv nép számára elkövetkezik majd az „állandó haza“ szabadságában és békés alkotóéletének az ideje. A verssorok mögött a nép szabadságvágya nyilatkozik meg, helyenként költői formában érvényesül az a mélyen benne élő hit, hogy a szabadság lesz az a beteljesülő nagy ígéret, amely megszünteti a szláv népek és a velük együtt élő népek szakadatlan vándorlásait, menekvéseit és örökös küzdelmeit, mert számára előbb vagy utóbb állandó hazát teremt.

A népi kultúrét és az átfogóbb értékű szellemi mozgalom az ezután következő évtizedekre esett. Maguk a társadalmi: a XIX. század első felének történelmi eseményei a bunyevác nép életét sem hagyta érintetlenül. A polgári forradalmak kora bejárta szellemével az alföldi síkságokat is. A cellába zárkózó és önmaguknak élő könyvíró barátok helyett jelentkeztek forradalmi költők, akiket nem riasztott vissza sem a távolság sem az elmaradottság. Járták az országot, a városokat, a falvakat, az apró településeket s amerre csak eljutottak, vitték magukkal a nyomtatott betűt.

Ebből a korból van egy nagyon szép (eddig még kiaknázatlan) fejezete a bunyevác irodalomnak. A még mindig jobbágysorban élő nép önmagából kinövő értelmiséget eddig nagyon keveset adott. A monarchiában a szabadságharc leveretése után elkövetkezett a kiegyezés minden haladó törekvést megbénító, semlegesítő kora. A forradalmi lelkek lázadozása csak jóval később jutott kifejeződésre, de sokkal halkabban, sokkal rejtettebb formában, mint negyvennyolc előtt. A kibontakozásban levő proletariátus öntudata és elégedetlensége csak most gyűlt forradalomná, a polgárság nagytömege a kiegyezés szélcsendjében a semmittevésbe süppedt. A fejlettebb nemzeti irodalmakban a nemzeti romantika dalnokai jelentkeztek és az indulók helyett a „virágregék“ teremtette hangulatban Jókai az „Új földesúrban“ elmondta, hogy „megbékélni a monarchia imperialista politikájával is lehet“.

Ki törődhetett akkor a kis népek, szórványokban élő népcsoportok irodalmával?

Fennebb a kezdet kezdetén járó bunyevác irodalomnak egy szép fejezetéről beszéltem. Eszmeileg szép és történelmileg a jövőbe mutat, hogy a szellemi élet terén támasz nélkül élő nép ilyen gondjait egy szerb ember vállalta. Vujić Bozsidár épp azokban a városokban dolgozott (Szabadkán, Baján, Zomborban a postaállomások bérlője volt), amelyek környékén a bunyevác nép tömegesen élt. Ő ismerte e földművelő nép életét és szellemi elhagyatottságát is. A testvériség-egység korán földéregő szelleme indította arra, hogy kezdeményezzen valamit. Elővette Pestalics Grga elbeszélő költeményét és sajtó alá rendezte második kiadását, majd Szvetozár Miletics lapjának a „Zasztava“-nak szervezésével megindította a sajtószolgálat szervezését a bunyevácok között. Vujić kezdeményezése termékenyítő hatással volt. Vele egyidejűleg Sárcević Ambróziye ugyancsak sajtóterjesztéssel foglalkozott, de emellett az első bunyevác könyvek sajtó alá rendezése is az ő nevéhez fűződik. Érdeklődése nem korlátozódott csupán az egyházi férfiakra, sem a maroknyi intellektuel munkájára, hanem tovább ment és a nép felé fordult. Jóllehet még igen kezdetleges formában, de folklórmunka volt az, amit végzett, mert kutatógatta és fölkereste a régi mesemondókat, a népi emlékek élő forrásait és éveken keresztül jegyezte a keze ügyébe kerülő néphagyományokat. 1896-ben kiadta a „Bölcs és tanul-

ságos mondások gyűjteménye a bunyevác nép javára“ című munkáját. Ezen a munkán kívül, amely Franklin Benjámín meséinek és elbeszéléseinek fordításait is tartalmazza, kiadta a Bunyevác-sokác népnaptárt 1870-ben, majd sajtó alá rendezte a Magyar-bunyevác szótárt és az Idegen szavak magyarázatát.

A tartalmasabb népi kultúrélet és az átfogóbb értékű szellemi mozgalom az ezután következő évtizedekre esik. A század történelmi és társadalmi eseményei a bunyevác nép életét sem hagyták érintetlenül. Évről-évre növekedett azoknak az öntudatos embereknek a száma, akik a mellettük élő népek forradalmának és szabadság-harcának eredményeiből megtalálták maguknak az útjelző intelmeket. Íróember is akad aki a maga gondjának tekintette a nép gondját és a maga föladatának a nép fölvilágosításának és nevelésének munkáját. A n t u n o v i c s Iván volt ez, a kunbajai szállások földmunkás családjának szülőtte (1815-ben született), aki tehetségével és képességeivel már gyermekkorában fölhívta magára a figyelmet. Amíg apja élt, iskoláit Szabadkán végezte, később — apja halála után — nagybátyja taníttatta tovább Szegeden, Pécsen, majd Kalocsán. „Mindent a bunyevác népért és fejlődéséért!“, — ez volt a jelszava. Ezzel a jelszóval indította meg a „Bunjevačko-Šokačke Novine“ címmel az első hetilapot. Munkatársakat közreadott fölhívással nyújtott maga köré s a fölhívásban, később folyóiratában is szüntelenül hangoztatta törekvéseinek bizonyosságául, hogy ő maga is a nép szülőtte. Ennek hangoztatása politikai igazolása akart lenni annak, hogy noha Antunovics a népi szabadságmozgalmakat eltipró és Boszniát anektáló osztrák-magyar monarchia szolgálatában állott, — hiszen a bécsi imperialista politika egyik legerősebb oszlopa a katolikus egyház volt, amely céljainak megvalósításánál nem igen válogatott az eszközökben. — a könyv, az újság, a folyóirat útján népi fölvilágosító munkát indított.

A bácskai és vajdasági puszták népének életében olyan munkaterület nyílt meg előtte, amelynek új, termékeny talaja nem igen volt a többivel összemérhető. A néphez intézett minden elhangzott szó visszhangra talált. Embereket, tömegeket mozgatott meg és indított el a maga útján. A gazdasági kizsákmányolás és a politikai elnyomottság új formákat öltve terpeszkedett a népre, az iskola, az egyház szócsövein keresztül és a feudokapitalista sajtó lapjain át ez a politika a szabadság gondolatának emlegetését elnézte ugyan, de elfojtott minden olyan megmozdulást amely ennek a gondolatnak a megvalósítására törekedett.

Antunovics Iván irodalmi- és politikai tartalmú fölvilágosító munkája ezekre az évtizedekre esett. A nép között járt, fáradhatatlanul dolgozott, írt, tanított, újságokat szervezett és könyvkiadással is foglalkozott. (Itt meg kell említenem, hogy munkájának átértékelése még nem történt meg. A polgári kritika az ő szerepét és tevékenységét Doszitej Obradovicséhoz és Strossmajeréhoz hasonlította és természetesen a maga osztálypolitikája szolgálatába állította.)

Irodalmi munkássága három síkon zajlott: zszurnalisztikai, történeti és szépirodalmi vonalon. Az első bunyevác újságírónak nevezték aki három lapot is adott a nép kezébe; első bunyevác történésznek, aki igyekezett történetírói szemmel földolgozni a bunyevác nép bácskai életét (Rasprava podunavskih i potiskih bunjevcih i sokcih — megjelent Bécsben, 1882-ben) és első elbeszélőnek a lapokban és kötetben megjelent néhány elbeszéléssel. E munkáinak különösebb irodalmi értéke főleg abban található, hogy a lapszervezéssel és a könyvkiadás megindításával megeremtetta az irodalmi érdeklődést és utat mutatott az utána következő nemzedékekben azok számára, akik nem csak a fölszínen keresik

és kutatják a népi élet megnyilatkozásait, hanem a problémák mélyére hatolnak és fölhozzák onnan azokat az értékeket, amelyeket épp a ki-egyezés kora — ezzel egybeesett Antunovics Iván írói munkássága — igyekezett eltemetni.

Antunovics Iván tanítványai között említik Mandics Mijó nép-tanítót és Evetovics Ante költőt, akinek versei Miroljub néven jelen-tek meg.

Mandics Mijó szegény zselléremberek gyermeke volt (Katymáron született 1857-ben), elemiiskoláit szülőhelyén végezte el és Antunovics Iván költségén tanult ki tanítónak. Ezzel közelebb is került a népi valóság-hoz: a dolgozó bunyevátság mindennapi életéhez. Nem egyházi szem-mel nézte annak problémáit, hanem a tanító szemével, aki az egyház-politika kötöttségei nélkül szabad tereket lát maga előtt a fölvilágosító mozgalom továbbfejlesztéséhez. Bunyevác tankönyveket szerkesztett, népnevelő és ismeretterjesztő cikkeket írt a lapokba és megindította a bunyevácok legjelentősebb folyóiratát, a „Neven“-t. Munkatársa és egyik legfőbb oszlópa volt a „Danicá“-nak is, de tevékenysége nem akadt meg a kultúra és az irodalom terén. Ő valóban első volt azok kö-zött, akik a nép soraiban megindították a beszerzési és a fogyasztási szö-veket szervezéséhez láttak, akiknek szemében a tanfelügyelői tanács szerepe gyakorlatilag elsősorban az aggasztó könyvhiány, főleg tan-könyvhiány megszüntetése kellett, hogy legyen. Írásaiban nem egy ilyen probléma iránt keltette föl a figyelmet, közben a maga művelő-jévé is vált és az elkövetkező nemzedékek számára utat jelölt meg a gyűjtés és a szellemi hagyaték: a bunyevác folklór kincseshányái felé.

A bunyevác líra Miroljub pennáján szélelt meg először.

Evetovics Ante ugyancsak Antunovics Iván neveltje volt. Próza-i munkája nem maradt hátra; irodalommal — Brankó Radicsevics hatása alatt — kizárólag mint költő foglalkozott. Nehány elbeszélő költeménye mellett amelyek közül három népballada formában íródott, több mint száz lírai verset írt. Elbeszélő költeményeinek különösebb irodalmi ér-téke nincs, — ami poézist találunk benne, az a lírájából kicsengő költői hang és a strófáiban megmutatkozó költői forma. Témái a kispolgári lélek horizontján mozogtak, nem tudták túlszárnyalni a papi ember látóhatárát. Megmaradt az akkori lelkipásztorokban élő vallásos szellem kivetítőjének s ezen a szemüvegen keresztül látta maga előtt a népet: az embert. A szülőház, a táj, az otthon virágos kertje, az anya szeretete szólal meg benne elégikus hangon. A XIX. század letűnt romantikus iskolájának volt a kései tanítványa... Témáinak megválasztására jel-lemző, hogy mindvégig megmaradt a romantikusok tárgyköre mellett, kiélte magát a búsongásban, az érzelmes halk panaszokban, a szép em-lékek siratásában és a képzelet szárnyán való röpdősésben s ez takarta el költészete elől a reális élet igazi arcát.

Körülbelül ezeket mondhatjuk el Kujundzics Nikola költé-szetéről is. Mellette jónéhányan akadtak, akik a bunyevác folklórt hall-gatva és kutatgatva a népköltészet hangján szólaltak meg (Grgics Sztí-pán, Ivics Síme, Neorcics Sztanisa és mások). Ezek nemcsak a formát, de témakörüket is a népi hagyományokból merítették, de ahelyett, hogy a népköltészet eredeti alkotásai s a nép képzeletvilágának kimeríthet-elen gazdagsága fölkellették olyan érdeklődésüket, megmaradtak a szűk, romantikusan elhatárolt egyéni élmények alkalmi strófábaöntése mellett s így nem tudtak létrehozni semmi maradandót.

Úttörők és kezdők az első korszak művesei. Vitathatatlan, hogy hű szolgálói és szerelmesei voltak az irodalomnak. Regionális irodalom volt

az, amit alkottak s igazi értékékké akkor nől, ha helyet kap holnap vagy holnapután az egyetemes horvát irodalomban, amely a többi tájak irodalmára már fölfigyelt.

De ez már a mai vajdasági horvát írók dolga és hivatása. Rajtuk áll, hogy hangjuk ott is érvényesüljön, ahol a horvát irodalom legfőbb forrásai vannak...

Az eddigi szerény kísérletekhez mérten nagyobb vállalkozások kora az első világháború után következett be. A bunyevác szellemi törekvés voltaképpen a polgári irodalom megteremtésének idejét élte. Kétségtelen, hogy a monarchia összeomlása minden gyarmati sorsból fölszabadult nép számára új fejlődési lehetőségeket teremtett, — csakhogy ezeket a lehetőségeket — mert az új politikai és gazdasági helyzetben megint csak a polgárság jutott szóhoz — nem a népi, hanem a „nemzeti“ újjászületés egyengetésére használták föl s jórészt épp ez volt a gátja, a fékezője annak, hogy a népi tehetségek valóban kibontakozhassanak.

A huszas években már megszólaltak az új szellemi élet előfutárai.

Némileg kedvezőbb körülmények között termékenyebb nemzedék lépett föl. És nyitva is állt előtte az út, csak el kellett rajta indulnia. Természetesen, ezen az úton is — mint bármely másikon ebben az időben — mindenik literátor annyit adhatott, amennyi a tarsolyában volt s itt persze az sem volt lényegtelen, hogy mennyit adtak ehhez elődei... Mivel kezdek hát? Egy-két lap, vidéki újság, folyóirat. Irodalmi szárnypróbálgatások, — éppen olyanok, mint a miénk a „Bácsmegyei Napló“ hasábjain. Annyivel kevesebb sikerrel, amennyivel kevesebb volt a lap, kevesebb az olvasó s amennyivel többet kellett a mulasztotakból behozniok. Honnan léphet ki ilyenkor az író? Az újságírók, a tanítók, a kultúrmunkások sorából. Akik a népneveléssel foglalkoztak, hivatásuknak érezték azt is, hogy írástudóként az irodalom színpadára is föllépjenek.

Köztük elsőnek Sztípic s Lázárt kell említenünk, aki 1919 októberében napilapként megindította a „Neven“-t, később pedig megjelent kétheti újságja az „Istina“. A lapindítás nem volt egyedülálló jelenség: Staglyar Rude szerkesztésében ugyancsak megjelent a „Slobodna štampa“, a „Nova pošta“. ezeken kívül a „Princip“ és a „Bačvanin“.

Ezekben az esztendőekben a bunyevác irodalom egy egészen új nemzedékkal indult. Benne helyet kapott a formára fölfigyelő nyugatos irodalom, a lart pour l'art-isták és a különböző művészeti irányzatok képviselői. A témakör a huszas évek irodalmi igényeinek megfelelően kiszélesedett és ugyanakkor kezdetét vette a népköltészet értékes anyagának gyűjtése. Akik tollat fogtak, úgy érezték, hogy már megvan a belépőjegyük hozzá és be is lépnek a modern irodalomba. Témák és műfajok eképp váltakoztak. Néha rapszódikusán is s olykor anélkül, hogy magának a népnek az irodalmi érdeklődését figyelembe vették volna. Ez nagyrészt általában is a vajdasági irodalom jellemzője. Az írók majd egészen a harmincas évekig eszmei síkon is megmaradtak a meglehetősen lassan ébredő irodalmi élet eme hangja mellett.

Ilyen arányban növekedett az olvasók tábora is.

A helyi szerző műve iránt nehezen született meg az érdeklődés. Közülük nem egy megjelenése pillanatában csaknem teljesen visszhangtalan maradt s csak jóval később, fölvágtatlanul kerül elő a könyvtárak vagy magángyűjtemények porlepte polcairól. Tehát a föladat, amely az író előtt áll kettős volt: alkotni és az új alkotás számára olvasót nevelni. Küzdelmét nehezítette a polgári közönség részben kialakult irodalmi

ízlése és igénye is, amely inkább a világirodalmi termés népszerű best sellerei után nyúlt, mint sem hogy megelégedett volna a kezdet nehézségeivel küzdő helyi szerző kevesebbet nyújtó művével.

Messze még a tetőpont, messze azok a magaslatok is, amely felé minden irodalom — ha földrajzi helyzeténél fogva elszigetelődve is — törekszik. De mégis alkotói belső parancsra — meg kell közelíteni. Hozzá kell férközni, hiszen rendeltetése ez. De mivel közelítse meg? Mi ad hozzá megfelelő útravalót a küzdelmes és kitartó munkára vállalkozóknak? Egy-két műből látjuk: a nyugatosok másolása nem, mert utánérzések nem teremnek időtálló műveket, s mi több, a nép nem fogadja el, mert nem neki szól és mondjuk ki: nem is neki szánták. Az ilyen alkotók mindenekelőtt és mindenekfölött önmaguk tükröződését akarják látni benne és a polgári értelmiség ilyen irodalmi megnyilatkozása inkább a „széplelkek érzelmeinek kiélésére való füves kertecske“. Csak távolodást, de közeledést nem jelenthet, mert még az az olvasóréteg sem fogadja el, amelytől legalább az elismerést várja.

A szellemi élet — így az irodalmi is — Anthezsként mindég lefele hajol, hogy erőt mérítsen magának. Népi vé kell válnia, hogy újjászülethessen s elnyerje létjogosultságát. Témában, formában és hangban is annak a visszaverődése kell legyen, amit a népi élet a maga valóságában jelent. És hogy a bunyevác irodalomban ez be is teljesüljön, utat kellett nyitni a folklórnak, hogy beáradjon az irodalomba.

A vajdasági népek irodalmi között egyetlen egy sem forrott annyira össze a folklórral, mint éppen a bunyevác irodalom. Gyűjtői fölismerték a néphagyomány értékének jelentőségét, amikor mindent félretéve a népdalok és népmesék szedegetéséhez hozzáálltak. Rajics Blaskó Mandics Mijó úttörő munkája után voltaképpen első aktív gyűjtője volt a népköltészetnek. Egyéb írásai inkább szárnypróbálgatások voltak, de a huszas években megjelent könyvecskéje, a „Narodno blago“ — amely a bunyevác népköltészet egy csokrát adta az olvasó kezébe — ugyancsak úttörő munka volt. Már megjelenésekor is, de esztedők múlva nem egy követője akadt — és napjainkban is egyik legértékesebb munkájuk ezen a téren folyik.

Rajics kortársai közül kétségtelen, hogy leginkább Sztipics Lázárt illeti meg az író megjelölés. Sztipics mint újságíró kezdte alkotói munkásságát; első versei a „Brankovo Kolo“-ban jelentek meg még az első világháború előtt. Azt ma már nem tudni, hogy szűkebb pátriájának olvasóin kívül kinek a fegyelmét hívta föl magára s milyen méltatásban részesült. Később, 1923-ban kiadta verses kötetét „Örök tűz“ címmel. Ebben a kötetben a francia neoromantikusok és szürrealisták hangjával és témáival találkozunk.

Sztipics ezzel az irodalmi törekvéssel nem volt egyedül.

Mielőtt a mai nemzedék lépne elénk, még három íróat kell kortársként megemlítenünk. Gorgyevics Márát, aki elbeszéléseivel és a lapokban megjelent cikkeivel az első bunyevác íróat elnevezést kapta az utókortól. Voltak még jónehányan, akik a toll művesei közé álltak és az alkalmi cikkírásnál továbbjutottak, de irodalmi igénnyel csak kettő lépett föl közülök: Pekics Petár és Sokics Józso. Pekics újságíróként kezdte és csaknem minden műfajba belefogott, kitartóan, hangyaszorgalommal és áldozatot nem kímélve, hogy bedolgozza magát az irodalomba. Alig maradt az irodalomnak olyan ága, amely tőle érintetlen maradt volna. Történelmi munkái adatokat őriznek (a kapitalista történelemszemlélet alapján) az elkövetkezendő történészek számára. Könyvtárakat kutatott át, monográfiákat, kéziratokat, közlönyöket és a különféle napi- és időszaki sajtó ki tudja hány évfolyamát böngészte át,

amíg összehordta magának a keresett anyagot. Olyasmit is meglelt, amit előtte nem is igen kerestek. Szépiró is volt és elég termékeny, de ami verseit és drámáját illeti, ugyanazt mondhatjuk el róluk, mint egyetlen regényéről az „Uvela ruža“-ról: tartalmi és formai fogyatékoságok miatt hiányzott belőlük az élő irodalom hatóereje. Akik megvették, azoknál nagyrészt fölvágtatlanul porosodtak (a polgári olvasókra, a tehetősebb irodalombarátokra gondolok és a kötelességérzetből áldozó mecénásokra), — a nép széles tömegei előtt viszont ismeretlen maradtak. Egy-két versét meg fogja őrizni az elkövetkezendő irodalmi antológia, de drámáját és regényét a bibliográfiai jegyzeteken túl nem igen segítheti semmi. Külön kell említenünk, mint értéket francianyelvű fordításait. A szerb népköltészet remekeit ültette át francia nyelvre: a Rigómezői csata „La bataille de Cossovo“ címmel, a Szmail Aga halála pedig „La mort de Smail Aga Čengić“ címmel jelent meg. (Az egyik mű kiadását zágrábi, a másik műfordítást párisi könyvkiadó rendezte sajtó alá.) Mindkét műfordítást a kritika hasznos és eléggé sikeres munkának minősítette. — Soksics Józso ugyancsak mint újságíró lépett be az irodalomba a huszas évek elején, amikor novelláinak és verseinek egy-egy gyűjteményes kötetét jelentette meg. Később hátat fordított a szépirodalomnak (számára csupán ifjúkori szárnypróbálgatások maradtak) inkább a zsurnalisztika kötötte le, amellet meg is maradt. Szépirodalommal ma sem igen foglalkozik.

Hány évtizednek kellett eltelnie és mennyi hiábavaló küzdelmet nyelt el az idő addig a korszakig, amíg — a még ma sem népes berkeiben — a bunyevác irodalom egy-két műve eljutott a tartalom-forma egységig és eszmei síkon is a haladó, realista irodalom vonaláig? Amikor nyilvánvalóvá vált és eszmepolitikailag is minden megért ahhoz, hogy az írók és a költők nem arra törekcsenek, hogy elzárt, elzárkózott regionális bunyevác irodalom megteremtésére törekdcjenek, hanem a vajdasági horvát nép irodalmát akarják úgy és annyira megerősíteni, hogy beleáradjon a horvát irodalomba s annak a keretében lelje meg a maga helyét. A vidéki hangot és a vidéki elszigeteltséget ez a döntő lépés szüntetheti meg. Vágyuk és törekvésük is a vajdasági horvát íróknak, hogy eljussanak, vagy inkább úgy mondhatnám: fölerősödjenek a horvát irodalomig s első visszhangjukat a zágrábi vagy beográdi irodalomkritika adja meg.

Ez a törekvés természetes is, csak legyen aki bírja és győzi is munkával, anyaggal és mondanivalóval. Mert a mi népeinknek is van — és kell, hogy legyen — hazánk többi népeihez szóló mondanivalónk. (Ez épp úgy vonatkozik ránk magyarokra, mint horvát testvéreink irodalmára. Szeretnénk velük ebben is együtt menni.)

Az áttekintést e jegyzetek formájában számadásnak véve az elődök-höz képest a mai nemzedék máris tovább jutott.

A próza kevesebb művelőre talált. A líra hangja termékenyebb; szava bátrabb, fürgébben gördülő és témában is jóval gazdagabb. A költőnek élete és költészete a bunyevác nép valóságos életének kifejezője. Ez K o p i l o v i c s Jakov. Földhözragadt, szegény földmunkás szülők gyermeke, 1918-ban született Szabadkán. Itt is kezdte iskoláit; négy gimnáziumot kijárt, de a rájuk nehezedeó szegénység nem engedte tovább ülni az iskolapadban. Tanulni szeretett volna, de nem tanulhatott. Inasnak ment; a nehéz tanoncévek után a vasúton dolgozott, később pedig mint villamoskalauz kereste meg mindennapi kenyerét. Az újságírók és a villamos bérletjegyes utasai a költőt is ismerték benne, — és tudott róla a népe. Tanulmányait jóval később, csak 1941-ben végezhetta be

Zágrábban, ahol a megszállás alatt a legnehezebb körülmények között élt. Beíratkozott a bölcsészeti fakultásra és a főlzabradulás után tért vissza Szabadkára, ahol ma a Galamb-iskola igazgatója.

Első költeményei 1931-ben jelentek meg a Danicában; ahogy költészete fejlődött, pár esztendővel később a többi lapoknak is dolgozott és 1944-ben megjelentette első verses kötetét Zágrábban „Távol a szülőföldtől“ címmel. Ezekből a költeményekből a nyomor és a szűkölködés hangja csap meg bennünket. A sorok közül kiérezzük a panaszt, de azért nem önti el teljesen a pesszimizmus, mert a fölszín hangulata alól mindenütt előtör az életigenlés szava. Az „Éjszakai hazatérés“ című versében megjelenik előttünk az elnyomatásban élő egész dolgozó társadalom képe. Mint majd mindenik bunyevác költőnél, így Kopilovics Jásónál is megtaláljuk a finom alföldi színekkel telített tájleíró költeményeket, amelyekben Északbácska síkjait, homokos falvait, a szántók lágy hajlatait és a nehéz fekete földön dolgozó földmunkásokat énekelte meg. Szerelmi verseit a „Krizantémok“ ciklusában gyűjtötte össze. E versekben felesége iránti forró érzelmeiről ad őszinte vallomást annak a vérbeli poétának a hangján, aki küzdelmes életében nem egyszer talált igaz menekvést, vigasztalást, támaszt és megnyugvást asszonya mélységes emberi szeretetében és szerelmében. Az „Alkonyat“ című röpke verse 1945-ben Zágrábban íródott. Még visszatekint, de már érezzük, hogy megszólal benne a szabadság zászlaját megpillantó bácskai szántóvető paraszt.

A főlzabradulás után alkotó munkájában talán annyi idő telt el, amennyi kellett a szedelődzködéshez. A népi forradalom számára is utat nyitott: valahogy úgy, mint az énekes madárral szokták: fölívágták a nyelvét. 1946-ban a szabadkai Bunyevác Matica kiadásában újabb verseskötete jelent meg. Címe „Ezeregy éjszaka“. Ez a kötet magában foglalja azokat a költeményeket, amelyeket a költő a háború végén és a főlzabradulás első éveiben írt meg és ugyancsak ebben a kötetben tette közzé a „Krizantémok“ című ciklusát.

Kokics Aleksza egy másik alakja ennek a nemzedéknek. Költő volt. Első verseivel még a harmincas évek elején jelentkezett meglehetősen kiforrott formaérzékkel és a lírai hangulatok finom megérzésének rátermettségével. Strófiáit sokhelyütt nosztalgikus emlékezések öntik el, másutt az elégikus hang és a lírai ellágyulás vesz erőt rajta. Rajongója az alföldi tájnak, a színeknek és képeknek, amelyek a beláthatatlan búzamezők fölött vibrálnak és olyan ecsetvonásokkal festi őket akár egy impresszionista festő. Költői képe nem egy versében, de tán legszebben a „Szállás a zöld mezőben“ című költeményben a poéta boldog hangulatát igyekszik visszaadni. Nem áll meg, a hangulat tovább viszi; a „Hajnal a tanyán“ reggeli fényvel árasztja el a gazdag termés ígérését. A „Tündöklő barázdák“ őszi vetési öröme a paraszt szemében már a tavaszt adja vissza és a nyár csöndjét, amelyben lehajtott fővel kalászkok énekelnek. „Kalászkok énekelnek“, — ezzel a címmel 1937-ben jelent meg egyetlen verseskötete: többet nem is adhatott, mert a következő évben magával vitte tüdőbaja.

Három élő és alkotó egyénisége a mai vajdasági horvát irodalomnak végképp megmaradt a népi hagyományok gyökerénél, úgyis mint gyűjtő és úgyis, mint alkotóművész. Ez nem azt jelenti, hogy csupán a népköltészet közvetítői, hanem azt, hogy a népköltészet és a népmese elemeit fölhasználják és beleszóvik a mai témák formái földolgozásába nem ritkán a tartalmi elemekkel együtt is. Írói munkásságuk ezzel a bácskai nép sajátos arcát és gazdag folklóráját akarja az irodalomban meghonosítani.

V u j k o v Bálint erőteljes alakja a mai bunyevác irodalomnak. Akár az előbbieké, vers volt az ő belépője is. Mindössze néhány költemény, de amit ebben a műfajban adott, az poézisnak nevezhető. A harmincas évek elején indult, munkatársa volt a bunyevác lapoknak, folyóiratoknak. A haladószellemű értelmiség élcsoportjához tartozott, aki a „Bunyevačko Kolo“-ban, a progresszív szellemű irodalombarátok lapjában, amelyet ő szerkesztett, közreadta első prózai munkáit is: novelláit és a népmesék nyomán írt népies tárgyú elbeszéléseit. Mint prózaíró is ígéret volt, akitől úgy novellában, mint regényben a bunyevác nép életének hű, reális képét vártuk, — de Vujkov időközben — az utóbbi esztendőben — hátatfordított a költészetnek és minden erejével a bunyevác néphagyományok gyűjtéséhez és föltárásához látott. Rájics Blaskó és Prcsics Ivó után ő a harmadik kiemelkedő bunyevác foklórlista, aki nem csak kívülről tapogatja és nem csupán időtöltésből gyűjti egybe a népmesék egész kötet sorozatát, hanem olyan híven és oly ügybuzgalommal, mint aki végleg elszegődött hozzá és a népköltészet még rejtett, de mindjobban ismertté váló világában vsiszavonhatatlanul benne él. Népmese-gyűjteményének első kötete a nemrégiben jelent meg s ezzel párhuzamosan a zágrábi Školska knjiga kiadásában és Csubelics Tvrtko szerkesztésében megjelenő „Narodne pripovetke“ című könyvsorozat harmadik kötetében Vujkov Bálint gyűjtéséből tizenkét népmesét tett közzé a szerkesztő. Ezek közül nem egy van, amely rokonvonásokat hord magában a magyar mesevilággal, hiszen népeink évszázadok óta egymás mellett élnek, és természetes az a folyamat, hogy az egymásrahatás következtében a magyar népmese világában szláv motívumok, viszont a bunyevác, horvát s szerb népmesék között magyar motívumok találhatók.

Az első gyűjteményes kötet már bőséges betekintést nyújt a bácskai horvát néphagyományok kincseshányájába, de Vujkov Bálint tovább halad a gyűjtés útján. Most rendezti sajtó alá a bunyevác népmesék gyűjteményének második kötetét és sorra következik mindaz az értékes anyag, amelynek majd kétévtizedes szorgos gyűjtési munkája után birtokában van.

A legnehezebb műfaj: a dráma sem maradt kiaknázatlanul. Erre is van nálunk termékeny talaj és elég mondanivaló, csak a nép életébe kell nézni. A mult eredménytelen kísérletezései után jelentkezett egy drámaíró: P o l j á k o v i c s Matija, aki nem csupáncsak íróasztalfiókjának ír és nem rekedt meg a kéziratolvasódrámánál, ahogy már az a polgári irodalmi életben a „vidéki ismeretlen tehetségekkel“ történni szokott. Polyakovics kinötte a vidék kereteit, ha egyetlen színpadon is. Hat-nyolc kéziratolvasó drámája után megírta a „Ča Bonina razgala“ című eredeti témájú népszínművét, amelyet cselekményében, hangulatában, dalanyagában és viseletében a bunyevác folklór színeivel díszített. Ezt a népszínművet a Horvát Népszínház két évvel ezelőtt mutatta be s hogy mennyire közel áll a nép lelkéhez és milyen érdeklődésre tart számot, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy annyi idő után, még ma is műsoron szerepel. Időközben bemutatásra került a második színműve is, a „Niko i ništa“ című három felvonásos színmű, amely ugyancsak népi elemeket hordoz magában.

Polyakovics Matija nehéz műfajhoz nyúlt, érzékkel, a színpadi törvények és követelmények ismeretével. Első drámai művét a zágrábi Matica Hrvatszka jelentette meg 1952 őszén „Mint a napraforgók“ címmel. Ez a mű egyik legérettebb alkotása. Jóllehet, Zágrábban még nem került színre, de már a könyvpiacra van és a zágrábi Nemzeti Színház dramaturgjánál földolgozásra vár. Ő lesz az első, aki Sinkó Ervinnel csaknem egyidőben fővárosi színpadra lép. A hallgatás és visszhangtalanság falát

irodalmi értékkel bíró dráma törte át: most már a zágrábi bemutatótól függ, hogy a komoly színpadi érzékkel rendelkező író országos viszonylatban is a mai drámaírók sorába lépjen.

A bácskai horvát irodalomnak még egy költője van, aki ugyan csak lírikusként indult ennek a nemzedéknek a jelentkezésekor és mondhatni ma is a líra műve. V o j n o v i c s Hajdu Blaskó a harmadik. Poéta a mi szűkebb világunkban és nagyon kár, hogy csak abban, mert költeményeivel többet is megérdemelne. Élete kész regénytéma: 1911-ben született Szabadkán. Szegény, földmunkás család sarja, aki nyomorúságban, a legnagyobb nélkülözések közepette végezte el iskoláit. Küzdenie, szenvednie kellett minden lépésért, amit az életben előre tett. Ha épp élethőst keresne magának, hát nyugodtan választhatná a maga magát. Már mint gimnazista napszámba járt, hogy az iskolai költségeket, a tankönyvek árát előteremtse valahogy. Később, amikor a szabadkai jogi fakultás hallgatója lett földmunkásként, budárként dolgozott a kulákföldeken és a szőlőkben kint valahol. Talán épp ez szólaltatta meg benne a költőt? Ezt már ő maga sem tudná biztosan megmondani, mert a nehéz életben a dal úgy jön és úgy születik, hogy az élmények halmazából utólag nem is igen lehet külön-külön kibontani őket. Eggyé forrnak a költő életével.

Első versei ennek a nyomorúságos életnek a kivetítése. Kis verseskönyve a „Pupoljci“ egy csokorra valót ad a földmunkás sors panaszából, lázadozásából. A realitás méreteit nem hagyta el sem a megírás hogyanjában, sem a témaválasztásban. A lírikusok között ő az egyetlen, aki még a lírai nyelvezet símasága kedviért sem szakadt el a bunyevác népi nyelv használatától: költeményei a nép nyelvén szólnak meg és látjuk, érezzük hogy ez a nyelv — akár a népköltészetben — milyen szelíden és milyen művészi finomsággal hajlik a megkövetelt formák felé.

Vojnics Blaskó a megszállás alatt hallgatásba merült. Horthy fasisztái munkatáborba hurcolták, végigjárta az ukrajnai tábortokat s csak jóval a főlzabadosulás után térhetett onnan vissza. Megmaradt költőnek és megmaradt írónak. Újabb versei a bunyevácok folyóiratában és a Hrvatska Riječben jelentek meg. A „Sarló“ című versét még a főlzabadosulás első napjaiban, 1944-ben tették közzé. Elmondja a költő benne, hogyan várta a bácskai alföld dolgozója a főlzabadosulás történelmi pillanatát.

A népfőlzabadosító harc egész költészetünk megtermékenyítője volt. Valóban úgy van: nagy idők teremnek nagy műveket. Gorán Kovacsics, Deszánka Makszimovics, Minderovics, Kosztics, Franciscevics, Kastelán lírája hősöknek és embereknek forradalmi életét énekli. A történelmi harcok élménye — magasról vett hasonlattal mondjuk, mert az igaz hang itt is szívvel szól — Vojnics Hajdu Blaskó lelkében is termékeny talajra talált.

Vojnics Hajdu Blaskó helye, mint a többieké is, a fiatal, most induló O r c s i c s Jakov költőé is megvan a kortársak között. Nemcsak rajtuk áll, hogy művük élő ható irodalom legyen. Költészetük építő szocializmusunk szolgálatában több teret érdemel. Rászolgáltak, s mert képesek ennél többre is, ki is harcolják maguknak, csak életet kell lehelniök az irodalmi életbe is, nemcsak az irodalomba.

Lévay Endre

Kati néni

Horgos, 1952. november.

Szomorú őszi eső permetezett már napok óta. Komor szürkéség ül meg mindent, az eget, a földet, az embereket. Az emberek földreszegett fejjel róják az utat, kerülgetik a pocsolókat. Figyelmesen keresik az átjáróknál a híg pocsolóban a nagy lányomokat, hogy aránylag kevésbé sárosan evickéljenek át a tulsó oldalra.

Én is városi kényességgel válogatok a nyomokban az átjáróknál. De sokszor bele-beleválasztok s még lendülnöm is kell, hogy ne éppen a sár kellős közepébe huppanjak.

Kíséröm, a pirospozsgás, fúrge, beszédes, kis mokány, subarás „Mílán bácsi“ vidáman szeli a sarat, oda se neki. Egy-egy elkeseredett kifakadásra azzal vigasztal, ha Moravicán taposnám a sarat, akkor már rég elvesztettem volna a cipőm a vendég marasztaló sárban. Csak legyen boldog és hálás, hogy ebben a csúf időben Horgoson kerülgetem a sarat, mert a horgosi sár előbb-utóbb mégis csak leperreg, könnyen megválnak a cipőtől, nem olyan ragaszkodó.

Kati nénihez igyekszünk. A falu egyik szép időt megért, nyolcvanotól levő öregasszonyához. Hozzá küldtek. Azt mondják, hogy neki még vannak régi, fiatal lánykori ruhái. Majd ő megmutatja, mit is hordtak régen a lányok meg asszonyok Horgoson.

Az egyik szép tágas fákkal szegett alföldies utcában meg is találjuk Kati néniék csinos, tiszta, szép nagy kőházát. Valahogy Horgoson csak rendes, tiszta, gondozott házakat láttam.

A kapu kilincset lenyomva nagy, tágas paraszt udvar képe tárul elénk. Kutya nincs. Nyugodtan haladunk a tornác felé. A tornácra két asszonyi alak szöszmötöl. Az egyik kicsi, alacsony, kissé hajlott hátú, időtől barázdált arcú, bekötött fejű, ködmönös néni. Kati néni. A másik fiatalabb, éppen csirketisztítással van elfoglalva. Kati néni meg körülötte tipeg, segít neki. Mert még mindig olyan, mint a szűcstű, folyton mozog, tesz-vesz, nincs egy pillanat nyugta, pedig a köszvény már régi-régi ismerőse s nem egy keserves és nehéz pillanatot szerzett neki. A test törődött, de a szeme nem öreg ember szeme. Olyan nyugodt, derűs, bizalomkeltő, kifejező a szeme még mindig, mint fiatal lány korában lehetett.

Míg bemutatkozom és elmondom neki jövetelem célját, csak a szemét nézem, s ez a szem megnyugtat, biztat, azt mondja: „Kerülj beljebb!“, mert a száj azt pergeti egyre gyorsabban, szinte már rikácsolva: „Nincs nekem semmi! Nincs! Nincs! Nincs! Mit akarnak értőlem? Ez az egyetlen ruhám, ami rajtam van! Ez is már ilyen!“ — s mutatja kétfelé húzva kezével a vastag szövethől készült ráncos szoknyáját, hogy meggyőzőn igazáról. De a szeme meghazudtolja az ajkát. Az azt mondja:

„Gyere beljebb, beszéljünk, mesélek én neked mindenről, csak kérdezz!” Fülelem felfogja a hangját, de tekintetem nem tudom levenni a szeméről. A két szempár egybekapcsolódik, olvas egymásból. Ő is megérzi, hogy nem akarok rosszat.

Kérő szavamra kicsit megcsendesedik. majd a tornácról a kissé homályos konyhán át besiet a szobába. Térül-fordul, — szinte látom, pedig én még kinn állok a tornácon és nézem a saros cipőm — már hozza is fekete ünneplő ruháját. Még kicsit morcosan ugyan, de már megengesz-telődve. A konyhaajtóból tartja felém a bő, ráncos, fekete szoknyát. Maga elé illeszti a szoknyát, úgy mutatja, hogy milyen is a szabása. Olyan igazán női mozdulatokkal teszi, mintha már nem nyolcvan és egynéhány év húzná a föld felé a gerincét, hanem csak egykorú fiatal-asszonyok mutogatnák egymásnak ruháikat. A bő szoknya után a „tan-yiszrás, buggyos“ újjú blúz kerül sorra. Ezt is úgy nyújtja felém, mintha valami nagy titokba avatna be.

Közben megérkezik Kati néni menyé. Most már ketten kérdezőskö-dünk. Kati néniről lehull a ridegség páncélja, egyszerre csak ott áll előttünk az a Kati néni, akit a jóságos szeme ígért. Kedvesen beinvitál bennünket a szobába. S kicsit bizonytalankodva ide-oda tipeg a már „úrias“, de mindenütt Kati néni sohasem pihenő kezéről tanúskodó szo-bában. Most már ketten kérjük, s engedérésünknek. A sublót fiókjából azután egymás után kerülnek elő a kincsek. Míg ő a fiókra hajolva bon-togatja, göngyöli ki a féltve őrzött ruhákat, blúzokat takarójukból, mi az ablak elé húzódunk, s nézzük a régi-régi fényképeket. Az egyikről egy kárcsú, a századforduló divatja szerint öltözött fiatalasszony moso-lyog le, mellette még több hasonló öltözetű lány ül. Kati néni az a mo-solygós, a jómódú falusi iparos már „úriasodó“ lánya. Elnézem a képet, már többet láttam a faluban, nem csak iparos, de földműves családokban is, s mindegyiknek az a sajátosága, hogy népviseletbe öltözött személy egyiken sincs. Minden fényképen a jómódú polgár vagy polgárosodó pa-raszt lány vagy legény néz farkasszemet már külsőségekben is polgári módon a századeleji fotografus lencséjével. Az égőpiros paprika földek, a gazdag szőlőtáblák, a gyümölcsből roskadozó fák jólétet, biztonságot adtak itt az embereknek, mert majd mindenkinek volt itt földje, .nég az urasági cselédeknek is.

Kati néni két kinyújtott, felénk tárt karján vigyázva emeli, hozza közelebb a gondosan eltett, fekete, prém galléros, szegélyes, háromne-gyed-es posztó kabátot. A menyé fel is veszi s mikor Kati néni ránéz a régi kabátos menyéire, szeretettől és a visszaemlékezés melegétől csillog a szeme. Az pedig meghatottan simogatja az anyóka arcát. Mindhár-munkat valahogy szótlanná tett pár pillanatig ez a jelenet.

A „szatyros“, csipkés, lila karton blúz is kikandikál a fiókból. Az egyik ismerősétől kapta valaha. Ki is vesszük, meg is nézzük gondosan a blúz minden részét. De ekkor már mi is a fiók fölé hajolva lessük, hogy milyen kincsek lappanganak még mélyében és mik kerülnek elő. Ott van az összehajtott, fekete selyem kötő. Ketten is nyúlunk utána, bontogatjuk, magunk elé terítjük. Szép gömbölyű nagy kötő, hogy „jól el tudja kötni magát“ vele a viselője, szépen begallérozva fent a derek-részen, lent körül pedig apró „bandó“ (rakós) díszíti.

Kis, fekete, alig használt ünneplő fityula húzódik meg a kötő mel-lett a fiókban. Kati néni vigyázó kézzel emeli ki megszokott fészekéből a fejfedőt. Öklére húzva mutogatja a fityula két „lábát“, majd megmu-tatja, hogy tették a kontyra a papírdobozt, azután a fityulát, s hogy húz-

ták össze és erősítették meg elől a fejen a két lábat. Szép volt az a fejrevaló, szép lehetett valaha Kati néni is! Még néhány viseltesebb is meg lapul a többi ruhadarab mellett, de azok már öreg, kiszolgált jószágok, nem mutogatni valók. Szelid zsörtölődéssel el is rakja őket gyorsan Kati néni.

Közben mi fiatalok eltávolodtunk a fióktól, a szoba közepén állunk, kezünkben egy-egy ruhadarabbal, vizsgálgatjuk, forgatjuk, símogatjuk, próbálgatjuk, ízelgetjük ujjunk hegyével az anyag minőségét s beszélgetünk. Kati néni pedig visszatipeg a fiókhoz, ott matat, rakosgat, méricskéli, hogy mit is mutasson még ennek a kíváncsiskodó városi vá-lakinek. Közben bizonyára azon töpreng, hogy ki fia borja is lehet, mert hát bemutatkozásnál nem igen értette. Nem is töpreng rajta sokáig, mert az árnyékba eső fiókról felpillantva s az ügyes aaposabban szemügyre véve meg is kérdezi: „Ha meg nem sérteném, ki lenne?“ A kapott válasz után némileg megnyugodva csendesen szöszmötöl, tesz-vesz tovább, míg mi közös ismerősök után kutatunk.

Jó öt perc múlva Kati néni egy fehér ruhába hajtogatott csomaggal a karján tart az asztal felé. Ránk sem nézve, áhítatos kézzel bontogatja a takarót. Mi sem tudjuk levenni a szemünket a csomagról, ugyan mi kerül elő belőle. Megilletődött arccal fordul felénk és mondja: „halotti ruhám. Ez még az én kezem mosása. Ebben temessenek el!“ — hagyakozza a halálidézés áhítatával, az elkerülhetetlenbe való belenyugvással és szinte óhajtasával a nyolcvan évnél is idősebb, valaha oly sokat dolgozott, de még mindig pihenni nem akaró öregasszony. Öreg, köszvényes keze remegve, szinte féltő gyöngédséggel nyúl az „örök nyugalom“-ra előkészített ruhadarabokhoz, alsószoknyákhoz, réklikhez. Minket is megfog a hangulat, de hamar lerázzuk magunkról, mint macska az esőt, s ezeket a darabokat is körülforgatjuk. Mikor megint összecsomagoltunk mindent, Kati néni öreg, bütykös, elformátlanodott kezével olyan erősen nyúl az enyém után, hogy szinte meghökkenek, hat ilyen erő van még ebben a csöpp öregasszonyban. Szemembe néz, majd magához húz és homlokon csókol. „Azér mutattam ezt meg magának, lelköm, hogy a halálom órájában közel legyön a családomho!“ Micsoda ősi hit maradványa lehet ez? — vág belém hirtelen. De nem mertem megkérdezni tőle, valahogy annyira szuggesztív erő sugárzott ebben a pillanatban ebből a sír felé ballagó öregasszonyból.

Ettől kezdve erősen szorítva kezem, kivezetett a konyhába. A heverőre telepedtünk. Még ott is kezembe kapaszkodva kezdett el beszélni magáról, a sokat dolgozott, gyermeket óhajtó, de nélkülöző és mások gyermekét felnevelő asszonyról. Egy örömmel, bánattal teli asszonyi sors nyílt meg előttem, egy egyszerű asszony sorsa, aki egész életében dolgozott, s még öreg korában sem tud megpihenni, mert „a munka élte“.

Míg beszélt, Kati néni kinyílt, megfiatalodott. Az öreg, töpörödött test, amelyik mellettem ült, a heverőn, mintha nem is az övé lett volna. Valóban úgy éreztük, mint ahogy a menyé is mondta: „A teste öreg, töpörödött, de a szelleme harminc éves“.

Az idő már sürgetett, Milán bácsi is elunta a várakozást, topogott, köhécselt, búcsút kellett vennem, pedig még szívesen maradtam volna ennek a fiatal szellemű öregasszonynak a társaságában.

Mennem kellett, ki a vigasztalan őszi esőbe, a sárba, az átjárók híg pocsolyájába.

P. O.

CSÉPE IMRE:

MÁJUSI MEZŐKÖN

Újra meg újra olvasom Csépe Imre verseit. Az ember nem szívesen bocsájtja meg illúzióinak elvesztését és újra és újra visszatér ahhoz, akiben bízott és aki annyi szépséget mondott el neki a körülötte élő, mozgó világról; hátha ő tévedett és hátha csak a pillanat volt az oka, hogy kiábrándultan tette le ezt a zöldfödélű verseskönyvet. Újra meg újra átbarangolom ezt a májusi mezőt, újra és újra izzelem a régen ismert versmámorokat és vizsgálom magamban a hatásukat. És ahelyett, hogy lelkesedném vagy a költőt szidnám, megfogadva, hogy sohasem veszem meg többé a könyvét, a természetem átkozom: mért kell közügygé tennem ezt a csalódást, mért kell megírnom és mért kell mások szemében, akiknek talán éppen ez a kötet adta meg az illúzió gyönyörét, és tudatában is pusztítást végeznem. Így bibelődöm Csépe Imre verseivel és közben, úgy érzem a kritika feladatához értem el, anélkül, hogy akartam volna. A kritikus a közösség lelkiismerete, és éppen ennek a lelkiismeretnek a nevében kell elmondania véleményét, legyen az kedvező az írára nézve, vagy pedig dobja félre és haragszom ráddal igyekezzék a bírálat olvasása után támadt rossz közérzetét megnyugtani. Régen tudott dolog, hogy egy író sem szereti bírálóját, talán még azt sem, aki jót, pozitív véleményt mondott művéről. Mennyire nem szeretheti az, aki valamilyen ész-tétika és harmónia, igazság és hazugság, tökéletesség és

torzó nevében mond véleményt és nem hajlandó figyelembe venni az írónak saját magáról alkotott véleményét is. Így jár majd valahogyan e sorok írója is Csépe Imre legújabbán megjelent kötetéről szóló bírálatával. Talán megharagszik Csépe Imre, talán sokan az olvasók közül is fejszóválva teszik le ezt az írást, mégsem kellett volna ennyire megbírálni ezeket a verseket, Csépe Imre szebbet és jobbat is megérdemelne. A szeretet nagyobb nyíltságra kötelez, mint a gyűlölet és én éppen azért, mert szeretem és szívesen olvasom a Csépe-verseket, nem hazudhatok. Vagy létezik-e nagyobb aljasság az irodalom világában, mint mást írni és lelünk mélyén mást gondolni csupán azért, hogy jóhírnevünk az író előtt megmaradjon? A nyíltan megmondott igazság nem fáj annyira, mint az, amelyik az író háta mögött hangzik el. Én el szeretném kerülni ennek az utóbbinak még a látszatát is.

Csépe Imre a nagy akarások költője. Nem ijed meg témáitól és nem fél megmutatkozni a világ előtt meztelenül, érzéseit és gondolatait hordozva tenyerén. Minden dala a Roland-é a francia ősmondákban, mindegyik énekében az utolsó homlokrepesztő erő érzésével beszél és néha nagy és gyönyörű versek születnek meg ebből az akarásból. Közben termékeny, mint talán egyetlen lírikusunk sem itt Vajdaságban. Talán még kétszerennyi verset tudott volna megjelentetni, mint amennyit itt kiadott, talán nem is a legjellemzőbbek jelentek meg. Nem tudom. Azonban ez az erőmegfeszítés, az állandóan feszülőben lévő íjj, nem mindig eredményezi a legnagyobb-

bat. Hegyek vajúdnak, és legyünk őszinték, néha egerek születtek. Pedig Csépe Imre tehetsége nem mindennapi, bármennyire is banálisan hangzik ez az eháshatást jelző, gondolat és érzésvilága pedig annyira elütő minden költőnkétől, hogy egy eredeti költői világ kiépítését, egy eredeti költői nyelvi megteremtését annyira a magáénak érezhette Csépe Imre, mint senki talán. Nincs benne az arszükumnak a föltétlen tisztelete, hiányzik belőle a tudói vonás, költészete és egyénisége is szabad nemcsak a sablonoktól, hanem az irodalmi utánéresektől is, lényében hordozza a való világnak a szeretetét és imádatát, közben éppen a valóság szeretete ragadtatja a valóság átélésének költészetébe, ahol a legkisebb bokor is önállóan lélekliz, meleg szemében a szellőfoszlányok is éppen azt a biztató villanást kapják, mint a parasztnok, akik állandóan táplálják ezt a földet; aki káleválai kedvességgel ülteti tenyerére a Napot és Holdat és szinte már hugainak érzi a virágokat és a nagy ragyogást, amely éppen annyira megkapó mezőink reggeli csendjében. Ó az a költő, aki nemcsak tudja, hogy mit lát Vajdaság rónáin, hanem át is érzi azt, át is éli, akinek élmény minden, a béresek hajnalától az est idilli csendjéig és mind az, ami ebbe a keretbe belefér emberből, tájból, madárból és fából. Úgy üdvözöltük a fölszabadulás után, mint a nagy költőt, aki nekünk új embereknek és fiataloknak szepet és jót mond erről a tájról, amely szült bennünket és amelybe, hol bánatosan, hol örömmünk teljében szórjuk erőnk és akarásunk javát. Csak a szépségeire figyeltünk ittas szemmel, hallgattuk ezt a szétolvadó dalt, bátran buzgó betűt, az ínnyekre csorgó gyönyörűséget. Hallgattuk és mondogattuk magunkban. A szabad föld himnuszait éreztük verseiben és nagyon-nagyon szeretttük Csépe Imrét. Vártuk tőle ezeket az új csodákat, az újabb énekeket,

mert hittünk a második ének igazságában is, hittünk Csépe Imrében és hittük, hogy megteremti majd az igazi csépeimrei költészetet, a nagyot és az igazit. Csépe Imre verseit olvasva, ezek után megértjük majd a csalódást is, ami a Májusi mezőkön című kötetének olvasása közben ért bennünket.

Csépe Imre verseiben, főleg az elsőben, megtalált valamit, az élményeknek olyan körét fedezte fel, amely nálunk még érintetlen volt: a természetét. Valamennyi eddigi kritikusa úgy könyvelte el Csépét, mint a természet ihletett énekesét, amolyan bácskai pacsirtáját annak a vajdasági költészetnek. Talán nem is egészen jogtalanul és alaptalanul történt ez így. Csépe Imre annyira erre az élményre összpontosította minden figyelmét, annyira csak ebből az érzésből fakadó kedv szült benne jó verseket, hogy maga is, az olvasók is, ezt szerették meg és ezt is várták a költőtől. Mert Csépe Imre élményeiben a bácskai táj annyi szépséggé olvad, hogy lírába olvasztani szinte lehetetlenség és a tökéletes visszaadást szinte bűnnek éreznék. Mennyit emlegettük, hogy Csépe Imre nem tudott teljesen kész, befejezett verseket adni, mennyire csak költői sorai és szakaszai vannak. Akár csak a régi görög költők, ő is, töredékekben él és az a pár töredék elegendő, hogy költőnek tartsák kritikusok és olvasók egyaránt. Valóban, verseinek pár részlete maradandó kincse marad a vajdasági költészetnek, a költő arcképe pedig úgy él majd tudatunkban, mint a torzók szülője. Teljes verseiben nem tud szinte semmi maradandót adni, megmarad a közönségesség és az átlagosság fokán, de ezek a töredékek ragyognak, fénylenek és valami örök igazságot rejtenek a vajdasági róna szépségeiről. Tudatában együtt morzsolódik gyémánt és kavics és tékozló nagy gyerekként boldognak-boldogtalannak szórja kincseit, nem tartva mértéket igaz és

hamis, költői és hétköznapi kifejezésmód között. Azonban Csépe Imre nemcsak tékozló gyermek, aki boldogan ragyogtatja kincseit, hanem szertelen is. Szinte tündéri az a naívság, ahogyan egyéolvaszt és bekebelez minden vélt és igaz élményt. A szertelenség akaratos és a szertelenség könnyelmű. Amilyen hetykeséggel mondja egyik régi versében, hogy: itt vagyok megjöttem, üldözötten, rongyosan, de repedt tenyeremből csörgő barátságot hoztam (Kiáltás a kubikos gödörből), éppen olyan szenvedéllyel játszik az ujjonon felfedezett erotika Salomejával és dobálódik a Nirvanától a Mondschein szónáta elvontságával. Eppen olyan természetesnek érzi a szonett megkötöttségét és Prokretus ágát, mint leíró verseinek kényelmes medrét. Boldogan lubickol a sekélységekben és merül le a gyönyört rejtegető mélységekbe. Neki minden természetesnek tűnik: a frakk éppen úgy, mint béresek zsíros, avasszagú inge. Szinte egyszerűre képes leírni azt hogy: a cseleedsorsban a gémeskút is mélyebbre görnyed (Találkoztam a faluval) és hogy: Benned tanyáz Salomé szelleme, Ki csókkal fertőzte Judeát. Hagyj, eressz el varázsod köréből, Félek szerelmed vérszívó törétől (IV. Szonett Hozzád). Azonban ez a változatosság nem sokoldalúság is. Inkább Csépe Imre költői természetének a fokmérője minden ilyen kalandja ismeretlen és titokzatos élményhatásaikkal. Sinka István éppen úgy megvette ebben a kisiklásban a maga részét, mint Poe Hollója. Érezzük e kisiklást anyja szép arcképe után:

*Vadvirágos kedvű hetyke lány volt,
Ki végigdráncsította a nyári mezőket,
Vasárnap a nagykosmába táncolt
Ujjain számította a délceg szeretőket.*

*Százszorszép Etuska lelkeknök hívták,
Ha virágos korszóval a kútra indult,
Legények egy mosolyárt harcuk vívták,
Míg apám utána nem fordult.*

(A n y d m)

a III. Szonett nőalakjában?

*A szívek vámpírja vagy, Édes,
Kisértet-járó, holdatlan éjszakán.
Fenylik a szemed, ajkad veres
S berepülsz szobám nyitott ajtaján*

Nemcsak a talaj csúszott ki a lába alól, nemcsak az hagyta el, ami eddigi életének a szerves és összetevő része volt, hanem kibillent költészetének egyensúlya is. A költészet rendszer is. Az oda nem való éppen úgy kibillenti helyzetéből, mintahogy a mennyiségtanban is egy előjel felcserélése a végső eredmény megtalálását akadályozza meg Szertelenségében költészetét rombolta szét, olyan mint egy vulkán: a belső erő az eurpciókor magát a vulkánt is szétveti. Azonban ez az erő egyéniségében volt meg és nem költészetében. Nem a Berzsenyi ereje volt, akinek minden szava mázsás súly is, hanem az óriásé, aki tollakkal játszik. Gyöngéd természet az övé és kínlódni, szenvedni akar, szöges övet csatol derekára és várja a csinált fájdalom és mesterséges keserv megjelentét. Innen ez az öngyöttrő hang ez a pózolás a kötet utolsó verseiben. A tér pedig, amelyben szavalja ezeket a verseket légüres tér. A közönség, amely szívesen hallgatná ezeket a Salome-ihlette verseket társadalmunkból kivészett már. Kirúgta maga alól igazi talaját és nincs, egyszerűen nem létezik az a másik, ahová le szeretné tenni a lábát. A magyar polgárság igazi lírája nem ilyen; Babits és Tóth Árpád már elzengték annak az énekeit, ez a hang átléptélt és átvett, ez az érzés hamis és álérzés. Nem hiszem, hogy a jövő olyan társadalmat rejteget méhében, amely ezt a költészetet a magáénak vallaná.

A természetből Salomeig és Auróráig ível költészete. Ez legalább is fejlődésének az iránya. A konkrétumtól az elvont felé. Ki akar menekülni a sárból és az éthert keresi, és éppen ez a keresés tartja vissza, hogy igazi lényét kibontakoztassa. Ugyanakkor pedig még iga-

zi, természetéhez álló verseiben is érezzük a modort. Egyszer le lehet írni ezt a pár sort:

*A szeltd, kék égt mezőkön
Bíborpalástját leterítette a nap,
Fáradtan ledült rá pihenni,
Kívánva a tájnak édes álmokat.*

(Hozzád vágyom)

de ugyanígy, ugyanilyen módszerrel nem egy, hanem tíz verset megírni már modorosság, éppen olyan, mint az egyszer jólsikerült viccet megismételni újra és újra. Ami az első hallásra eredetinek tűnik és nagyszerűnek, tizedszer elmondva már hétköznapivá válik és elveszíti minden varázsát. És Csépe Imre, éppen a legjobb verseiben alkalmazta ugyanazt a fogást állandóan. Csak kétszólamú a kánonja. Vagy

a tájat énekli meg és kapjuk a már megszokott és nagyon jellemzőnek érzett Csépe stílust, vagy elvontságokat dalol és az absztrakt modorosság minden hétköznapiságával ajándékoz meg bennünket. Az átlagversek tömegében pedig egyedül és árván, szinte idegenül áll Csépe Imre igazi énje, az, amelyik az Alföldi siralmak igaz sorait élte át (sajnos legjobb verse például nincsen a kötetben). Csépe a falu és az absztraktum között lebegett és az utóbbit választotta. Aggódva és féltően kísérjük további fejlődésében és bízunk benne, hogy megtalálja majd igazi talaját, amely semmi esetre sem a Holdfény szonáta, hanem a vajdasági magyarság élete lesz.

Bori Imre

Elítéltek

Sinkó Ervin drámája a szabadkai Népszínház színpadán

Igazi nagy dráma nem minden évtizedben születik. Néha nemzedékek távoznak el anélkül, hogy az irodalomnak ebben a műfajában olyan művet alkotnának, amely nemcsak nevüket, hanem koruk nagy eseményeit és élményeit megörökítené. Igaz, nagy korok szülnek nagy embereket, hogy legyen valaki, aki az idő nagyságát művészi erővel megragadja és a jövőbe vetítse. Talán azért olyan fehér holló az igazi nagy dráma, mert nem minden emberöltő váltása hoz magával időben is nagy korszakot?! Ehhez több kell. Egy egész társadalom korfordulója, hogy igazán nagy élményekkel találkozassanak az emberek.

És ha az alkotók születése is a korrall, a nagy idő eljövételével egybeesik, akkor születnek a halhatatlan alkotások.

Ezt mondja nekünk az irodalomtörténet is.

Itt van a mi jelenünk. Kortársként mondhatjuk, hogy nagy időket élünk és türelmetlenül várjuk az alkotókat, hogy művészi formába öntsék mindazt, ami körülöttünk és velünk történik. Ez a boldog türelmetlenség idézi elő bennünk azt az érzést, hogy ma nagyobb érdeklődéssel készülődik az ember a színházba is, ha eredeti bemutatóról van szó. Valahogy eseményében több ez, mint akár egy klasszikus mű vagy egy régebben ismert darab színrehozása. Titokban vagy inkább csak úgy magában vár valamit, ami a darab megszabott és szövegileg meghatározott cselekményén túlmutat. Nemcsak az előadás érdek, és nem csupán a darab köt le, hanem az a bensőséges ünnep is, amit egy hazai szerző művének színrehozatala jelent. Valóban, érdemes volt bepillantani a bemutató körüli napokban a város kultúréletébe. Megláthatta az ember, hogy a művészetnek van hatóereje és toborzó is. Mindenütt érezhető volt a várakozás, a készülődés. Általában az emberek nem azzal a megszokott arccal fogadták a bemutató hírért, mint egy másik — mondjuk — hasonló értékű darabnál, hanem egészen másképp. Ezúttal a mi alkotásunkról volt szó, arról, hogy miként állja ki a mű a próbát a színpadon.

Fokozta az érdeklődést a szerző jelenléte és drámájának témája is. Nem véletlen, hogy Sinkó Ervint úgy emlegetik, mint elsővonalbeli író. Valóban a legnevesebbek közé tartozik, művei mindkét nyelven eljutottak már az olvasóig s értékei nem ismeretlenek. Most jelentkezett először, mint színpadi szerző, nálunk magyarul a szabadkai Népszínház színpadán. Meg kell mondanunk, nem könnyű föladatra vállalkozott, amikor a művészi szemnek megfelelő távlatot még nem kapott zajgó politikai életből merítette színművének cselekményét. Sinkó Ervin, mint alkotóművész is forradalmár. Színművének előadásakor úgy éreztük, hogy forradalmár merészségével nyúlt a témához, egyik legidőszerűbb

politikai témához, amely minket érint s amelynek mi is e történelmi időkben kortársai vagyunk. A harcos író állít a színpadra néhány embert, akiket Moszkva gyalázatos eszközeiben nem válogató ellenforradalmi politikája árulásra ítelt. „Elítéltek“ ezek mindahányan, a halál fiaik akiknek feje fölött Szergej Ivanovics, az NKVD tisztje tartja a pallózt. Vagy úgy cselekednek, ahogy Moszkva akarja s szolgálélelkel eltipornak minden szabadságjogot vagy úgy semmivé lesznek, mint Szergej Ivanovics kezében a szétmorzsoltság virág, amely hullásában az élet kialakását jelenti. A Szovjetunió imperialista elnyomásában nem egy maréknyi ember vergődik hanem egy egész ország s kénytelenül még az a huszonkétéves fiatal jugoszláv kommunista is (Perics Ivó), aki időközben hivatalból került Magyarországra s abban a hiszemben élt ott, hogy szocialisták közötti testvéri viszonyra talál. De nem, mert a Szovjetunió ellenséges érdekei nem ezt követelték, hanem a marxizmus eszméinek, a legegységesebb emberi- és szabadságjogoknak a megtagadásával árulást követelt mindenkitől, aki csak Moszkva árnyékában él. Már pedig Moszkva árnyéka az NKVD csápjaival messzire elér: a Moszkvából hazatérő negyvenéves magyar kommunistából (Turi Pál) ellenforradalmárt csinál, a huszonnégyéves volt diáklányból, akit az öntudatos harc pártfunkcionáriussá nevelt egy kiábrándult és meghasonlott lelket, aki számára nem marad más hátra, mint elfordulni mindattól, amit és akit valaha szeretett és új utat keresni; és kiket nevelt a maga háttvédjének ez az információs politika? Bokázó alázatossággal tisztelő új „kommunistákat“, akik tegnap még horthysta katonatisztek, titkos tanácsos özevényei, névtelen úriemberek és szerencsétlen, kizsákmányolt kispolgárok voltak, de nekik az is „jól jött“, amit Rákosi adott mert tápot sejtetett a reményhez: hisz „mindez úgysem tarthat soká“... De a legnagyobb pálfordulást ez a terror Turi Pál hazatért magyar kommunistában idézte elő, aki annyira elvetemedett, hogy az NKVD parancsára ártatlan embereket kivégeztessen, megtagadja a jugoszláv kommunistához fűződő barátságát, eltapossa tanítványát és szerelmét, a fiatal Bori Máriát és amikor az NKVD jóvoltából ő is kutyaszorítóba kerül a szájába lő, hogy ne kelljen tovább várakoznia a számára előkészített golyóra.

Ennek a darabnak nyomásztó levegőjében és sötét hangulatában a Rajk-per előtti napokban kinek a jelenléte nyújtott emberséget és hitet, a megrendültekbe, hogy ha Budapesten nincs is, de nem messze Budapesttől, Jugoszláviában van szocialista szabadság és van hitet adó emberség is? Perics Ivó fiatal jugoszláv kommunista alakja ez az egyetlen fákllya a nagy sötétségben, aki hívőknek és hitetleneknek egyaránt megmutatja az utat, hogy merre van a szocialisták szabad hazája. Ezt a fényt a moszkvai sötétségben csak egyetlen egy ember látja meg, a fiatal Mária, aki tud hinni mert emberien érez és aki mer érezni, mert minden fenyegetés ellenére is többre becsüli a halállal övezett szabadságot, mint a szép szavakkal békésnek ígért szolgáló áruló életet Mária ki is mondja: „ott van az igazság és ott van a szabadság, ahová Ívó tartozik — Tito Jugoszláviájában!“... De hiába mondja ezt és hiába vágyakozik el Budapest kibírhatatlan környezetéből, tovább kell szenvednie és viselnie a rá kimért sorsot, mert a Szevjetunió úgy akarja.

A dráma szerkezeti fölépítésében ez a cselekmény főbb jeleneteiben lenyűgözően érvényesült. A drámai sűrítés scenikai egységét és gördülékenységét leginkább a második fölvonásban kaptuk, mert az exozicció kissé hosszúra nyúlt s pár jelenettel később bontakozott ki, mint

ahogy azt a játék menete az alakrajzok határozottabb fölmutatásával megkövetelné. A cselekmény magva, amelyen keresztül a darab eszmeiségének is érvényre kell jutnia, Turi Pál—Bori Mária—Perics Ívó eszmei és érzelmi barátsága. Szövegben — a második fölvonásban ez kifejeződésre is jut, de magában a cselekményben nem érezzük teljes jelenvalóságát. Részben innen van az is, hogy Turi Pál alakja annyira összetett és annyira sokrétű, hogy a szereplő nem is tudhatta teljes egészében kibogozni.

A szöveggönyv olvasásakor — főleg a nagy dialógusokban — az ember szinte rádöbben: milyen nagy drámai mag rejlik ebben a cselekményben, amit a szerző helyenként egészen mesteri módon elénk hozott (olykor a láthatatlan szöveget is kiérezzük belőle s gondolatban utána írjuk a képzelt szavakat, mondatokat), utána meg fölindulva több történést várunk a monológizálás helyett. Én nem azt mondanám, hogy Sinkó elvétette vagy kifutottak kezéből a szálak s azokat igyekezett volna a kezek zárójelenetekkel összehozni, inkább azt: az „Elítéltek“ mondani valójához mértén ez a cselekmény szűknek bizonyul; Perics Ívó forradalmi alakja nem járja végig útját képzeletünk egén; Turi Pál az adott helyzetekben csak részben tud igazi arcával megmutatkozni, nem eléggé élő alak, inkább egy nyomorult politikai helyzet tolmácsolója, aki elmondja azt, amit élt vagy amit élnie kellene. Mária (kétségtelen, hogy a drámának legsikerültebben megformált alakja) szoborszerű, őszinte vallomás vagy elszánt harc helyett sokszor szónokol. Szergej Ivánovicsot és az Idősebb Nőt kivéve nagyrészt a többiekéről is (Miklós, özvegy Balászné), mindez elmondható.

Gazdag cselekményű darabbal könnyű a rendezőnek a dolga, ilyenkor viszont nehezebb, de a föladat előtte áll és Pataki László erre a föladatára komolyan vállalkozott. Régóta nem volt ilyen anyag a kezében, amikor ugyanolyan merészen kellett a szöveggönyvhöz nyulnia, mint amilyen merészen a szerző vette kezébe a tollat. A színpadon látuk, hogy munkáját alapos darabelemzés előzte meg s helyenként annyira eredetinek bizonyult, hogy szakított is a régi formákkal. Bár mindvégig megtartotta volna ezt! Képszerűsítésében voltak ugyan túlzások is (Ívó letartóztatása, Turi és Anna Andrejevna jelenetének leegyszerűsített megoldása a másik véglet). ezek arra vallanak, hogy új megoldási formákat keresett, másutt viszont (a párt ülésének beállítását) megállapodott a szokványos rendezői eljárások használatával. Patakit úgy ismerjük, mint aki érdemes szöveggönyv alapján művészi emócióval dolgozik. Igaz, néha szabadjárá engedí képzeletét, még azokkal a követelményekkel is szakít, amelyeket a szerző állít elébe a cselekménnyel vagy sajátos alakrajzaival, de azt is meg kell mondanunk, hogy ő, mint rendező ilyenkor nem vesz el és nem hallgat el semmit az alkotásból, hanem a mű mélyére hatol s olyan értékeket hoz föl, amelyek a szerzőben is az alkotás hevében, hangulatában pillanatnyi megérzések vagy meglátások voltak. Sinkó darabja nem egy ilyen mozzanatot rejteget s néha meglepődve láttuk, hogy Pataki milyen mesteri kézzel rátalált ezekre a röppenő hangulatokra. Annál érthetlenebbnek tűnt, hogy az egész drámának magas alaphangot adott s ezt e mértékvesztés után a harmadik fölvonásban már csak fölfokozott harsogás követhette. A magas hang legalább annyi hangsúlyt elnyel, mint a monotonia; kár volt ezt nem szem előtt tartani még akkor is, amikor a cselekmény látszólag a kitörések egész sorozatából áll. Pataki jól tudja, hogy a drámában mit jelent az alig hallható szöveg, a gesztus a sóhaj, az elfojtott hang, a halk sikoly vagy a tompa fölmordulás (Sánthának épp ez a legfőbb éré-

nye, tud halkan játszani), — miért engedte akkor szabadjára a két főszereplőt, hisz a második és a harmadik fölvonás nagy jelenetei olyan lehetőségeket tartalmaznak, amelyeket — ahogy maga a szerző is mondta — ezideig senki ki nem használt. Nem vigasztalásul, hanem az elismerés hangján mondjuk mégis: Pataki közel járt a drámai mélységekhez, csak még jobban meg kellett volna közelítenie. A darab gordiuszi csomója Turi Pál alakja: ha ezt meg tudja oldani a szerző s utána a rendező instrukciója alapján az alakító művész, egészen nagy drámai mű emelkedik ki előttünk. Ha itt Sinkót festőművészhez hasonlítom, akkor néhány erőteljes ecsetvonással hozta elénk ezt a tragikus alakot. Ezekben a vonásokban vannak határozott és határozatlan árnyalatok épp úgy, mint magában Turi Pál egyéniségében is az emberség és az embertelenség árnyalatai. Hol van e kettő között a határ? Hol szövődik egybe, hol válik szét s miben, mennyiben lesz úrrá az embertelenség az emberségen? A szerző elindította Turi Pált, de nem tárta föl már az expozicióban teljes egyéniségét, mert az magában a cselekményben bontakozik ki, csakhogy a cselekmény egyrésze nem a színen, hanem a színpalak mögött játszódik, Turinak egyik jelenetből a másikba magával kell hozni a vergődés változatait minden szörnységével és gyalázatával, hogy végül is a halálba rohanjon. Így, amit a szerző a közönségre bíz, nem biztos hogy eljut és elhat a közönségig, ha a rendező nem áll kettőjük közé közvetítőnek. Amennyi szépséget és mélységet elért Pataki Bori Mária alakjának megfogalmazásában, annyival maradt adós Turi Pál és Perics Ívó, a két ellentétes egyéniség kidolgozásában. Egyik esetben a leegyszerűsítés, a másik esetben a lírai elem túltengése takarta el a néző elől azt az igazi arcot, akit valójában látni akart a deszkákon a legforróbb jelenetek kellős közepén. Szergej Ivanovics, Bori Miklós özvegy Balázné, Anna Andrejevna és a többiek már jóval hitelesebbek, rajtuk érezzük Pataki kezét is és jellemrajzokban ideológiai értelmű és művészi megsejtéseit. Nem sok embert mozgatott a színpadon s mégis, sokszor teljesen be tudta tölteni az ürességtől tátongó szobákat. Nagyon nehéz barátságatlan, zord környezetet vonzóvá tenni és a pattanásig feszült érdeklődés középpontjába állítani. Ez sikerült Patakinak és ez az, amit legnagyobb elismerésként rendezői munkájáról mondhatunk.

Mindaz, amit a szerző alkotott és a szöveg nyomán a rendező velünk együtt, párhuzamosan vagy épp homlokegyenest ellenkezően elgondolt, a Népszínház kiemelkedő drámai erőinek tolmácsolásában került elénk. A színlap e részből biztató volt; sokat vártunk s megvalljuk részben többet kaptunk, részben jóval kevesebbet. Szigorú a mérték, amelyent a dráma műfaja és eszmei tartalma megkövetel. Nem lehet pusztá jelzőkkel egy-egy teljesítmény mellett elsietni csupán azért, hogy zsurnalisztaként kultüreseménynek regisztráljuk. Többről van szó és jelentőség-teljesebb dologról. Ha jól meggondoljuk: szellemi életünkre, színházi életünkre is kihát. Jó volt próbakőnek, alkotó és alakító művészek próbálták ki rajta erejüket a m á b a n, nem azzal, hogy klasszikus jambusokat szépen skandálnak s ajkukon zeng a költő ritmusa, nyelvezetének muzsikája, hanem azzal, hogy megmutatják és megszólaltatják az embert az embertelenségben.

K i s s Júlia már esztendőök óta járja ezeket a deszkákat, de olyan szerepben még soha nem juthatott szóhoz, ahol föltárhatta volna előttünk, őszintén, minden befízlázott séma vagy ellesett modorosság nélkül művészi képességeit. Most elkövetkezett az alkalom. Nagy szerep, drámai

alak: csaknem főszereplője a darabnak. Nem valami leegyszerűsített figura és nem is politikai képlet, hanem éppen az hogy harcra leány, aki a harcban, az áthatatos harcban emberré nőtt és kitörésében majd olyan kép lehet és lehetett, amilyennek Delacroix látta a nőket a barrikádokon. Kiss Júlia emberien játszott, alakja kimagasodott a sötét szürkeségből, szeme, tekintete, arca mind-mind arról beszélt nekünk, ami benne dül. Csak hangjával nem tudta ezt a remek némajátékot megfelelő mértékkel követni. Időelőtt kitört. A düh a panasz, a szenvedély, a fájdalom, a kétségbeesés sokszor egyetlen híron pendült, amit úgy hívnak, hogy dörgelem vagy még kevesebb színnel és tartalommal: kiabálás. Finom művészi megérzés kell ahhoz, hogy a nagy drámai feszültségek nehéz pillanataiban érezhetően különválasszuk a nüanszbeli érzés- és hangulatkülönbségeket és mindeniknek megfelelő helyen megfelelő formát adjunk. Ez kiforrottabb és sokkal gyakorlottabb művészeknek is kemény dió, sokszor olyannyira kemény, hogy a foguk is beletörnek. Kiss Júlia itt számára még ismeretlen területekre érkezett s milyen nagy örömmel láttuk, hogy mégis — például a második fölvonás nagy jelenetében — milyen szépen futott végig ezen a skálán. De azt már nem igen tudta elhíttetni velünk, hogy első nagy szerelme voltaképpen Turi Pál volt, és eszményképe is, akitől az eszmei kiábrándultság szakította el és a szocialista eszméhez való hűség vitte olyannyira közel Perics Ivóhoz, hogy a régi szerelem helyett egy új szerelem ébredt és föltárult előtte a fejlődés egyetlen, igazi útja. Ezt kellett volna Kiss Juliának erőteljesebben megjátszania, hogy vele együtt éljük éjjel-nappal azokat a küzdelmeket, amelyeket Ivó meggyilkoltatása után egészen magára hagyatva vív. Mária hite és meggyőződése mégis győzedelmeskedni tudott. Eltaszította magától Turi Pált (ez jelentette annak halálát), aki Budapest fekete utcáiból már az egész világot sötétnek látja és az ő szájából halljuk Jugoszlávia második forradalmának nagy igazságát akkor, amikor az összeomlásból újjáéled és megtalálva a jövőbe vezető utat felénk tekint: „Nem igaz a sötét... Ivó azt mondta, hogy minden olyan világos...” Kiss Júlia igazán átélte amit mondott: ezt hozta ki a legszebben.

Szabó István már kiépítette a maga sajátos játéktípusát s nem egyszer láttuk nagyobb szerepek játékának színpadravitelek, hogy termékeny képzeletében merész vállalkozási szellem is van újat eredetit hozni. A rendezőt is ezek az erények indíthatták arra, hogy Szabó Istvánnak adja a dráma legnehezebb szerepét. Az alakítóművész teljes sikerének elmaradását a fennebb említett fogyatékoságok már eleve indokoltá tették, de Szabó Istvánnak Turi Pál kettős életéből mégis sokkal többet kellett volna kihoznia és el is érthette volna, ha a dráma sorai között is olvas és nem csupán a szöveg verbális értelmezésére szorítkozik. Mi Turi Pált nem ilyennek képzeltük, hanem olyannak, aki a legsúlyosabb megrázkódtatásokat nemcsak tolmácsolja, de átéli is. Panasz, jajszava nem szabad, hogy nevetést váltson ki a közönségből de együttérzést se, hanem ítéletet. Mi elítéljük őt, mert vesztébe rohan s ebben a zuhanásában árulóvá, embertelenné válik. Hiába is támad föl aztán már benne a kérdés: „Mit tettem én?...”, amikor elfordult Ivótól és odáig süllyedt, hogy Máriát is eltaszítja magától, eltaszította az életet is. Az elviselhetetlen kinokat megszüntető golyó akár előbb akár később — jöhet. Föl sem lehet itt sorolni az emberi érzések skáláját, amely e két véglet között áll, de nem is sorolhatjuk el, mert Szabó István nem vitte végig rajta Turi Pálját, hanem megjátszotta nekik az érzelmek eredőjéből megszületett állapotot s ennél fogva nem egy nézőben nyitott kérdés maradt: „mi volt az, ami Turi Pált a pusztulás ilyen sötét szakadé-

kába sodorta?“ Szabó Istvánnál is azt kifogásoljuk legjobban, amit Kiss Júliánál: magas hangon kezdte nagy jeleneteit s amikor a katharsis tetőfokára ért az előbb kimondott legmagasabb hangon már csak épp közölni tudta velünk, hogy számára egyetlen megtisztulás a halál. Kevesebb dinamikával, több érzéssel és főleg több szövegekőzti játékkal elmondhatta volna mindazt, amit átéltek és átélnek az informbírós Magyarországon az elítéltek.

Az árulásoknak, a halálos ellenforradalmi játékoknak e bűnös környezetében az igazi forradalmi eszme megtestesítője Perics Ivó, a huszonnégyes jugoszláv kommunista. Ha bele is csöppent, kívülről nézi ezt a sötét világot, s ha össze is omlik előtte a Szovjetunió legendás nagysága, ha szerte is foszlik a magyar kommunistákba vetett hite, ebből a halálgyűrűből mégis látja a tenyt, amely a határon túlról, hazája felől feléje árad. Keménykötésű, harcoss forradalmár, nemcsak ahogy a darabból érezzük, hanem ahogy a valóságban ismerjük őket. Jól mondja Sinkó: a jugoszláv kommunistában van líraiság — mint ahogy minden nép szíve mélyén lírai lélek húzódik meg — de ez a líraiság soha nem múpátosszal buggyan ki belőle, hanem a szenvedély természetes hangján. Így Perics Ivóból is, jöllehet a rendező másképp látta és Szilágyi László is más vérmérséklettel és egészen más észjárással fogta fel. A jó maszkhöz az első fölvonásban egészen jó játék simult. Annyival nagyobb volt művészi élményünk öröme, hogy Szilágyi igen nehéz föladatait modorosság nélkül oldotta meg, csak meg a természetes emberi hanggal van baj. Ahol a szerző szóképeket használ, költői eszközökhöz nyul, hogy szavakban kifejezésre juttassa a végbemenő események nagyságát és rendkívüliségét — Szilágyi szaval. Emelt hangon, patétikus gesztusokkal, költői elragadtatással szárnyal, holott a forradalmárban nem mindig — s főleg a jelen esetben — nem olyan a tűz, ahogy az Szilágyi lelkében gyulladt ki. A költő a művészi eszközök hatóerejére épít, a forradalmár az emberi érzelmek spontán kirobbanására. Igaz, hogy itt Sinkó maga is segítségül hívta a költészetet, hisz Ivó egy-egy tirádája nem más, mint vers prózában, (ezt ragadta meg a rendező s ezt érvényesítette a színész), de mi a drámai cselekmény nyomán járunk a megmutatott darab életben s ott keressük Ivó hiteles alakját. A második fölvonás indokolt vagy indokolatlan kétségbeesése ugyanide vezethető vissza, és a búcsú nagy jelenetének hangulata is. Úgy gondolom, ha Szilágyi a mi társadalmi jelenvalóságunkból keresett volna magának mintaképet, akkor még közelebb került volna Perics Ivó alakjának életos tolmácsolásához.

Nem tudom, a figura megformálásáról vagy a színészi alakításról beszéljek előbb. Sinkó nehéz föladat elé állít, mert ebben mindkettő eredetien művészi alkotott. Az „Elítéltek“-ben van egy tiszt, aki a fölsőbb hatalom képviselőjében megtestesíti azt, akit képvisel. Ahol ő jelen van, jelen van a Szovjetunió a maga parancsuralmával, körmönfonságával és minden förtelmével. Szergej Ivanovics az NKVD tisztje, a nagy orosz eszme hordozója és Sztalin parancsának föltétel nélküli végrehajtója; a nagy gépezet egy fontos rúgója, egy központi erő, akiben összefutnak a szálak. S á n t h a Sándor föltétlen tehetséges alakításának köszönhetjük, hogy ebből az igen összetett alakból nem papírmásé figurát adott. Szergej Ivanovics orosz ember volt, hús-vér alak, akinek cselekedete a színpadon a valóság tükörképét adja. Ilyen megállapodott, egységes, sima játéktípus kellett ahhoz, hogy szavai ne keringjenek visszhangtalanul a levegőben, hanem a drámán keresztül megtalálják az utat a közönségig. Szergej nem egy személy itt, hanem egy egész ország, akinek nevében és küldetésében mindent eltapos. Könnyed játékossága és közvet-

lensége az álarc, amely mögött az NKVD monstuma áll, cselekszik és nem válogat az eszközökben. A terület meglehetősen sok lehetőséget nyújt ennél fogva lehetőséget a túlzásokra is. De itt túlzásokról nem beszélhetünk, noha a mértéktartás vonalát sem lehet határozottan meghúzni. A szerzői élményanyagot a rendezői koncepció alapján Sántha élő és ható játékra bontotta. Egy mosolya, kacaja vagy kézlegyintése sokszor többet jelentett, mint az utána következő szavak, amelyeket csak épp azért mondott, hogy mondjon valamit. Ha Sántha nem így fogja föl, a dráma legfontosabb eszmei mozzanata marad kiaknázatlanul. Csak az ő kivétele s tehetsége jeleníthette meg ennyire reálisan a drámai cselekmény egyik legfontosabb személyét.

A daraból még egy orosz arc néz felénk. Anna Andrejevna negyvenév körüli moszkvai asszony arca. Nem nagy szerep, de jelentősége helyes fölfogásban annyi, mint a többié. Juhász Anna játéka erre a szintre emelte. Benne volt az alakban az, amit a szerző is Anna Andrejevna-val mondani akart: az idegenség. Számára az a környezet, ahová Turi Pál hívta egy egészen más világ távoli ismeretlen és elviselhetetlen. Látszólag elviseli, mert házasságban erre kényszeríti, de nem férjéért Turi Pálért teszi, hanem ugyanazért a küldetésért, amelyért Szergej Ivanovics Budapestre került. Juhász Anna ezt egy pillanatig sem tévesztette szem elől. Együtt játszott partnerével s ezért természetes, hogy mértéke ott tört meg, ahol Turié is. Hévben és hangban partnerét követte, úgy, mint aki nem akar mögötte lemaradni. Erről Juhász Anna már nem tehetett, s maszkja jobb lett volna, ha negyvenen innen van s nem negyvenen túl.

A központi cselekménybe még három alak áll be (s utána persze a többiek) társadalmi háttérnek. A drámában a legkisebb szerep is fontos, nincs jelentéktelen föladat, amelynek megoldása megelégedhetne a pusztá dekórummal. Shakespeare a III. Richárdban több mint száz személyt mozgat s mindenik emberi arca fontos, itt nincsen több húsz szereplőnél: az előbbi hangsúly hatványozottan érvényes. A három alak, akikről szoltunk: Bori Miklós, a volt horthysta katonatiszt, Mária bátyja, özvegy Balázné, a titkos tanácsos volt felesége és az Idősebb nő, aki a jelen esetben a pesti kispolgárt testesíti meg. Nem kétséges, hogy igen nehéz föladat különböző típusok játékát a dráma alaphangjával és hangulatával egybehangolni úgy, hogy a típus mégis típus maradjon, de ha a rendező teljességre törekszik akkor ezt a követelményt sem szabad szem elől tévesztenie. Godányi Zoltán Bori Miklósa olyan bokázó, romlott úrifüü, amelyenre Horthy rendi-Magyarországa épült. Nyegle kretén, aki nem csak az undort hanem egyben a gyűlöletet is kiváltja a nézőből. Ám a dráma a groteskségben is drámai hangot követel s ha ezt átlépi a színész, nem azt adja, amit várnak tőle, mert a többitől egészen elüt. Úgy éreztük, hogy Godányi ezt a szigorú követelményt nem mindig tartotta szemelőtt, mert magával ragadta a játék, s olykor egészen idegen hangulattal (a satírikus vígjáték hangulatára gondolunk) belejátszott partnerének az egészen más szövegébe. Hasonló elvéléseket kell megállapítanunk Raczkó Ilonka széles gesztusaiban és teátrális beállítottságában. Ő szintén a vígjátékelemet engedte szabadjára s éppen ezért nem tudott olyan szuggesztíven hatni, mint ahogy azt a darab ebben a szerepben megkövetelte volna. Balázs Janka Idősebb nője közülök a leghitelesebb. Egyszerűen játszott egy olyan szürke embert, amilyennel a pesti bérpaloták vannak tele.

A fölszabadulás óta már láttunk a Népszínház színpadán egynehány eredeti bemutatót s mindig megértő lelkesedéssel ünnepeltük, mert az öröm és a taps magunknak is szólt. Sinkó Ervin drámája nemcsak értékben, de jelentőségében is több volt minden eddiginél. Témája a mi korunk s benne a mi második forradalmunk. Alkotói műve a legnehezebb műfajban erőteljes lépés a mai valóság megragadása felé, de ennél jóval több is (ha az első pillanatban mondjuk kevesebbnek is tűnik), mert az eszmei tartalom olyan hangsúlyt nyert benne, amilyennel el- eddig a mai színpadunkon nem igen találkoztunk. A nagyobb időbeni távlatot pótolja a forradalmi tűz, a formai tökélyt a bátor útkeresés, — többit a várakozóknak megadja benne Sinkó költőien szép nyelvezete.

L é v a y Endre

KOMUNIST. A lap idei évfolyamának utolsó évnegyedi száma csaknem teljes egészében a Párt VI. Kongresszusának anyagával foglalkozik. A bevezetőben közli a Jugoszlávia Kommunista Szövetségének szerepéről és feladatairól szóló kongresszusi határozatot. A VI. Kongresszus további anyagát illetően a folyóirat legnagyobb terjedelmű közleménye Tito marsall kongresszusi beszámolója „Jugoszlávia kommunistáinak harca a szocialista demokráciáért“ címmel. Ez a közlemény kortörténeti dokumentum, annál is inkább, mert a Kongresszus óta az első teljes és hiteles szövege a történelmi jelentőségű ülésen elhangzott beszámolóknak. — Alekszandar Rankovics a KPJ új statutumára vonatkozó javaslatot adja és a Párt némely szervezeti kérdésével foglalkozik. — Edvárd Kardely a külpolitikai problémákról szóló kongresszusi referátumát tette közzé, Boris Kidrics pedig a gazdasági problémákkal foglalkozik. A kongresszusi anyag záradékaul Jugoszlávia Kommunista Szövetségének Statutuma jelent meg. — Ebben a hármas számban egy igen jelentős közleménnyel is találkozunk. A folyóirat szerkesztősége ebben a számadásban fölméri a „Komunist“ eddigi munkájának jelentőségét a marxista- és a társadalomtudomány területén, idézi azokat a jelentős társadalmi, gazdasági és politikai fejleményeket, amelyek a szocialista országépítés e forradalmi szakaszában — a két kongresszus közötti időszakban — jelentkeztek és igen hatékonyan befolyásolták, hozzájárultak szocialista demokráciánk kiépítéséhez. Minél beljebb haladunk ebben a munká-

ban s minél közelebb kerülünk az egyes kérdések vizsgálatához és megoldásához, annál szükségesebbé válik mindeme kérdések gyakorlati föltevése és megvitatása. Ezért a pártorgánium szerkesztősége úgy határozott, hogy a „Komunist“ a jövőben is rendszeresen megjelenik s munkája annyiban módosul, hogy a fenti szempontokat figyelembevéve kiszélesíti munkatáborát és 1953 januárjától kezdve havonta jelenik meg. Ez a szerkesztőségi közlemény egyben fölhívás is mindazokhoz a dolgozókhöz, akik társadalomtudománnyal foglalkoznak, hogy közreműködésükkel segítsék elő a folyóirat munkáját.

KNJIŽEVNOST. A beográdi irodalmi folyóirat novemberi száma vajdasági vonatkozású tanulmányt közöl Bosko Petrovics tollából. A neves esszéíró Konyovics Milán egy kisebb kiállítása alkalmából írta ezt a komoly elmélyülésről tanuskodó tanulmányt s Konyovics művészete kapcsán behatóan foglalkozik a modern festőművészet kifejezési formájának asszimilációjával. Hosszú idő után ez az első nagyobb lélegzetű írásmű, amely tartományunk legnagyobb festőművészenek értékeivel foglalkozik. Ez is egy bizonyosság a sok közül, hogy hazánk művészi figyelői minden igazi értéket számontartanak. Ottó Bihalyi-Merin itt is leköszölte „Zola vagy Cézanne“ című tanulmányát, amely lapunk előbbi számában jelent meg. — A szépirodalmi rovatban egész csokor verssel, elbeszéléssel találkozunk. Verseket tettek közzé: Mira Aleckovics, Bozsidar Kovacevics, Nikola Drenovac, — szépprózát pedig Dusanka Radak és

Riszto Ratkovics. — Külön figyelmet érdemel ezuttal is Ante Cetineo közreadott műfordítása. A mai portugál lírikusok közül Léo Iva hat versét fordította le szerb nyelvre a költő személyes hozzájárulásával. Érdekes új és friss költői hang, előttünk eléggé ismeretlen, mert ezekkel ritkán találkozunk. — Még egy irodalmi tanulmány tart hat számot érdeklődésre. Szlavkó Leovac Ivo Andriccsal, az elbeszélővel foglalkozik külön kiértékelve azt a tematikai gazdagságot, amit a neves regényíró Bosznia sajátos világának foltárásában adott. — A szemle rovatban a legújabb irodalmi események beszámolóját kapjuk Zóla regényírói hagyatékáról, Ledó Ivó portugál lírikusról, Gyura Jaksics irodalmi levelezéséről (a „Proszveta“ könyvkiadó anyagi áldozatokat nem kímélő vállalkozása ez), végül rövid recenziókat kap az olvasó a modern amerikai irodalom néhány újabbán megjelent művéről.

LETOPIS. Valóban egyetlen irodalmi folyóiratunk, amely a legnagyobb nehézségek ellenére is mindig időben jelenik meg, számon tartva szellemi életünk jelesebb eseményeit. Irodalmi folyóirataink téli számai közül ez már a harmadik, amelyben Ottó Bihályi-Merin írásával találkozunk. Írói remeszencenciák, „Szivárvány az idő partjai fölött“; emlékekkel és elmélkedésekkel telített írás, melyet önéletrajz-részletnek is lehetne nevezni. — Velyko Petrovics soha — egy pillanatra sem — marad el a vajdaságtól s nem szünik meg vajdaságinak lenni. A „Letopis“ ebben a számában négy versét közli, — legutóbbi költeményeit. — Verseket jelentkeznek még: Nikola Drenováč, Miodrag Milosevics, Dusan-ka Radak pedig prózai írásával lépett a decemberi szám munkatársai közé. Még két prózát találunk Mirkó Vujacsics és Bozsídár Kovacsévics tollából. Szl. A. Jovánovics Mark Twain tanulmánya szintén irodalmi érdeklődésre számíthat.

— A szemle rovatban a könyvpiac újabb termékeiről, a „Slobodna Vojvodina“ tízéves munkájáról, irodalomtörténeti művekről kapunk tájékoztatót.

STRAŽILOVO. — Újévi kettős szám, — immár a 7—8-ik, amelyet nemcsak a szerkesztőség, de az olvasók is a fejlődés jelentős eredményének könyvelnek el. Egy irodalmi, művészeti és kritikai szemle, amely a saját erejéből tartja fenn magát és hónapról-hónapra gazdagodik terebélyesedik. Mindjárt az első oldalon Vladimir Licsina tanulmányvázlata a művészet filozófiájáról ad értékes megfigyeléseket. Kiérezni belőlük szocialista esztétikánk készülő tanulmányának körvonalait. — A lap szerkesztőségének érdeme, hogy ennyi idő után kézbe vette Vaszilyevics Zsárkó irodalmi hagyatékát s abból négy eddig még sehol meg nem jelent költeményt tett közzé. — Lapszemlénkben már említettük, hogy Csiplics Bogdán lapjának külön értéke — és irodalomtörténeti és mozgalmi jelentősége is —, hogy behatóan foglalkozik Vajdaság nemzetiségeinek irodalmával. Az újévi kettős szám a vajdasági román irodalom ismertetésének ad igen nagy teret. A. G. általános — kissé szűkreszabott ismertetőt közöl a románok szellemi, irodalmi és művészeti törekvéseiről és beszámol a „LUMINA“ című román irodalmi folyóirat legutóbbi számairól. Ebből az ismertetőből megtudjuk, hogy a mai román irodalmi törekvések élén Radu Flora, Jon Balan, Avramescu Mihail áll. E szépirodalomból szemléltető számokat is kapunk. Jon Balan négy versét (V. Safarevics fordításában) és Radu Flora elbeszélését „Mesgyék“ címmel. — Még egy fiatal tehetség fölkarolásáról tesz tanubizonyosságot a „Stražilovo“. Milán Tutorov, a szuboticei Horvát Népszínház rendezője lírával is foglalkozik. Itt három versével ismerkedünk meg. Strófiából érezzük hogy költészet árad. — Ljubomir Iván-

csevics a „Vajdasági falvak tudományos kutatása“ címmel olyan kérdést vet föl, amelynek visszhangjára már régóta vártunk. Ha egy cikk hatásáról előremutató bírálatba lehet bocsátkozni s kitapogatni azt, hogy mely téma adhat anyagot és tápot az elkövetkezendő monográfikusok számára, akkor azt elmondhatjuk Ljubomir Ivancsevics cikkéről. Joggal és várakozással. — Egy-egy írással — mint többi irodalmi és művészeti sajtóorgánunk — a külföldi irodalmi életről is hírt kapunk. Miodrag Sijakovics Jean Paul Sartre „Ördög és isten“ című drámájával foglalkozik betekintést adva abba a heves harcba, amely a darab bemutatósa körül zajlik. — Predrag Perovics Bacon „Esszék“ című művéről írt kritikai beszámolót. Részletesen

foglalkozik a lap a vajdasági színházi élet legújabb eseményeivel: a noviszádi Szerb Népszínház bemutatójával (Tenessy: „Staklene menažerije“), a szubotici Horvát Népszínház nemrégiben tartott eredeti bemutatójával: Polyakovics Matija „Vašange“ című népi játékkal. A lap Figyelője teljességre törekszik: számot ad a fiatalok operabemutatójáról, a zenei életről, a legújabb képzőművészeti kiállításokról, film-világunk jelentős eseményéről, Bojan Sztupica merész kezdeményezéséről, amellyel J. Kresnik regényét filmre írta, rendezte s a fő szerepét is maga a rendező játssza. Az ország minden része felől érdeklődés fordul a kiváló művész alkotása felé.

(L.)

A magyar kultúrtaács közgyűlése

A Magyar Kultúrtaács közgyűlése — ha külsőségekben nem is törekedett olyan ünnepélyességre, mint a két év előtti — mégis tartalmas volt és színvonalas, s nem a külső méltóság, hanem ez a tartalmi telítettség volt az, amely emelte és fokozta jelentőségét. Eljöttek Vajdaság minden vidékéről az egyesületi kiküldöttek — talán csak néhány nagyobb bánáti kultúrtaaközpont hiányát éreztük — eljöttek a népnevelési munkások, írók és művészek igen nagy számban, ott voltak a sorokban a munkásdelegátusok, a szövetkezetiek, a főiskolások stb.

A Kultúrtaács új szerepét talán nem értették meg rögtön mindannyian; a vitának kellett előbb kibozoznia és rá kellett mutatnia: mi az, amit közösségünk a kultúrtaacstól elvár, mi az, ami az egyesületekre hárul. Pontosan: hogy régen elmosódtak az egyesületi öncélúság és a szövetség felülről történő irányításának határai. Elmosódtak ezek a határok régen, egy cél van csak és ez: a szocialista kultúrta munka megteremtése és fejlesztése a faluban s a városban egyaránt. S ezt a szocialista kultúrtaális célkitűzést mi anyanyelvünkön, magyarul szolgáljuk. De nem zárkozunk el soha bizonyos nyelvi barrikádok mögé: azokon a kultúrtaületeken, ahol a magyarság már együtthalad vagy együtthaladhat a velünk együtt élő más népek kultúrtaozgalmaival, a szocialista kultúra megvalósítását mindenfajta hazug álromantika egyszerű félretolásával — a magunk kultúrta hagyományainak teljesértékű megbecsülése mellett — együtt valóstítjuk meg.

Az elnöki jelentés ezeket az elemeket mind magában foglalta, a vita aztán csak fokozott tartalmat adott az elgondolásnak helyi és gyakorlati példákkal illusztrálta vagy egyes tevékenységi területekről közlelről is megvilágította. Olyannyira, hogy amíg a közgyűlés elején az elnöki székből bizonyos nógatásra volt szükség a vitára — a végén már arra kellett kérni a felszólalókat, hogy az idő rövidsége miatt esetleg írásban közöljék indítványukat és újabb javaslatukat...

Farkas Nándor elnöki jelentése valóban keresztmetszete volt — nem ugyan egyedül a Tanács tevékenységének, illetve túlnyomóan nem a Tanács tevékenységének és a kultúrtaegyesületek munkájának és fogyasztékosságainak — hanem a vajdasági magyarság egész kultúrtaális életének, áramlásainak. A „felvilágosító munka“ fogalma már a beszámoló bevezetőjében megkapta a maga társadalompolitikai távlatát; ebből indul ki a jelentés és így szövi be tovább azokat a területeket, ahol e munka eredményei leginkább kívánatosak: először a munkások körében. Érdekes a beszámoló az az adata, amely leszögezi, hogy lakosságunk, magyar lakosságunk 34.8 százaléka munkás és munkás-családtag. a gyakorlatban tehát minden harmadik vajdasági magyar: munkás. Jelentős szám ez, s igen komoly feladatokat ró a városi kultúrtaegyesületekre, de minden nagyobb helység kultúrtaegyesületére is, hiszen e munkások jelentős száma

városokon kívül él; fontos irányodási szempont kell hogy legyen a körülmény minden kultúrmunkásunkra! Valljuk be, hogy ezt a szempontot eddig meglehetősen figyelmen kívül hagytuk. „A munka az ügyis megtalálja a szocialista művelődéshez vezető utat“ — talán erre gondolt mindenki. Hát könnyebben találja meg, mint a falusi lakosság, de hogy egészen helyes útra lépjen, hogy kivonja magát bizonyos jelentkező, káros befolyásoktól — sok a tennivaló még ezen a téren!

Érdekes volt a beszámolóban az a része, amely a gazdasági nevelés fontosságát hangsúlyozta ki a munkásság további fejlődése vonalán. Erről is kevés szó esett eddig, pedig ez is milyen fontos körülmény!

Kultúrmunkánk hatalmas területre marad természetesen továbbra is a falu. Vagyis a mezőgazdaságból élők vezetése és nevelése, kulturális kiképzése — kultúrigényeinek felkeltése, illetve a felkeltett kultúrigények helyes irányba való terelése. S itt éppen a konkrét feladatok fontosságát tűzi ki a jelentés.

„Ma fontos feladat, hogy egész falu résztvesz-e az irányításban, hogy az alapvető dolgokat a politikai harc útján oldják-e meg vagy bürokratikus rendelkezésekkel. A bürokratikus igazgatás rövidesen idegenné válik. Tehát a nevelő- és kultúrmunkának a falu szocialista átalakulását és a demokratikus irányítás megvalósulását kell szolgálni.“

Ennek jegyében kerül aztán — az elnöki jelentésben — elemzés alá az addigi vidéki kultúrmunka: a színjátszás, a könyvvállomány és a könyvtárak, a nevelőmunka — az iskolák éppen úgy, mint a más kultúrarendezmények és tanfolyamok. Felsorolja a jelentés a fogyatékosságokat, külön kitérve a színjátszás problémáira ahol azonban már a gyógyírről is beszél: arról az akcióról, amely hivatva van a vidéken jelentkező darabhiányt legalább

részben leküzdeni. Persze, nemcsak a darabhiány az, ami a vidéki műkedvelést — sokszor a városit is, de még a hivatásos színházak műsorpolitikáját tévútra vezette! Hanem az, hogy sem a kultúregyesületek, sem a színházak nem néztek szembe elég bátran és elég körültekintéssel a problémára, éppen társadalmi átalakulásunk szemszögéből.

Érdekes a rámutatás a kezdeményezés hiányaira. A vidékről mindig valami merev dermedtséggel várják az irányítást — holott a falu elmaradottságát bizonyos fokig csak belülről, alulról jövő kezdeményezéssel, a kultúrigények alulról érkező éltetésével számolhatjuk fel tartósan és végérvényesen.

Cikkünk természetesen nem térhet ki az elnöki beszámoló minden részletére. Csak velejében és röviden érintettük — a beszámolót; a lapok különben már teljes egészében közölték. Még csak annyit, hogy a beszámoló befejező része külön foglalkozik a kultúrmunkások feladataival a szocialista kultúra kifejlesztéséért folyó küzdelemben és konkrétan leszögezi a kultúrtaács feladatait is.

A vitáról külön kívánunk beszélni, mert ez a vita tárta fel azokat a konkrétumokat, amelyek még csak alátámasztották, mennyire helyénvalók voltak az elnöki jelentés megállapításai A noviszádi delegátus például rögtön rámutatott, hogy a József Attila kultúregyesületben hogyan kellett leküzdeni egy kisebb csoport ellenkezését. A kulai delegátus, igen helyesen, a társadalmi terv arányait idézi a népnevelő munka új lendületének küszöbén, s ez nem megvetendő egy olyan járásban, amely iparosodás terén annyira élenjár, mint a kulai. Csak persze lépést kell majd tartani és követni a két összefüggő dolgot! Rehák László hangsúlyozta: Ha mi valóban munkáskultúrát a dolgozó nép kultúráját akarjuk megteremteni, azaz szocialista kultúrát, akkor

azt is meg kell nézni, kivel építjük azt. Tehát kultúrtéren is határozott osztályharcról van szó.

Érdekes volt Nagy Ferenc felszólalása. Ő a testvéri népek kultúregyesületeivel való kapcsolatokról beszélt és rátért a szuboticiai Népkör problémájára. Kimutatta, hogy nincs szükség ma semilyen „magyar magabazárkózottságra” — amely a két háború között indokolt lehetett — az elszigetelődésnek azonban ma már nincs helye. S leszögezi, hogy a Népkör új irányzata: felszámolása ennek az elzárkózottságnak.

Zsáki József az állami birtokon dolgozó mezőgazdasági munkások helyzetéről szólt: ezt a réteget eléggé elhanyagoltuk az eddigi nevelőmunkában. Pedig a falu kultúrájának emelésében — éppen a mezőgazdasági többtermelés érdekében — erre nagyon is szükség lenne.

Egy közgyűlés természetesen — akármilyen messzi vidékek delegátusai hallgatták is meg ott az elhangzott irányító szavakat és já-

rultak hozzá maguk is a vitában a maguk ügyének megvilágításával a közösség ügyéhez — egy közgyűlés maga nem elég hangos ahhoz, hogy mindenütt megértsék most már: mi a tennivaló. Sok idő fog eltelni még, amíg a társadalmi valóságunk, átítúve minden szervezetten, kivívja majd szocialista kultúránk igazi útját. S azokat a célkitűzéseket állítja első vonalba, amelyekért a harc valójában folyik, azokat az eszközöket alkalmazza, amelyek e célkitűzések megvalósítására a legeredményesebbek. Szerencsére a szocialista kultúra megvalósításért most frontális harc folyik: be fog kopogni az ajtókon mindenütt, valamilyen formában — akár mint könyv, film, előadás — mint ahogy gazdasági valóságként már régen ott van a szocializmus a munkahelyeken. Ez a közgyűlés csak egyetlen felvillanó fáklya fénye volt: megmutatta, hogy a vajdasági magyarság is világosan látja a maga útját a szocialista kultúrában, itt a népek szabad hazájában, a szocialista Jugoszláviában.

Majtényi Mihály

TARTALOM:

Sirkó Ervin: Szabadka, 1918... (regényrészlet) — — — — —	1
Reményi József versei: Mère Verlaine — — — — —	11
Sziget, hol vagy? — — — — —	11
Az idősb Pieter Brueghel képei előtt — — — — —	12
Laták István: Az állatorvos elbeszélése — — — — —	13
Munk Artúr: Köszönöm addig is... (regényrészlet) — — — — —	19
A bácskai horvát lírából — — — — —	25
Laza K. Lazarevics: Jó órában érkeztek a zshiványok — — — — —	29

Őrtűz fényénél

Létmányi István: Farkas Béla emlékezete — — — — —	37
---	----

Magyar klasszikusok

Juhász G.: Báró Eötvös József regényírói munkássága — II. (A falu jegyzője) — — — — —	44
---	----

Folklór és irodalom

Lévay Endre: Jegyzetek a bunyevác költészetéről, szépprózáról és az induló drámai irodalomról — — — — —	54
P. O.: Kati néni — — — — —	65

Könyvszemle

Bori Imre: Csépe Imre — Májusi mezőkön — — — — —	68
--	----

Színház

Lévay Endre: Sinkó Ervin — Elítéltek — — — — —	72
--	----

Lapszemle	80
-----------	----

Jegyzetek

A Vajdasági Magyar Kultúrtaács évi közgyűléséről — — — — —	83
--	----

Műmellékletek

Farkas Béla festményei — címlapkép, 10., 24., 36. és 43. old.	
---	--

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Noviszád, Njegoseva u. 2/I. Telefon: 20—63

Kiadja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat

Előfizetési díj: Egy évre 420 D, fél évre 210 D, egyes szám 40 D.

Postatakarékszám 300-T-251. Lapzárta minden hó 10-én

Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza

»Budutynoszt« nyomdavállalat, Noviszád

A Vajdasági Magyar Kultúrtaács színműpályázata

Színházi életünk ma már túlhaladta a műkedvelő színjátszás multból oly annyira ismert sablónos színvonalát. A színjátszás Vajdaságszerte (ha a kisebb együtteseket is figyelembe vesszük) több mint 100 színpadon él.

A lendületes színházi élet egészséges további fejlődését az utóbbi időben a darabhiány akadályozza. A rendelkezésre álló bemutatásra érdemes színművek hiánya szükségessé teszi — ugyanakkor irodalmunk mai fejlődése egyenesen megkívánja — hogy a ma írója is megkísérelje művészi módon kifejezni korunk drámai mozgalmasságát, életszemléletét, vagy akár a tudás mai fokáról multunkat.

Életünk drámai témában olyan gazdag és olyan bőségesen termő, hogy a történelemben kevés olyan korszak volt, amely annyiféle utat és lehetőséget tárt volna az alkotó elé, mint a mi korunk. Társadalmi fejlettségünk mai fokán a mult társadalmi jelenségeknek és egyes mozzanatainak áttekintése is egyre világosabb.

Ezek az okok készítették a Vajdasági Magyar Kultúrtaácsot, hogy pályázatot írjon ki egész estét betöltő színmű (dráma vagy vígjáték) megírására.

A pályamű terjedelme három vagy négy felvonásos (40—50 gépen írt oldalon). Pályadíj:

- I. díj 80.000 dinár
- II. díj 50.000 dinár.

A pályamű beküldésének határideje 1953 május 1.

Az eredeti művek mellett ugyanakkor pályázatot hirdet a Magyar Kultúrtaács meglévő művek dramatizálására. A pályázati felhívás regények, novellák, elbeszélések, színpadra való átdolgozására vonatkozik. A dramatizálásnál nem csupán a magyar irodalom alkotásai jönnek tekintetbe, hanem a szerb-horvát, szlovén irodalom és a világ-irodalom kiemelkedőbb művei is. A dramatizált pályamű terjedelme ugyanolyan legyen, mint a színműé. Pályadíjak:

- I. díj 50.000 dinár
- II. díj 30.000 dinár.

A pályaművek beküldésének határideje 1953 március 1.

A pályaműveket jelígével ellátott zárt borítékkal együtt — amely borítékba a szerző feltünteteti nevét, címét — kell beküldeni a Vajdasági Magyar Kultúrtaácshoz, Noviszád, Nyegoseva 2/I. A pályadíjat nyert művek nyomtatásban is megjelennek, ezért a szerzőknek külön szerzői honorárium jár. A Kultúrtaács fentartja azt a jogot, hogy a nem jutalmazott pályaműveket is — amennyiben azokat előadhatónak találja — kinyomassa és kiadja. Ebben az esetben a szerzőnek szintén jár szerzői honorárium.

A VAJDASÁGI MAGYAR KULTÚRTANÁCS
TITKÁRSÁGA

József Attila összes versei

(Technikai okokból kifolyólag, s a legnagyobb sajnálatunkra, fent megnevezett kiadványunk néhány példányában sajtóhibák lehetők. Kérjük az alábbi hibakiigazítás tudomásulvételét.

Testvériség-Egység könyvkiadó)

Hibakiigazítás

34. o. 8. sorában alulról t e n g e l y e k e t, helyesen: tengelyeket.
35. o. 7. sorában alulról f ö l ö t „ fölött
45. o. 7. sorában felülről s o h a j „ sóhaj
46. o. között Bús magyar éneke c. vers utolsó sora „ S hazáján, ha segíthetne, élne mégis mindörökre.
109. o. 6. sorában alulról O k „ Ők
112. o. 3. sorában alulról E „ S
155. o. 5. sorában alulról m e g r o m l á s „ megromlás.
178. o. A Gyöngy c. vers 3. versszakának kimaradt 3. sora: Vaskos göröngy a kezem,
184. o. 3. sorában alulról b e n n n ü k, „ bennünk,
204. o. 8. sorában alulról r ó z s a „ rozsa
204. o. 5. sorában alulról r e j t e m „ ejtem
204. o. 1. sorában alulról r e j t e m „ ejtem
245. o. A Hosszú az Úristen c. vers utolsó kimaradt sora: nem is pihen benne.
288. o. 9. sorában felülről m e l y „ melyen
291. o. 2. sorában alulról b u c k á k r a „ buckákról
349. o. 4. sorában alulról c s o d á t. „ csodát,
357. o. 3. sorában felülről l e h e l l e t ü n k t ő l „, leheletünktől,
359. o. 12. sorában felülről i s „ ily
- A tördelésnél felcserélődött a 381. és a 384. oldal. Szöveg szerint a 384. tartalmazza azt, aminek a 381-en kell állnia és viszont a 381-es azt aminek a 384-en kellene lennie.
398. o. 5. sorában alulról s z e r t e d ü b ö g n i „, szertedübögni
400. o. 2. sorában felülről f ö n n „ fönn.
403. o. 12. sorában felülről k i v o n t. „ kivont
403. o. 7. sorában alulról f ö l d t e k é n „ féltekén
404. o. 1. sora alulról b é l „ bél.
500. o. 8. sorában alulról m e g y e n. „ megyen,

Könyvkiadásunk legújabb értékei

ERSKINE CALDWELL

Júliusi forró napok

Neves amerikai regényíró egyik legnépszerűbb regénye egy néger fiú küzdelmes életéről.

Ára 140.— dinár

Könyvbarátoknak 112.— dinár

LŐRINC PÉTER

Görbe-utca 23.

Finomtollú író, aki nemcsak tanulmányaival, de széprózájával is fölhívta magára a figyelmet. Tanulmányai és regénye után most novelláskötettel jelentkezett s ez a könyv legjobb elbeszéléseit tartalmazza.

Ára 100.— dinár

Könyvbarátoknak 80.— dinár

CSÉPE IMRE

Májusi mezőkön

A valóságos népi élet arca jelenik meg irodalmunk parasztköltőjének zengő verseiben. A zsellérsorstól a fölszabadult paraszt jövőtépítő munkájáig visz bennünket ez a verseskönyv és művészj erővel tárja föl a nép életét.

Ára 90.— dinár

Könyvbarátoknak 72.— dinár

H I D

IRODALOM * MŰVÉSZET * KRITIKA

Előfizetési ár az 1953. évre
egész évre — — 420 dinár
fél évre — — — 210 dinár
negyed évre — — 105 dinár

Új
postatakarékszámunk
300-T-251

Irodalmi életünk legnagyobb eseménye
Halhatatlan költő örökbecsű könyve

JÓZSEF ATTILA

összes költeményei

Aki igazán szereti a költészetet, könyvtárából nem hiányozhat századunk egyik legnagyobb költőjének műve.

Versek
Műfordítások
Önéletrajz
Az olvasót
B. Szabó György bevezető tanulmánya ismerteti meg a költő igazi arcával.

Forradalmi harcok költőnk életműve

József Attila összes költeményei nem először hagyják el a sajtót, hisz a kötet már megjelent a háború előtt is és — a fősza badulás után is Rákosi csatlósállammá süllyedt Magyarorszá gában. A világháború előtt a Horthy-fasizmus csendőrszímái nem engedték meg a kincseket érő költői hagyatékot megjelentetni, — a fősza badulás után pedig a Moszkvából diktált zsdanovi esztétika hú kiszolgálói hamisították meg. A mi szocialista könyvkiadásunk adja vissza József Attila igazi arcát. Költészetének első hiteles kiadását ezzel a könyvvel veszi át az olvasó.

Ara füzve 260, kötve 350 din. Könyvbarátoknak 208 és 280 din.

S a j t ó a l a t t

Fejtő Ferenc: József Attila tanulmányok

A Párizsban élő kiváló tanulmányíró, a SZÉP SZÓ c. harcok irodalmi folyóiratnak főszerkesztője volt. Új tanulmánykötete könyvalakban nálunk jelenik meg először.

TESTVÉRISÉG-EGYSÉG könyvkiadóvállalat Noviszád, Nyegos-utca 2.

Postatakarékszám 300-T-251